

2023:15

NÄR BARN TVINGAS TA ANSVAR FÖR SITT EGET SKYDD

Slutredovisning av uppdrag att kartlägga och sprida kunskap om erfarenheter av hedersförtryck samt annat våld och förtryck kopplat till utlandsvistelse

Jämställdhetsmyndigheten

Göteborg, oktober 2023

Rapport 2023:15

Dnr: ALLM 2021/334

Har du frågor om denna publikation, kontakta:

Matilda Eriksson, 070-784 75 35

Sara Bäckström 070-784 75 46

INNEHÅLL

Förord	4
Sammanfattning	6
1. Uppdrag och genomförande	8
1.1. Uppdrag.....	8
1.2. Genomförandets olika delar.....	8
1.3. Begrepp.....	11
2. Forskning, omfattning och internationell utblick	12
2.1. Tidigare forskning.....	12
2.2. Aktuella kartläggningar i Sverige.....	12
2.3. Internationell utblick.....	14
3. Resultat och analys om riskfaktorer och insatser kopplat till bortförande av barn och unga	19
3.1. Barns och ungas utsatthet.....	19
3.2. Familjestödsorienteringen i socialtjänstens arbete.....	22
3.3. Barnet som aktör.....	24
3.4. Stödet till utsatta.....	29
3.5. Utsattheten i utlandet.....	34
3.6. Långsiktighet och uppföljning.....	37
4. Slutsatser och rekommendationer	40
4.1. Slutsatser.....	40
4.2. Rekommendationer.....	44
5. Referenser	46
English summary	48
Bilagor	52

FÖRORD

Jämställdhetsmyndigheten slutredovisar med denna rapport uppdraget att kartlägga och sprida kunskap om hedersförtryck och annat våld och förtryck kopplat till utlandsvistelse. Uppdragets delrapport [Bortförda barn och unga](#), som lämnades i december 2022, visade allvarliga brister i myndigheters arbete på området, inte minst när det gäller förebyggande insatser och långsiktigt stöd. Inom ramen för uppdraget har det framkommit att bortföranden sker av såväl flickor och unga kvinnor som pojkar och unga män. Vissa riskfaktorer är gemensamma, andra mer könsspecifika. Medan flickor och kvinnor blir bortförda för att utsättas för barn- och tvångsäktenskap och/eller förhindras att leva ett fritt och jämställt liv, blir pojkar och unga män oftare utsatta för så kallade uppfostringsresor på grund av ett kriminellt eller på andra sätt destruktivt beteende. Kunskap om riskfaktorer är avgörande för att kunna förebygga bortföranden och våldsutsatthet.

I denna slutredovisning sätter vi fokus på barns och ungas upplevelser av sin utsatthet och situation, samt samhällets stöd, eller brist på stöd. Den visar en omfattande och ofta långvarig utsatthet och att barn och unga i många fall måste vara drivande för att bli lyssnade på och få stöd och skydd – vilket speglas i rapportens titel. De tvingas ta ett ansvar som de egentligen inte ska behöva bära.

Rapporten pekar också på en väg framåt. Det finns möjlighet att ingripa tidigare och att förebygga och förhindra bortföranden, som myndighet och som enskild yrkesverksam. Erfarenheter kring ett strukturerat förebyggande, akut och långsiktigt stöd finns dessutom att hämta från till exempel andra länder, såsom Norge.

Att myndigheters stöd och insatser till barn och unga som blir eller riskerar att bli bortförda brister är tydligt och känt sedan tidigare. Nu är det hög tid att agera för att åstadkomma genomgripande förändringar.

Lena Ag
Generaldirektör
Oktober 2023

SAMMANFATTNING

I denna slutredovisning beskrivs genomförandet av Jämställdhetsmyndighetens uppdrag att kartlägga och sprida kunskap om hedersförtryck samt annat våld och förtryck kopplat till utlandsvistelse. Rapporten ger en samlad bild av vad som framkommit inom ramen för uppdraget, genom intervjuer med yrkesverksamma, en dokumentstudie av LVU-domar, en internationell utblick och en forsknings-sammanställning.

Även om barn och unga som blir bortförda från Sverige är en heterogen grupp finns gemensamma drag. Många av de som riskerar att föras bort eller tidigare har förts bort har varit utsatta för systematiskt fysiskt och psykiskt våld under uppväxten, ofta i en hederskontext. Utsattheten har i många fall varit känd av en eller flera myndigheter sedan tidigare, ofta både skola och socialtjänst. Riskerna för bortförande ökar i samband med pågående eller nära förestående myndighetsinsatser, liksom när samhällets skydd avtar. Att vara syskon till någon som anses ha brutit mot familjens normer är en riskfaktor sig. Syskons utsatthet utreds sällan i samband med anmälan om att ett barn far illa, eller i samband med att ett annat syskon har förts bort.

Riskfaktorer förstärks och skyddsfaktorer försvagas av att förövarna är närstående till den utsatta och den som riskerar att föras bort utsätts ofta av press från sitt omgivande nätverk att ta tillbaka uppgifter om våld. Socialtjänsten baserar i hög grad sin utredning och riskbedömning på barnets uppgifter. Den är beroende av att barnet inte tar tillbaka eller ändrar sina uppgifter om våld och har höga förväntningar på att barnet ska orka stå fast. Trots att socialtjänsten tycks medveten om att barn far illa av att ha kontakt med familjen och att de utsätts för press och tvång, lämnas barn i hög utsträckning att själv hantera kontakt med vårdnadshavarna. Socialtjänsten tycks fortfarande ha svårt att hantera barns "ambivalens" kring vad de berättar, eller tar tillbaka, om våld och annan utsatthet, i olika skeden. Domstolar är mer benägna att förstå barns ändrade berättelser som ett utslag av deras utsatthet i förhållande till vårdnadshavarna och bedömer ofta den initiala berättelsen som mer trovärdig.

Många barn och unga som blir bortförda får inte det stöd och skydd de har rätt till och behov av. Barn som riskerar att bli bortförda behöver ofta själva vara drivande för att få stöd och hjälp. Familjestödsorienteringen och återföreningsprincipen inom socialtjänsten innebär att de insatser som beviljas i stor utsträckning är inriktade på familjen och vårdnadshavarna, och gör socialtjänsten illa rustad att ta emot barnens berättelser och ge dem adekvat stöd och skydd. Utreseförbudet kan ses som en framgångsfaktor när det gäller att skydda barn som riskerar att bli bortförda, men behöver tillämpas i större utsträckning samt kombineras med andra skyddsinsatser.

Jämställdhetsmyndigheten konstaterar att myndigheter behöver utveckla sitt arbete med risk- och skyddsbedömningar i ärenden där barn och unga riskerar ett bortförande. Barnets eller den ungas situation följs inte heller upp i tillräcklig utsträckning. Svenska myndigheters stöd till barn och unga i denna situation är fragmentiserat och brister i långsiktighet. Myndigheternas insatser präglas av ständiga omprövningar och uppbrott, vilket försvårar skyddet av individen. Det gäller såväl innan ett eventuellt bortförande som efter återkomst till Sverige.

Bortförda barns och ungas behov av insatser efter hemkomst behöver ses mot bakgrund av en ofta omfattande utsatthet under utlandsvistelsen (och inte sällan även dessförinnan). De personer som kommer tillbaka till Sverige efter ett bortförande får inte tillräckliga insatser. Det

bär med sig från tiden i utlandet. Att barnet själv behöver agera för att få stöd och hjälp trots att utsattheten är känd hos ansvariga myndigheter, gäller även vid tiden som följer efter ett bortförande. Att det i underlaget finns barn som har blivit bortförda flera gånger under samma år indikerar att de inte har fått tillräckligt skydd från fortsatt utsatthet. Att myndigheterna inte förmår skydda barnet kan dessutom skada barns – liksom unga vuxnas – förtroende för samhällets instanser. Det stöd som ändå beviljas ges inte tillräckligt snabbt, och möjligheten till verksamma behandlingsinsatser försvåras av osäkerhet kring placeringens varaktighet, umgänge och kontakt med vårdnadshavare och andra närstående med mera.

I uppdraget har det framkommit problem på systemnivå som gäller såväl barn och unga som utsätts för våld av närstående, som bortförda barn och unga. Det är inte alltid tydligt vilka barn som kan komma att föras bort. Det är viktigt att tidigare fånga upp barn som lever i utsatthet och som senare kan hamna i en situation då de riskerar att föras bort. Jämställdhetsmyndigheten lämnar därför, utöver rekommendationerna i delredovisningen, ett antal rekommendationer som tar ett större grepp kring problem som påverkar förebyggande och behandlande insatser till bortförda barn och unga:

- Inrätta ett nationellt uppföljningssystem av ärenden där ett barn eller en vuxen har blivit bortförd, i likhet med Socialstyrelsens skade- och dödsfallsutredningar.
- De enkätundersökningar som genomförs avseende barns utsatthet för våld bör i större utsträckning inkludera frågor som rör risk för bortförande till annat land och för hedersrelaterat våld och förtryck.
- Det bör inom arbetet med den tioåriga strategin för att förebygga och bekämpa våld mot barn, ingå att ta ett samlat grepp kring barns olika livssituationer och utsatthet, inklusive barn utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck som riskerar att föras utomlands.
- Socialtjänst och polis bör i större utsträckning än idag samverka kring riskbedömningar, inte minst när det gäller barn, utifrån barnets bästa i det enskilda fallet.
- Socialstyrelsen bör förtydliga i riktlinjer och vägledningar att det ska vara en huvudregel att syskon utreds vid förekomst av våld.
- Åtgärder behöver vidtas för att förbättra förutsättningarna att ge placerade barn och unga skydd och stöd, i ett akut skede och långsiktigt. Tillståndsgivning och tillsyn av skyddade boenden behöver ha ett större fokus på vårdens innehåll och kompetens kring målgruppens behov.
- Socialtjänstens ansvar för och möjligheter till långsiktigt stöd och uppföljning behöver förtydligas.
- En översyn bör genomföras avseende organisering, ansvarsfördelning och samverkan inom och mellan olika aktörer, när det gäller bland annat screening för PTSD och andra skador som bortförda barn och unga kan uppvisa vid hemkomst till Sverige.
- Jämställdhetsmyndigheten bör få ett fortsatt uppdrag att, i samverkan med andra relevanta myndigheter, utreda och kartlägga kvaliteten i de underlag som socialnämnder lämnar till förvaltningsrätt vid ansökan om insatser enligt LVU.

För fullständiga rekommendationer, se avsnitt 4.2.

1. UPPDRAG OCH GENOMFÖRANDE

Det här är en slutredovisning av uppdraget att kartlägga och sprida kunskap om erfarenheter av hedersförtryck samt annat våld och förtryck kopplat till utlandsvistelse. För mer information och bakgrund kring uppdraget och den intervjustudie med yrkesverksamma som genomfördes under första delen av uppdragsperioden, se [delrapporten *Bortförda barn och unga* \(Rapport 2022:25\)](#).

1.1. Uppdrag

Regeringen har gett Jämställdhetsmyndigheten i uppdrag att kartlägga och sprida kunskap om erfarenheter av hedersförtryck och annat våld och förtryck som personer med koppling till Sverige har erfarit under utlandsvistelse.¹ Syftet med uppdraget är att sammanställa och analysera individers berättelser för att bidra till utvecklingen av förebyggande eller behandlande insatser i Sverige.

Jämställdhetsmyndigheten ska identifiera och redogöra för

- vilka riskfaktorer som fanns i dessa individers liv innan de lämnade Sverige,
- vilka insatser individerna mottagit från myndigheter och andra aktörer innan de lämnade Sverige, och
- vilka insatser individerna mottagit efter att de kommit tillbaka till Sverige igen.

1.2. Genomförandets olika delar

Jämställdhetsmyndigheten ska enligt regeringsuppdraget genomföra en intervjustudie med barn och vuxna som erfarit hedersförtryck eller annat våld och förtryck under en utlandsvistelse. I uppdraget ingår också att sammanställa forskning på området och göra en internationell utblick. Utöver detta har myndigheten valt att genomföra en intervjustudie med yrkesverksamma (som redovisas i uppdragets delrapport) samt en domstudie.

Uppdrag till forskare

Jämställdhetsmyndigheten har uppdragit åt Hanna Linell, socionom och lektor i socialt arbete vid Stockholms universitet,² att genomföra flera av delarna i regeringsuppdraget:

- Intervjuer med den utsatta målgruppen.
- Forskningssammanställning.
- Internationell utblick.

Samma forskare har också fått i uppdrag att göra en dokumentstudie av LVU³-domar med koppling till den typ av utsatthet som uppdraget innefattar.

¹ Regeringsbeslut A2021/02051. Med koppling till Sverige avses att personerna ska ha uppehållstillstånd i Sverige eller svenskt medborgarskap.

² Uppdraget har genomförts i samarbete med Lisa Lundberg, socionom och adjunkt i socialt arbete vid Marie Cederschiölds högskola.

³ Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga

Intervjustudie med individer med erfarenheter av våld och förtryck kopplat till utlandsvistelse

Efter genomförd etikprövning skapades en särskild efterlysningssida på myndighetens webb. Information om intervjustudien har spridits i en mängd olika kanaler och till många olika typer av aktörer som har bedömts kunna ha kontakter med den utsatta målgruppen. I bilaga 3 finns samlad och detaljerad information om hur efterlysningen av intervjustudien har spridits.

Trots omfattande spridningsinsatser har intervjustudien inte kunnat genomföras (se vidare resonemang i avsnitt 3.6 under rubrik *Kopplingen till svårigheter att rekrytera informanter till intervjustudien*). Mot bakgrund av tidigare erfarenheter av liknande studier, bland annat i Norge, insåg Jämställdhetsmyndigheten tidigt i uppdraget att det kunde bli utmanande att rekrytera intervjustudien. Vi har valt att även genomföra en domstudie, för att på så sätt säkerställa att barns och ungas egna erfarenheter av utsatthet omhändertas inom ramen för uppdraget.

Flera andra myndigheter och forskare som har pågående eller nyligen avslutade intervjustudier inom området har mött liknande svårigheter som Jämställdhetsmyndigheten. Vi kommer att återkomma till vad svårigheterna att rekrytera intervjustudien kan bero på, i rapportens resultat- och analysdel.

Dokumentstudie

Dokumentstudien omfattar beslut och domar rörande LVU i fall där barn (0–17 år) är i risk för eller har utsatts för ofrivilliga utlandsvistelser. Besluten kan röra exempelvis omedelbart omhändertagande, ansökan om vård, ansökan om utreseförbud eller upphörande av vård. I studien ingår 119 ärenden, som omfattar sammanlagt 171 domar. Totalt 221 barn är aktuella i ärendena, varav 70 procent flickor och 30 procent pojkar. För redovisning av studien i sin helhet, se bilaga 1.

Syftet med studien är att generera kunskap utifrån följande frågeställningar:

- I vilken utsträckning och i vilka situationer förs våld och förtryck under utlandsvistelse och risker kopplade till problematiken fram i olika former av beslut och domar enligt LVU under år 2022 för barn mellan 0 och 17 år?
- Hur beskrivs barns situation i förhållande till utlandsvistelsen och vilka stödinsatser lyfts fram?
- Hur kan barnens aktörskap i förhållande till utsatthet och stöd och skydd förstås i de ärenden som granskas?
- Hur kan andra aktörer såsom närstående och yrkesverksammars responser i förhållande till utsatthet samt stöd och skydd förstås?

Studier av domar är ett sätt att få kunskap om utsattheten hos målgrupper som kan vara svåra att nå. En positiv aspekt med detta angreppssätt kan vara att barn och unga själva inte behöver bli belastade med att berätta om sin utsatthet och att yngre barns erfarenheter kan synliggöras på ett sätt som kan vara svårt genom intervjuer.

Internationell utblick

Enligt regeringsuppdraget ska fokus i den internationella utblicken vara på Norge, Danmark, Finland, Nederländerna, Storbritannien och Kanada. För en samlad internationell utblick, se bilaga 1. Relevanta delar redogörs även för i rapportens resultat- och analysdel.

Tidigare forskning

Viss forskning på området redovisades redan i uppdragets delredovisning. Ytterligare forskning har sammanställts i bilaga 1 och särskilt relevanta delar presenteras även i rapportens resultat- och analysdel.

Intervjuer med yrkesverksamma

Jämställdhetsmyndigheten har inom uppdraget genomfört 26 intervjuer med 31 yrkesverksamma inom socialtjänst, polis, skola, särskilda resurscentrum mot hedersrelaterat våld och förtryck samt ideella organisationer. I intervjuerna har de yrkesverksamma dels redogjort för sina erfarenheter av den utsatta målgruppen på ett generellt plan, dels berättat om enskilda bortförda individer. Mer information om genomförande av och resultat från intervjuerna finns i uppdragets delredovisning.⁴

Syftet med intervjuerna har varit att, i kombination med övriga delar i uppdraget, få in ett så brett underlag som möjligt för att kunna identifiera och analysera riskfaktorer och samhällets insatser.

Samverkan och samråd

Enligt regeringsuppdraget ska samverkan och samråd ske med Nationella kompetensteamet mot hedersrelaterat våld och förtryck (nu Nationellt centrum mot hedersrelaterat våld och förtryck, NCH) samt Enheten för konsulära och civilrättsliga ärenden vid Utrikesdepartementet (UD KC). Samverkan ska även ske med till exempel Socialstyrelsen och Sveriges kommuner och regioner (SKR), när det gäller anpassning och spridning av kunskap till yrkesverksamma.

Regelbundna avstämningsmöten har hållits med NCH under hela uppdraget. Möten har även genomförts med Socialstyrelsen, Skolverket, Polismyndigheten och SKR för att diskutera hur den kunskap som samlas in inom uppdraget kan spridas till olika yrkesverksamma och i vilken form. Fokus i dessa möten har framför allt legat på att integrera kunskapen i befintliga och kommande vägledningar, handböcker, utbildningar med mera.

UD KC har bland annat bistått Jämställdhetsmyndigheten med ett översiktligt underlag kring olika former av utsatthet som de ser förekommer under tiden i utlandet (se bilaga 2). Detta utifrån vad som framkommer inom ramen för UD KC:s ärendehantering.

Jämställdhetsmyndigheten bevakar och för dialog kring uppdrag hos andra myndigheter, med koppling till den aktuella problematiken.⁵

Spridning

Jämställdhetsmyndigheten arbetar med att sprida kunskap till framför allt yrkesverksamma om återkommande riskfaktorer liksom insatser före och efter ett bortförande genom att:

- sprida delrapporten *Bortförda barn och unga* via egna utskick och kanaler samt via samverkande aktörers olika kanaler och nätverk,⁶

⁴ Jämställdhetsmyndigheten, *Bortförda barn och unga*, Rapport 2022:25

⁵ Till exempel uppdrag att inhämta kunskap och erfarenheter från personer som varit utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck (Myndigheten för vård- och omsorgsanalys, S2021/08111), uppdrag om förstärkt och utvecklad tillsyn av socialtjänstens och hälso- och sjukvårdens arbete mot hedersrelaterat våld och förtryck (Inspektionen för vård och omsorg, A2021/01714), uppdrag att undersöka hur och i vilken omfattning kommuner använder familjebehandling vid hedersrelaterade konflikter (Socialstyrelsen, A2022/01028) samt uppdrag att främja utvecklingen av våldsförebyggande arbete genom stöd till föräldrar inriktat till familjer i en hederskontext (Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd, A2021/02053).

⁶ Exempelvis SKR, NCH, Socialstyrelsen och Barnafriad.

- ta fram och sprida en kort populärversion av delrapporten (se bilaga 4),
- föreläsa vid konferenser på nationell och regional nivå, samt internationell nivå,⁷
- publicera en informationssida om bortförda barn och unga på myndighetens webbplats,
- ta fram och sprida en ”Att tänka på-lista” (se bilaga 5),
- genomföra utbildningsinsatser och föreläsningar utifrån delrapporten samt
- arbeta för att implementera kunskapen i befintliga material och ordinarie strukturer hos nationella myndigheter och berörda organisationer.⁸

Delredovisningen till regeringen den 1 december 2022 väckte ett stort medialt intresse, vilket resulterade i ett flertal nyhetsartiklar och intervjuer om bortförda barn och unga.

1.3. Begrepp

De resultat, analyser och slutsatser som presenteras i denna rapport rör främst barn och unga vuxna. Detta eftersom det är den grupp som är mest frekvent återkommande i det insamlade underlaget⁹ och som framstår som mest utsatt när det gäller ofrivilliga utlandsvistelser. I rapporten använder vi begreppet *barn* när vi refererar till resultat som härrör från studien av LVU-domar, då studien enbart omfattar omyndiga personer. I övrigt, när resultat, analys och slutsatser rör såväl barn som unga vuxna, används i första hand *barn och unga*.

Även vuxna i äldre åldrar utsätts för ofrivilliga utlandsvistelser. Trots att de inte är i fokus för denna rapport, har flera av våra slutsatser kring hur myndigheternas insatser behöver utvecklas bäring även för dem.

7 Bland annat Brottsoffermyndighetens temadag om hedersrelaterat våld och förtryck 2022-12-06, Barnafrids nationella konferens om hedersrelaterat våld och förtryck 2023-02-28—03-01, Barnrättsdagarna 2023, flera resurscentra och länsstyrelser samt ECDV Conference 2023.

8 Bland annat Socialstyrelsens *Våld – handbok om socialtjänstens och hälso- och sjukvårdens arbete med våld i nära relationer* samt *LVU – handbok för socialtjänsten*, Polismyndighetens metodstöd och kunskapshöjande insatser, Skolverkets resursbank i webbkurs om hedersrelaterat våld och förtryck samt SKR:s kvinnofridsnätverk.

9 Barn utgjorde en klar majoritet också exempelvis i Länsstyrelsens Östergötlands kartläggningar om bortförda personer i hederskontext.

2. FORSKNING, OMFATTNING OCH INTERNATIONELL UTBLICK

Avsnittet ger en översiktlig bild av förekomsten av samt arbetet mot bortföranden, i Danmark, Finland, Kanada, Nederländerna, Norge, Storbritannien och Sverige. Detta i linje med de fokusländer som pekas ut i regeringsuppdraget.

2.1. Tidigare forskning

För sammanställning av forskning på området se uppdragets delrapport samt bilaga 1. Relevant forskning redogörs också för i den internationella utblicken samt i resultat- och analysdelen nedan.

Sammanställningen visar att det i stor utsträckning saknas tidigare studier om barns och ungas erfarenheter av våld och förtryck i samband med utlandsvistelser. Det som har publicerats på området är framför allt myndighetsrapporter. När problematiken har synliggjorts har den främst varit kopplad till hedersrelaterat våld och förtryck.¹⁰

2.2. Aktuella kartläggningar i Sverige

NCH:s kartläggning om bortförda personer i hederskontext 2022

NCH har under våren 2023 genomfört en uppföljande kartläggning om bortförda personer i en hederskontext. I en enkät till landets kommuner, avseende skola respektive socialtjänst, uppger 36 respektive 33 av de kommuner som besvarat enkäten att de har kännedom om bortförda personer i en hederskontext under 2022.¹¹ På en följdfråga uppger de 33 socialtjänstförvaltningarna att det rör sig om totalt 159 personer, varav 57 procent flickor/kvinnor och 39 procent pojkar/män. 139 av det totala antalet är barn (87 procent).¹² Socialtjänstförvaltningarna uppger att det vanligaste syftet med bortförandena är att undkomma myndighetsbeslut/myndighetsinblandning i familjen. Andra syften som framkommer är till exempel barnäktenskap, tvångsäktenskap, uppfostringsresa, omvändelseförsök eller könsstympning av flickor och kvinnor).¹³

Kartläggningen visar vidare att 38 procent av socialförvaltningarna (som har svarat på enkäten) har rutiner för att hantera ärenden kring bortförda barn och vuxna. Motsvarande andel för skol-/utbildningsförvaltningar är 61 procent. När det gäller samverkan svarar 35 procent av socialtjänstförvaltningarna att de har rutiner för samverkan med skola för att förebygga bortföranden¹⁴ och 55 procent av utbildningsförvaltningarna att de har rutiner för samverkan med socialtjänst.¹⁵

10 Bilaga 1: Linell & Lundberg, *Hedersförtryck samt annat våld och förtryck under utlandsvistelse*, Stockholms universitet Arbetsrapport 2023:2, sid. 5

11 Länsstyrelsen Östergötland, *Kartläggning av bortförda personer i en hederskontext under 2022*, Rapport 2023:17, sid. 23

12 Länsstyrelsen Östergötland (2023), sid. 24–25

13 Länsstyrelsen Östergötland (2023), sid. 26

14 Länsstyrelsen Östergötland (2023), sid. 37

15 Länsstyrelsen Östergötland (2023), sid. 38

Slutligen framgår att 50 procent av utbildningsförvaltningarna (som har besvarat enkäten) arbetar med att informera elever om bortföranden i en hederskontext, medan 30 procent inte vet om ett sådant arbete bedrivs i kommunernas skolor.¹⁶

UD KC:s statistik för 2022

UD KC redogör varje år för antalet ärenden där en person *med avsikt förts ut eller kvarhålls av sina närstående i utlandet i en hederspräglad eller patriarkal kontext*. År 2022 hanterade UD KC 65 sådana ärenden. Dessa inkluderade 120 individer, varav 45 myndiga och 75 barn. I 36 ärenden återvände personen/personerna till Sverige.

Så här har utvecklingen sett ut under 2019–2022:

Diagram 1

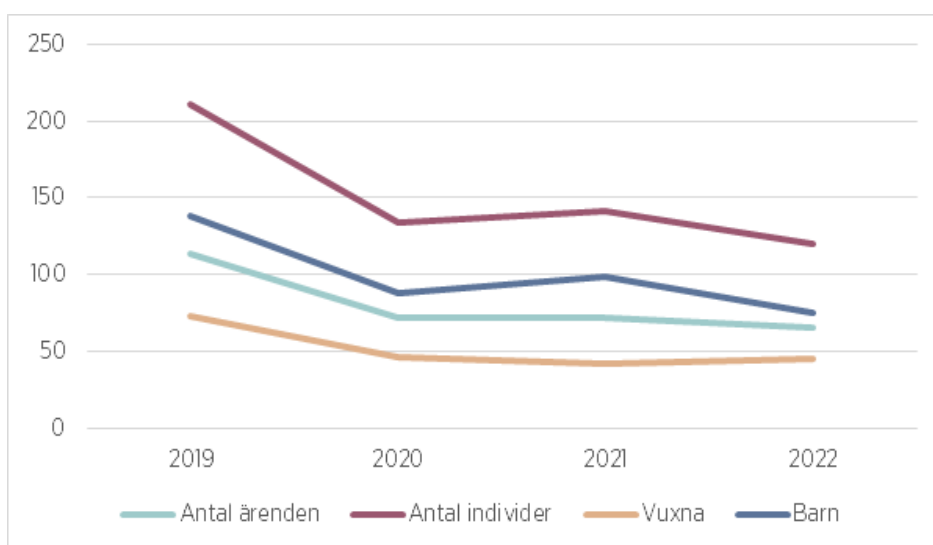
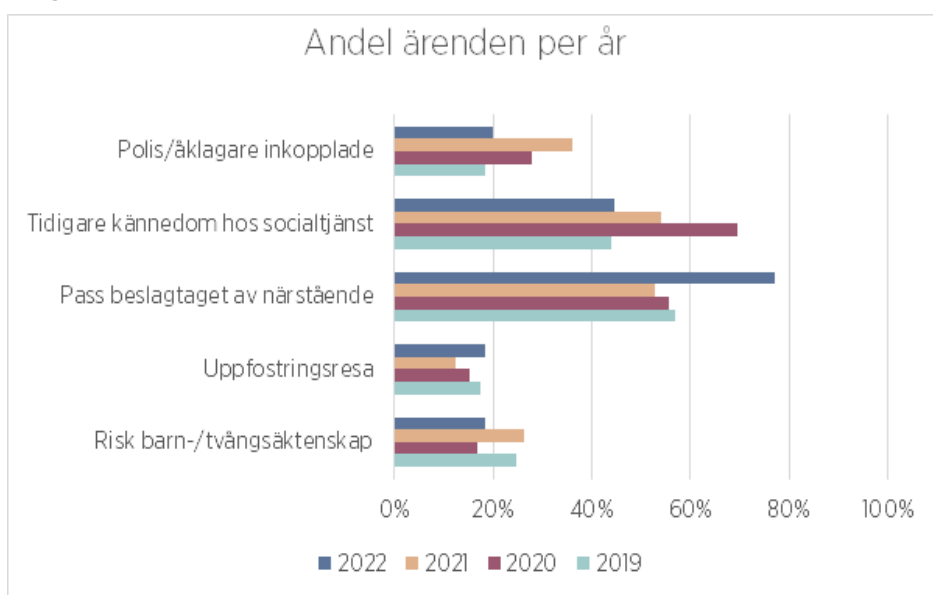

Diagram 2

¹⁶ Länsstyrelsen Östergötland (2023), sid. 40

2.3. Internationell utblick

Den internationella utblicken visar att insatser kring bortföranden kopplat till hedersrelaterat våld och förtryck och dess olika uttrycksformer har utvecklats i flera av länderna. Specifik lagstiftning på området finns dock främst i Sverige och Storbritannien, medan Norge kommit längre i utvecklingen av det långsiktiga stödet.¹⁷

Flera länder i Norden har genomfört enkätstudier för att kartlägga omfattningen och nästan samtliga länder i den internationella utblicken för någon slags statistik över ärenden som aktualiseras i samtal till nationella stödtelefoner eller inom utrikesförvaltningen.¹⁸

Nedan följer en kort redovisning av organisering av arbetet samt omfattning i respektive land.

Danmark

Organisering och specifika insatser

Danmark har sedan 2018 ett nationellt team (Sikkerhedskonsulentordningen) bestående av 13 säkerhetskonsulenter placerade i fyra kommuner. Konsulenterna kan ge stöd till både privatpersoner och yrkesverksamma, i ärenden som rör hedersrelaterat våld och förtryck liksom ofrivilliga utlandsvistelser. Det nationella teamet finns representerat i den enhet (koordinationsenhet for ufrivillige udlandsophold) som sedan 2019 erbjuder vägledning till yrkesverksamma och privatpersoner i ärenden rörande barn eller vuxna som befinner sig i utlandet mot sin vilja, där även företrädare från Udenrigsministeriet, Udlændingestyrelsen samt Styrelsen for International Rekruttering og Integration ingår. Vid hantering av enskilda ärenden involveras alltid individernas hemkommun och vid behov den lokala polisen.¹⁹ I en rapport från 2018 om långvariga utlandsvistelser bland barn och unga med utländsk bakgrund konstateras att kommunernas handlingsmöjligheter är begränsade när personen befinner sig utomlands. En försvårande omständighet är också, enligt rapporten, att kommunerna ofta endast får tillgång till föräldrarnas utsago när det gäller resans syfte.²⁰

Ett nationellt center mot hedersrelaterat våld och förtryck (RED) som drivs med stöd från Immigrations- och integrationsdepartementet erbjuder såväl rådgivning till yrkesverksamma och privatpersoner som boende och andra stödinsatser. RED-Safehouse erbjuder boende för barn och unga 16–30 år på två platser i Danmark samt har mer än 21 utslussningsboenden för målgruppen.²¹

Omfattning

I en enkätundersökning från 2018 som omfattade cirka 4 500 barn och unga i åldrarna 15–29 år framkommer att unga med etnisk minoritetsbakgrund i större utsträckning än unga med etnisk majoritetsbakgrund var utsatta för ”negativ social kontroll”. Få uppgav dock att de utsatts för hot om att skickas på så kallade uppfostringsresor, något större andel bland flickor än bland pojkar.²²

Registrering av ärenden som inkommit till ovan nämnde säkerhetskonsulenter visar att de under 2021 var involverade i 46 ärenden rörande ofrivilliga utlandsvistelser.²³

¹⁷ Bilaga 1, sid. 9

¹⁸ Bilaga 1, sid. 16

¹⁹ Bilaga 1, sid. 13

²⁰ Bilaga 1, sid. 13–14

²¹ Bilaga 1, sid. 13

²² Bilaga 1, sid. 5–6

²³ Bilaga 1, sid. 18

Finland

Organisering och specifika insatser

I Finland hanteras ärenden där individer utsätts för våld och förtryck i utlandet inom den ordinarie konsulära verksamheten. Finland har inte utvecklat någon specifik organisering eller några specifika insatser på området.²⁴

Omfattning

Antal ärenden som rör våld och förtryck kopplat till utlandsvistelse uppskattas till ett fåtal per år. En rapport från 2016 konstaterar att det saknas statistik över förekomsten av hedersrelaterat våld och förtryck samt tvångsäktenskap i Finland. Samma rapport lyfter att ”utsatta inte alltid vänder sig till myndigheter för att söka stöd och skydd och att myndigheter också brister i att se och förstå de utsattas situation”.²⁵

Kanada

Organisering och specifika insatser

I Kanada finns flera enheter som kan bistå i enskilda ärenden, men ingen specifik konsulär verksamhet rörande våld och förtryck under utlandsvistelse. Tjänstemän vid utlandsambassaderna får kontinuerlig utbildning och vägledning kring hantering av bortföranden kopplat till exempelvis hedersrelaterat våld och förtryck, omvårdelseterapi och vårdnadstvist. De konsulära enheterna samverkar med Kanadas nationella centrum för försvunna personer (NCMPUR) och när de utsatta återvänder sker samverkan även med den lokala och regionala nivån. Även ideella organisationer kan spela en roll i såväl akut som långsiktigt stöd.²⁶

Kanada har nyligen kriminaliserat omvårdelseterapi, det vill säga att föra barn ur landet i syfte att ändra deras sexuella läggning, könsidentitet eller könsuttryck. Kopplat till detta har information till utsatta tagits fram.²⁷

Omfattning

De konsulära enheterna för inte statistik över antal bortföranden eller orsaker till att de sker.²⁸

Nederländerna

Organisering och specifika insatser

Sedan 2015 finns ett nationellt kunskaps- och expertcenter (National Expertise Centre on Forced Marriage and Abandonment) som ger stöd och kunskap till yrkesverksamma i ärenden som rör tvångsäktenskap och bortföranden. Samarbete kan även ske med Nederländernas utrikesdepartement. Centret har tagit fram en handbok för yrkesverksamma och genomför årliga kampanjer i samverkan med utrikesdepartementet.²⁹

²⁴ Bilaga 1, sid. 15

²⁵ Bilaga 1, sid. 15

²⁶ Bilaga 1, sid. 15–16

²⁷ Bilaga 1, sid. 16

²⁸ Bilaga 1, sid. 15–16

²⁹ Bilaga 1, sid. 15

Omfattning

Nederländerna har främst lyft problematiken med bortförande av barn kopplat till hedersrelaterat våld och förtryck. En kartläggning från 2014 uppskattade att minst 178 bortföranden hade skett under perioden 2011–2012.³⁰

Norge

Organisering och specifika insatser

Sedan 2004 har Norge ett nationellt kompetensteam (Kompetansteamet mot tvångsekteskap, kjønnslemlestelse og negativ sosial kontroll) som ger stöd till såväl yrkesverksamma som utsatta. Teamet är mer operativt än sin svenska motsvarighet och kan exempelvis säkerställa att enskilda individer får stöd av ansvariga myndigheter. Det har även en koordinerande roll när en utsatt person befinner sig utomlands.³¹ Det norska kompetensteamet består av representanter från Barne-, ungdoms- och familjedirektoratet, Integrerings- og mangfoldsdirektoratet, Utlendingsdirektoratet, Politidirektoratet, Arbeids- og velferdsdirektoratet og Helsedirektoratet.³²

Det är i första hand polisen som genomför riskbedömningar och de spelar en viktig roll när det gäller kontinuerliga riskbedömningar och hotreducerande insatser, även på längre sikt.³³ Vikten av långsiktigt stöd till de utsatta har betonats sedan den norska regeringen lanserade sin första handlingsplan mot tvångsäktenskap, 1998. Sedan 2008 finns ett *nasjonalt botilbud* som kan erbjuda 26 boendeplatser med tillhörande stödinsatser, fördelat på fem kommuner, för utsatta unga som behöver bryta med sin familj. Insatsen finansieras nationellt, men genomförs av kommunerna. Placering på boendena sker via det nationella kompetensteamet.³⁴

För att kompensera för den utsattas brist på nätverk har en ny form av långsiktigt stöd nyligen etablerats, där unga vuxna i målgruppen erbjuds en ”mentorfamilj”. Det är en ideell insats som har upprättats med stöd av nationella myndigheter. En utvärdering av insatsen har visat att den utgör ett komplement till professionella stödinsatser, men att det ”samtidigt krävs en professionell organisation runt de ideella aktörerna för att säkra uppföljning, kvalitet, säkerhet och kontinuitet i insatsen”.³⁵

I jämförelse med Sverige har Norge en större statlig och regional styrning av stöd- och skyddsinsatser till målgruppen, framför allt till barn och unga. Även eftervården till unga vuxna som varit i placering är mer omfattande.³⁶

Omfattning

I en kartläggning från 2019 uppgav cirka 25 procent av kommunerna i Norge att de under 2016–2018 haft ärenden rörande bortförda barn (totalt uppskattningsvis 415 barn) och 12 procent att de stoppat förestående bortföranden.³⁷

Statistik över samtal till det nationella kompetensteamets stödtelefon visar att antalet inkomna ärenden 2021 var det högsta sedan starten 2004 (759 ärenden). En fjärdedel av ärendena gällde personer i utlandet (en ökning från tidigare år), varav cirka 60 procent var barn.³⁸

30 Bilaga 1, sid. 19

31 Bilaga 1, sid. 10

32 [Kompetansteamet mot tvångsekteskap, kjønnslemlestelse og negativ sosial kontroll | Bufdir](#)

33 Bilaga 1, sid. 10

34 Bilaga 1, sid. 11

35 Bilaga 1, sid. 11–12

36 Bilaga 1, sid. 12

37 Bilaga 1, sid. 17

38 Bilaga 1, sid. 18

Storbritannien

Organisering och specifika insatser

I Storbritannien finns sedan 2005 Forced Marriage Unit (FMU) som erbjuder stöd till utsatta, även de som befinner sig utomlands. FMU är direkt underställt regeringen och erbjuder konsultärt stöd, i samverkan med personal vid utlandsrepresentationen, för att återföra individer som är i utlandet mot sin vilja.³⁹

Civilrättslig lagstiftning i form av *Forced marriage protection orders* (FMPO) och *Female genital protection orders* (FGMPO) ska förebygga bortföranden och att barn eller vuxna hålls kvar utomlands mot sin vilja. Enligt en studie av FMPO var de berörda individerna i flera fall multiutsatta, vilket lett till konsekvenser som svårigheter med skola, självskadebeteende och missbruk. I studien framkommer också att ord stod mot ord i många fall vad gällde uppgifter om till exempel våld och äktenskap, och att domstolen ställde mycket höga krav på den utsattas trovärdighet.⁴⁰

Omfattning

Enligt statistik från FMU gav de stöd i 337 ärenden under 2021, varav en majoritet rörde tvångsäktenskap. De flesta ärenden rörde barn och unga som befann sig i Storbritannien när ärendet aktualiserades, men i många fall fanns risk för utsatthet kopplat till utlandsvistelse. Under år 2022 utfärdades domar rörande 246 FMPO och 53 FGMPO.⁴¹

39 Bilaga 1, sid. 14

40 Bilaga 1, sid. 14

41 Bilaga 1, sid. 19

3. RESULTAT OCH ANALYS OM RISKFAKTORER OCH INSATSER KOPPLAT TILL BORTFÖRANDE AV BARN OCH UNGA

I avsnittet ger Jämställdhetsmyndigheten en samlad bild av vad som framkommit inom ramen för uppdraget, genom intervjuer med yrkesverksamma, dokumentstudie av LVU-domar, internationell utblick och forskningssammanställning. Även underlag och rapporter från andra myndigheter ligger till grund för analyserna.

Resultat och analys avser i stor utsträckning utsatta barn och unga, då det är den grupp som genomgående framträder som mest utsatt i allt insamlat underlag. I enlighet med regeringsuppdraget har Jämställdhetsmyndigheten kartlagt ärenden som rör våld och förtryck under en utlandsvistelse eller risk för sådan utsatthet, inte andra typer av bortföranden eller kvarhållanden.

3.1. Barns och ungas utsatthet

Barn och unga som förs bort är en heterogen grupp⁴², där syftet med bortförandet skiljer sig åt.⁴³ Ofta kan det finnas flera olika orsaker och syften med ett bortförande.⁴⁴ Det finns dock gemensamma drag hos de bortföranden som har kartlagts inom Jämställdhetsmyndighetens uppdrag: Barn och unga som riskerar att föras bort eller tidigare har förts bort, har ofta erfarenhet av fysiskt våld under uppväxten och majoriteten befinner sig i en hederskontext⁴⁵. Det fysiska våldet sker sällan vid ett enstaka tillfälle, utan är systematiskt utövat under barnets hela uppväxt. Våldet sker ofta med tillhyggen och är i flera fall att betrakta som mycket grovt, med våld mot huvud och strypgrepp som lett till skador som krävt sjukhusvård.⁴⁶

För barn som befinner sig i en hederskontext beskrivs även olika former av systematisk psykisk misshandel, till exempel nedsättande ord. I vissa fall i kombination med fysiska uttryck såsom att bli isolerad från övrig familj, få håret avklippt, bli bunden eller tvingas dricka smutsigt diskvatten⁴⁷. Enligt de anlitade forskarnas dokumentstudie av LVU-domar (härefter benämnd som domstudien) kan många av barnen i materialet beskrivas som multiutsatta⁴⁸. I domstudien framkommer att det i 22 procent av ärendena förekommit direkta dödshot från närstående eller att barn upplevt en rädsla för att dödas.⁴⁹ Det förekommer även att pojkvänner utsätts för fysisk misshandel av familjemedlemmar till den individ som riskerar att bli eller har blivit bortförd.⁵⁰ Vidare är personer med intellektuell funktionsnedsättning och hbtqi-personer särskilt utsatta i

42 Bredal, A., Beegsi, M., Bjøranger, T., Wittrup Djup, H., Mekonen, L., Gording Stang, E., Zomorodi, P., Grøtteland, E. & Stiffeld, A. M. (2020). «Det var ikke bare ferie» Rapport fra ekspertgruppe om unge som etterlates i utlandet mot sin vilje, sid. 56

43 Jämställdhetsmyndigheten, *Bortförda barn och unga*, Rapport 2022:25, sid. 37

44 Bredal, A. m.fl. (2020), sid. 63

45 Bilaga 1, sid. 33 samt Jämställdhetsmyndigheten (2022:25), sid. 31

46 Bilaga 1, sid. 34

47 Bilaga 1, sid. 34

48 Bilaga 1, sid. 34

49 Bilaga 1, sid. 34

50 Bilaga 1, sid. 33

hederskontext.⁵¹ Dessa riskfaktorer, liksom fysisk funktionsnedsättning, har också framkommit i Jämställdhetsmyndighetens intervjustudie med yrkesverksamma.⁵²

Utsattheten som barn och unga befinner sig i är i många fall känd av en eller flera myndigheter vid tidpunkten för bortförandet.⁵³ Ofta har skola och socialtjänst under en längre period haft information om att det finns problem i familjen i fråga. Antingen genom att den bortförda personen själv varit aktuell eller att exempelvis ett äldre syskon har haft kontakt med eller insatser från socialtjänsten. Det förekommer att barn i tidigare utredningar berättat om utsatthet för våld och sedan tagit tillbaka sina uppgifter.⁵⁴ Även när det gäller vuxna tycks samhället ofta ha tidigare kännedom om deras utsatthet.⁵⁵

Barn och unga i en hederskontext befinner sig i en särskild utsatthet, då det i de flesta fall är deras föräldrar och andra närstående som utsätter dem för våld, hot och förtryck. Det finns dessutom ofta många i omgivningen som upprätthåller förtrycket, och få som ställer sig på barnets sida:

Det framkommer i domarna att de aktuella barnen i hög utsträckning har sökt formellt stöd genom direktkontakt med polis, socialtjänst, skola, och hälso- och sjukvård, något som kan förstås mot bakgrund av karaktären på våldet och också av den upplevelse av akut hot som beskrivs i domarna. Att barnen vänt sig till myndigheter för att söka skydd och stöd kan också förstås i relation till de begränsade möjligheter de har till informellt stöd från närstående. I mycket få av ärendena framkommer att närstående till barnen förmått respondera på situationen på ett sätt som lett till att våldet upphört.⁵⁶

Barn är utsatta i förhållande till både vårdnadshavare och samhälle

En försvårande faktor för barn som omfattas av domstudien är att våld från omsorgspersoner skadar den grundläggande tilliten mellan barn och vårdnadshavare, och att våldet därför riskerar att få särskilt svåra konsekvenser.⁵⁷ Enligt tidigare forskning utgör skuld, skam, hedersnormer och rädsla för konsekvenser hinder för att unga ska söka stöd och berätta om sin utsatthet.⁵⁸

Forskning visar också att det kan vara känslomässigt svårt att inse att närstående personer som ens föräldrar kan utsätta en för våld, tvång, frihetsberövande och andra kränkande handlingar. Unga kan dessutom själva känna skuld för den uppkomna situationen och att de förtjänar att till exempel bli bortförda:

Å frykte at de du er glad i vil utøve tvang, vold, frihetsberøvelse eller andre krenkende handlinger mot deg, kan være vanskelige følelser å romme. De unge håper derfor at de ved å samarbeide med familien ikke vil bli påført disse krenkelsene. Andre kan føle på skyld og skam for situasjonen, og oppleve at det er de selv som har forårsaket oppholdet i utlandet med sin adferd. De mener de fortjener utenlandsoppholdet – selv om det er mot deres vilje. De unge kan dermed søke hjelp og ytre sin bekymring, samtidig som de sier at de vil reise.⁵⁹

51 Ds 2022:9, *Ett utvidgat utreseförbud för barn*, sid. 44–48

52 Jämställdhetsmyndigheten (2022:25), sid. 31

53 Jämställdhetsmyndigheten (2022:25), sid. 29 samt Länsstyrelsen Östergötland, *Årlig redovisning av verksamheten 2022. Nationellt centrum mot hedersrelaterat våld och förtryck*, Rapport 2023:5, sid 29

54 Bilaga 1, sid. 38

55 Jämställdhetsmyndigheten (2022:25), sid. 29

56 Bilaga 1, sid. 50

57 Bilaga 1, sid. 50

58 Bilaga 1, sid. 6

59 Bredal, A. m.fl. (2020), sid. 65

Att som många barn i underlaget ha varit utsatta för systematiskt psykiskt och fysiskt våld under lång tid, utan att få tillräckligt skydd från samhället, skadar ofrånkomligen tilliten till myndigheter. Det kan finnas en motvilja mot att ha kontakt med socialtjänsten, utifrån tidigare dåliga erfarenheter eller brist på insatser.⁶⁰

Domstudien visar att barn som faktiskt tar mod till sig att berätta ”riskerar att mötas av ett system som är illa rustat för att ta emot deras berättelser och möta deras behov av praktiskt och emotionellt stöd för att undkomma våldet”.⁶¹

Jämställdhetsmyndigheten konstaterar i uppdragets delrapport att myndigheter och yrkesverksamma i stor utsträckning saknar fördjupad förståelse för målgruppens utsatthet i förhållande till deras förövare (föräldrar och andra familjemedlemmar).⁶²

Vissa barn och unga blir bortförda flera gånger

Det förekommer att barn och unga förs bort vid flera tillfällen under sin uppväxt⁶³. I vissa fall i domstudien ligger det tidigare bortförandet längre tillbaka i tiden⁶⁴, i andra har ett nytt bortförande skett kort efter återkomst till Sverige. Det har i de senare fallen rört ärenden då vårdnadshavaren på eget initiativ fört barnet tillbaka till Sverige eller möjliggjort återvändandet. Barnet har placerats med en vårdnadshavare på skyddat boende, utan skydd av åtgärder enligt LVU, och sedan återigen försvunnit. Först därefter har socialnämnden ansökt om utreseförbud eller ett omedelbart omhändertagande enligt LVU.⁶⁵

A lever i, en hederkontext och det har kommit till nämndens kännedom att det finns ett uttalat hot om bortgifte för henne. Hon är tillsammans med sin mamma och syskon avviken från det skyddade boendet. Innan de placerades där hade de befunnit sig i utlandet i flera år. Det finns en hög risk för att A åter kan föras ut ur landet. (Socialnämnden om flicka 14 år)⁶⁶

Barns oro för att föras bort kan basera sig på egen tidigare erfarenhet av ett bortförande eller på det faktum att syskon har förts utomlands mot sin vilja.⁶⁷

Syskons utsatthet riskerar att förbises

Det tycks finnas en ökande trend i samtalen till den nationella stödtelefonen för yrkesverksamma, av hela syskonskaror som förs bort samtidigt eller i nära anslutning till varandra.⁶⁸ Att syskon förs bort i samband med bortförande av ett barn eller en ung person, oavsett om syskonen själva bryter mot eller utmanar familjens regler, framkommer även i Jämställdhetsmyndighetens delrapport.⁶⁹ I domstudien förekommer att såväl syskon som det barn som ärendet gäller förs bort. I vissa fall under en pågående utredning eller placering.⁷⁰ I andra fall har

60 Jämställdhetsmyndigheten (2022:25), sid. 49

61 Bilaga 1, sid. 50

62 Jämställdhetsmyndigheten (2022:25), sid 53

63 Jämställdhetsmyndigheten (2022:25), sid. 39

64 Bilaga 1, sid. 41

65 Bilaga 1, sid. 47

66 Bilaga 1, sid. 47

67 Bilaga 1, sid. 41

68 Jämställdhetsmyndigheten (2022:25), sid. 36 samt Länsstyrelsen Östergötland (2023:5), sid. 29

69 Jämställdhetsmyndigheten (2022:25), sid. 36

70 Bilaga 1, sid. 45

syskon förts bort då det aktuella barnet placerats, och det kan i LVU-omen ha uppgetts handla om att vårdnadshavarna velat förebygga att fler barn i familjen skulle omhändertas.⁷¹

Anledningen till att familjen flyttade var att de blev rädda för socialtjänsten. Vid ett första tillfälle hade de bokat tid för ett hembesök. Grannarna berättade för familjen att de kom för att ta alla barnen och då blev de rädda. (Socialnämnden om flicka 13 år)⁷²

Att syskons situation sällan utreds i samband med uppgifter om att ett barn far illa eller att ett, ofta äldre, syskon har blivit bortfört till utlandet⁷³, är oroväckande. Detta blir särskilt graverande när det ses i ljuset av att yngre barn har svårt att vara självständiga aktörer. De är ofta beroende av att yrkesverksamma uppmärksammar deras situation i samband med andra myndighetsingripanden, exempelvis då ett äldre syskon utreds. Läs mer om detta i avsnitt 3.3.

3.2. Familjestödsorienteringen i socialtjänstens arbete

Socialtjänsten i Sverige verkar inom ett familjestödsorienterat system där det är föräldrarna snarare än barnet som ses som den primära klienten.⁷⁴ Fokus är på att motivera föräldrarna till frivilliga insatser medan skyddsinsatser riktade till barn, exempelvis placering utanför det egna hemmet, ses som undantag.⁷⁵ Det finns väldigt lite vägledning om hur socialtjänsten ska arbeta med kontrollerande insatser och samtidigt fokusera på alliansbyggande med föräldrar.⁷⁶ Det får konsekvenser för stödet och skyddet till barn som är utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck, men även för andra barn som utsätts för våld av sina föräldrar. Det kan vara svårt för barnet att stå fast vid sin berättelse om våldsutsatthet när det system som ska skydda dem i stor utsträckning förväntas göra det genom insatser till de personer som utövar våldet.⁷⁷

Även i domstudien framkommer ett tydligt fokus på insatser riktade till föräldrar, medan insatser riktade till barn inte beskrivs lika tydligt i domarna.⁷⁸ I vissa ärenden har barn upprepade gånger varit tvungna att söka stöd då de inte nåtts av insatserna som familjen fått på frivillig väg enligt SoL och inte blivit skyddade från fortsatt utsatthet.⁷⁹ Barnen kan ha varit placerade och flyttat tillbaka till familjen vid upprepade tillfällen, trots att tidigare insatser till vårdnadshavarna inte fått önskad effekt och socialnämnden haft svårt att få insyn i familjen.⁸⁰

71 Bilaga 1, sid. 45

72 Bilaga 1, sid. 45

73 Jämställdhetsmyndigheten (2022:25), sid. 39

74 Bilaga 1, sid. 20

75 Bilaga 1, sid. 20

76 Bilaga 1, sid. 20

77 Bilaga 1, sid. 51

78 Bilaga 1, sid. 46

79 Bilaga 1, sid. 51

80 Bilaga 1, sid. 48–49

Vid utredningen inför A:s eventuella hemflytt till pappan lät han först inte socialtjänsten tala med övriga familjemedlemmar. När det väl ägde rum samtal, med pappan närvarande, var det svårt att få information kring olika förhållanden. Efter hemflytten uppfattades A av socialtjänsten vara nedstämd och tillbakadragen, helt annorlunda än när hon var placerad.

(Socialnämnden om flicka 9 år)⁸¹

Familjestödsorienteringen syns även genom återföreningsprincipen. Den kan försvåra våldsutsatta barns möjlighet till återhämtning och rehabilitering under vårdtiden. Socialnämndens bedömningar kring umgänge med närstående under vårdtiden och upphörande av vård är till stora delar ett utforskat område.⁸²

Som nämnts ovan är familjestödsorienteringen i socialtjänstens arbete problematisk för alla barn som är utsatta av sina vårdnadshavare, men särskilt när inte heller övriga närstående skyddar barnets intresse och behov utan snarare är delaktiga i att upprätthålla kontroll och förtryck. Den medför även utmaningar för enskilda yrkesverksamma. Samtidigt som de representerar socialtjänsten som samhällsinstitution ska de agera på ett stödjande sätt gentemot barnet.⁸³ Den starka familjestödsorienteringen kan således skapa osäkerhet hos de yrkesverksamma:

Tidigare studier visar att den starka familjestödsorienteringen också kan leda till en osäkerhet hos enskilda socialsekreterare i förhållande till att skydda barn och unga utifrån LVU-lagstiftningen (Ponnert, 2017). En osäkerhet vad gäller att hantera ärenden som rör hedersrelaterat våld och förtryck inom socialtjänsten har också uppmärksammats (Olsson & Bergman, 2021). Såväl i Sverige som i Norden har det lyfts att socialtjänsten å ena sidan kan övervärdera risker då det kommer till hedersrelaterat våld och förtryck och att barn å andra sidan inte skyddas i tillräcklig utsträckning (Baianstovu et al., 2019; Bredal & Melby, 2018).⁸⁴

Dessutom uppger flera yrkesverksamma som Jämställdhetsmyndigheten har intervjuat att förståelsen för att ett ärende är hedersrelaterat kan ha kommit först när barnet eller den unga vuxna redan har förts bort.⁸⁵ De insatser som eventuellt har satts in innan bortförandet har då inte varit anpassade till att individen befunnit sig i en hederskontext, utan sannolikt utgått ifrån ett familjestödsorienterat perspektiv.

De analyserade ärendena visar att yrkesverksamma på olika sätt försökt att förebygga att barn förs ut ur landet och även nå barn som förts ut ur landet med insatser, men att det finns tydliga hinder och brister som enskilda yrkesverksamma inte kan påverka. Även om det våld som barnen är utsatta för kan vara svårt för myndigheter att få kännedom om och hjälpa barn att bryta upp ifrån så skulle mer kunna göras för de barn som tydligt söker stöd och skydd. Att inte mer kunskap finns kring hur insatser kan utformas för att

81 Bilaga 1, sid. 49

82 Bilaga 1, sid. 57

83 Bilaga 1, sid. 55–56

84 Bilaga 1, sid. 21

85 Jämställdhetsmyndigheten (2022:25), sid. 45

kompensera för år av våldsutsatthet och för att hantera pågående press och hot från närstående under placering kan ses som en tydlig konsekvens av ett system i första hand orienterat mot föräldrar.⁸⁶

Trots att fokus på skydd av barn och barns delaktighet har ökat på senare år, visar aktuella studier att våldsutsatta barn inte alltid ges möjlighet att aktivt medverka i utredningar och sällan nås av insatser.⁸⁷ I Jämställdhetsmyndighetens delrapport visade sig en kontinuerlig relation mellan den yrkesverksamma och barnet eller den unga vara en viktig framgångsfaktor för att stoppa nära förestående bortföranden.⁸⁸ För att göra en riktig bedömning av situationen i familjen behöver den yrkesverksamma ha en relation med barnet som möjliggör att hen kan prata fritt om vad som sker. I ett familjecentrerat system, där de insatser som beviljas ofta är riktade till vårdnadshavarna eller familjen som helhet, kan det vara svårt att få barnets förtroende. När barn som berättar om utsatthet för hedersrelaterat våld och förtryck beviljas familjestödsorienterade insatser, och yrkesverksamma därtill i stor utsträckning saknar en fördjupad förståelse för målgruppens utsatthet i förhållande till deras förövare⁸⁹, finns en risk att barnen känner sig svikna av socialtjänsten. Samtidigt förväntas barn berätta om det våld de utsätts för och till och med vara drivande för att få stöd och insatser.

3.3. Barnet som aktör

Barn måste ofta driva på för att få samhällets stöd

Domstudien visar att barn ofta behöver vara drivande för att få det stöd och skydd de behöver. I en tidigare studie framkom att 71 procent av unga som i LVU-ansökan beskrevs som våldsutsatta själva hade tagit initiativ till att berätta om sin utsatthet och söka samhällets stöd.⁹⁰

Processen efter att våldet avslöjats för myndigheter beskrevs ofta som mycket svår för de unga med hög grad av press, hot, förnekande och skuldbeläggande från närstående. Studien visar också att de initiala insatserna från socialtjänsten i hög utsträckning var föräldraorienterade och för en tredjedel av ungdomarna hade våldet avslöjats en eller flera gånger före den aktuella ansökan om LVU.⁹¹

Av Jämställdhetsmyndighetens delrapport i uppdraget framgår att barn inte alltid får stöd och skydd, även om de berättar om sin utsatthet och till och med om en rädsla att föras ut ur landet.⁹² Som beskrivs ovan har barn i domstudien ofta varit utsatta för ett systematiskt våld under en lång tid, men trots det inte blivit skyddade från fortsatt utsatthet. I uppdraget har framkommit att utsattheten ofta varit känd hos en eller flera myndigheter sedan tidigare.⁹³ Det är en bild som överensstämmer med situationen för våldsutsatta barn i allmänhet. I en tillsyn av ärenden som rörde barn och unga konstaterar Inspektionen för vård och omsorg (IVO) att samtliga granskade socialtjänster brustit i sin handläggning av uppgifter om att barn bevittnat eller utsatts för våld.⁹⁴

86 Bilaga 1, sid. 54

87 Bilaga 1, sid. 20

88 Jämställdhetsmyndigheten (2022:25), sid. 47

89 Jämställdhetsmyndigheten (2022:25), sid. 53

90 Bilaga 1, sid. 24

91 Bilaga 1, sid. 24

92 Jämställdhetsmyndigheten (2022:25), sid. 40

93 Jämställdhetsmyndigheten (2022:25), sid. 29

94 Inspektionen för vård och omsorg, *Tillsyn av socialtjänstens handläggning av ärenden som rör barn och unga*, 2023–08, sid. 15

Barnen har tydliga strategier för hur de söker hjälp. De kan eftersöka information om till exempel vilket skydd de kan få och vem som kommer att få veta vad de berättar, innan de väljer att söka stöd. Att de berättar om sin utsatthet kan vara planerat, och i andra fall ske mer akut.⁹⁵ Många barn kan vänta med att söka stöd till de fyller 18 år. Dels för att det kan ta tid att ”begripliggöra våldserfarenheter”⁹⁶. Dels för att kunna söka stöd utan att riskera att föräldrarna blir kontaktade och att utsattheten därmed förvärras. Det förekommer att barn trots detta upplever att de tappar kontrollen över processen och att myndigheterna agerar på ett sätt som barnet inte kunnat förutse, vilket kan vara mycket traumatiskt för barnet.⁹⁷

Också i fall där ett bortförande redan har skett kan barnet själv behöva agera för att få myndigheternas hjälp.⁹⁸

A har under utlandsvistelsen lyckats ta kontakt med en kompis i Sverige och sedan etablera kontakt med ambassaden i det andra landet. På så vis kunde hon komma tillbaka till Sverige. (Socialnämnden om flicka 16 år)⁹⁹

I domstudien framgår att barn berättar om sin utsatthet och sitt behov av stöd från samhället även i de fall då skyddet tidigare har brustit.¹⁰⁰ De som varit bortförda och därefter (återigen) blivit placerade kan ha ”uttalade strategier för att skydda sig själva gentemot närstående som de inte längre vet om de kan lita på”.¹⁰¹

Hon har vid upprepade tillfällen frågat vad socialtjänsten säger till hennes pappa och om han får veta vad hon sagt till socialtjänsten. Hon har också uttryckt rädsla för sina övriga släktingar och uppgett att de ger henne skulden för allt som hänt. Hon har lämnat uppgifter om att hennes lillebror kontrollerar henne och efter familjehemsplaceringen inte velat ha någon kontakt med honom eftersom hon är rädd för vad han kan komma att säga till deras släktingar. (Socialnämnden om flicka 15 år)¹⁰²

Det är inte ovanligt att det barnet berättar ändras över tid. Vissa barn kan efter hand avslöja mer detaljer om utsattheten,¹⁰³ medan andra hamnar i en situation där de tar tillbaka allt är delar av det de tidigare berättat (mer om det nedan).

95 Bilaga 1, sid. 35

96 Bilaga 1, sid. 50

97 Bilaga 1, sid. 55

98 Bilaga 1, sid. 47

99 Bilaga 1, sid. 47

100 Bilaga 1, sid. 57

101 Bilaga 1, sid. 39

102 Bilaga 1, sid. 39

103 Bilaga 1, sid. 36

”

**Hon har vid upprepade
tillfällen frågat vad
socialtjänsten säger
till hennes pappa och
om han får veta vad
hon sagt till
socialtjänsten.**

I den aktuella studien framkommer att i ett system som bygger på minsta ingripandets princip läggs ett oerhört ansvar på våldsutsatta barn att själva bedriva denna form av säkerhetsarbete. Att barn gör tydliga avvägningar i förhållande till vem och hur de berättar om sin våldsutsatthet, till kontakt med närstående och i vissa fall själva samlar konkreta bevis för att förmedla att de fortsatt är i behov av skydd från sina föräldrar är ett tydligt tema som framkommer i den aktuella studien. Om samhällets responser blir otillräckliga kan man även förstå barns ändrade berättelser som en form av säkerhetsarbete, då de behöver förhålla sig till den risk de kan uppleva att de står inför om skyddet och stödet dras undan.¹⁰⁴

Yngre barn har svårare att själva agera

Att barn själva ofta måste agera för att få stöd och skydd är en försvårande omständighet för yngre barn. De yngre barnen i domstudien har ofta aktualiserats utifrån att ett äldre syskon har sökt stöd, men som nämns ovan är det samtidigt ovanligt att syskons situation utreds. Det är först när de blivit skyddsplacerade som de yngre barnen berättar mer om sin egen och syskons utsatthet. De kan också vara beroende av exempelvis ett jourhems observationer kring barnets beteende och mående, för att styrka utsattheten.¹⁰⁵ Studien visar dessutom att de ärenden där våldsutsatthet inte tydligt framgår av socialnämndens underlag framför allt rör yngre barn. I dessa underlag framkommer inte heller information om barnets situation eller samtal med barnet i samma utsträckning.¹⁰⁶

Ovanstående bekräftar vikten av att även uppmärksamma (yngre) syskons situation. Jämställdhetsmyndighetens intervjuer med yrkesverksamma pekar på att socialtjänsten i samband med inkomna anmälningar sällan inleder utredning på den aktuella individens syskon. Det gäller även syskon till någon som blivit bortförd till utlandet.¹⁰⁷

Barn känner sig pressade att ändra sin berättelse

Det är inte ovanligt att barn efter en tid ”inte vill berätta mer, förminskar tidigare upplevelser eller tar tillbaka tidigare uppgifter om våld”.¹⁰⁸ Barnen kan beskriva att det beror på hot och press från närstående och skuld känslor över de konsekvenser deras val har fått. De kan uttrycka en önskan om att kunna få skydd utan att ansvaret för situationen läggs på dem eller att det framkommer till familjen att de faktiskt vill vara kvar i skydd.¹⁰⁹

A har också varit rädd för reaktionerna från sin familj och undrat om socialtjänsten inte kan förklara att uppgifterna kommit fram på ett sätt som inte hon kan göras ansvarig för.

(Socialnämnden om flicka 13 år)¹¹⁰

Det finns ett motsatsförhållande mellan barns önskan att avlastas ansvar och att tillgången till stöd och skydd är så pass beroende av det barn berättar och att de står fast vid det, oavsett den press de kan utsättas för.

104 Bilaga 1, sid. 52

105 Bilaga 1, sid. 36–37

106 Bilaga 1, sid. 43

107 Jämställdhetsmyndigheten (2022:25), sid. 39

108 Bilaga 1, sid. 37

109 Bilaga 1, sid. 38

110 Bilaga 1, sid. 39

När barn tar tillbaka tidigare uppgifter kan socialnämnden ofta föra resonemang kring vad det kan bero på:¹¹¹

A har uppsökt polis och berättat att hon har utsatts för allvarligt våld av sin familj. Skador konstateras i samband med läkarbesök tillsammans med polis. A har uppgett att hon även tidigare har utsatts för våld och läkaren har noterat gamla skador. A har berättat att hennes mor har sagt att hon kommer att tas utomlands och dödas om hon berättar om våldet för polisen. A samarbetade därefter med polis och socialtjänst men ändrade sig sedan. I förhör sa A att hon ljugit för polisen eller inte kommer ihåg vad hon har sagt. Det finns en oro att A via telefonkontakt med sitt nätverk har påverkats att ändra sin historia. (Socialnämnden om flicka 16 år)¹¹²

Ett stort ansvar tycks i många fall läggas på barn att själva hantera kontakter med närstående. Detta trots att socialnämnden i underlag till domen kan konstatera att barnet farit illa av en sådan kontakt.¹¹³ Placering utanför hemmet ger inte automatiskt skydd mot påtryckningar från närstående.

*Å ena sidan framkommer att socialtjänst och domstol i de granskade ärendena tydligt responderar på barnens utsatthet med utredningar som leder fram till vård enligt LVU. Å andra sidan är det mer sällan så att vårdnadshavares kontakt med barnen inskränks genom umgängesbegränsningar under vårdtiden. I de fall det framkommer att umgänget med våldsutövande närstående begränsas är det ofta på grund av att barn själva aktivt signalerar att de far illa av kontakten.*¹¹⁴

Domstudien visar att barns skydd i hög utsträckning bygger på ”deras eget aktörskap i förhållande till att berätta om våld och skydda sig själva efter att de berättat”.¹¹⁵

Att barn, och även unga vuxna, utsätts för påtryckningar under telefonkontakt och fysiskt umgänge med familjen, framgår även i uppdragets delrapport. I rapporten redogörs för att barn och unga i flera fall blivit bortförda under pågående placering, exempelvis i samband med umgänge eller efter att de själva avvikit.¹¹⁶

I de fall barnet har ändrat sin berättelse när ansökan om LVU ska upp till förhandling i rätten, resonerar domstolen ofta ingående kring trovärdighet och tillförlitlighet kopplat till barnets berättelse. I alla de granskade ärendena har rätten bedömt att det är den initiala berättelsen som är mest trovärdig, till exempel mot bakgrund av de hot som barnet kan ha varit utsatt för.¹¹⁷

111 Bilaga 1, sid. 37

112 Bilaga 1, sid. 37–38

113 Bilaga 1, sid. 42

114 Bilaga 1, sid. 51

115 Bilaga 1, sid. 57

116 Jämställdhetsmyndigheten (2022:25), sid. 41–42

117 Bilaga 1, sid. 39–40

Med tanke på den mycket allvarliga och påtagliga risk för A:s hälsa och utveckling som föreligger för det fall de ursprungligen lämnade uppgifterna skulle visa sig stämma är det vidare enligt domstolen av yttersta vikt att en fortsatt utredning av ärendet kan ske på bästa möjliga sätt. Det finns även en fara i dröjsmål på så sätt att rättens beslut om vård inte kan avvaktas, t.ex. att A kan komma att föras ut ur landet. Med anledning av att misstanke om påtryckningar från familjen mot A att ändra sin berättelse inte kan uteslutas bedömer domstolen vidare att den fortsatta utredningen allvarligt kan försvåras eller vidare åtgärder hindras om A inte är omedelbart omhändertagen. (Förvaltningsrätten om flicka 16 år)¹¹⁸

Det är inte ovanligt att vårdnadshavare, syskon och andra närstående har skickat in skriftlig dokumentation till stöd för vårdnadshavaren/-na. Att förvänta sig att barn ska orka stå fast inför sådan press från närstående är att kräva för mycket. Det framstår snarare som anmärkningsvärt att något barn överhuvudtaget vidhåller sin berättelse under dessa omständigheter.

Trots att ord ofta står mot ord ges dock barnets berättelse stor tyngd, vilket går i linje med vägledande praxis (HFD 2017 ref. 42 och HFD 5757–16). Inte heller en nedlagd förundersökning rörande brottsmisstankar mot vårdnadshavare tycks i någon större utsträckning påverka rättens bedömning av det barnet har berättat.¹¹⁹

Samtidigt som domstolarna i större utsträckning visar förståelse för barnets särskilda utsatthet i förhållande till påtryckningar från vårdnadshavare och andra närstående, kan inte samma förändring skönjas i socialtjänstens arbete. Socialtjänsten tycks fortfarande ha svårt att hantera barns ”ambivalens” kring vilka uppgifter de berättar, eller tar tillbaka, i olika skeenden.¹²⁰

Barnens möjligheter att stå fast vid berättelser om våldsutsatthet kompliceras än mer av att det system som ska skydda barnen i stor utsträckning förväntas göra detta genom insatser till våldsutövarna.¹²¹

3.4. Stödet till utsatta

Samhället förmår inte att fullt ut skydda barn och unga

I uppdragets delrapport dras slutsatsen att fler bortföranden skulle kunna förhindras om myndigheter ingrep tidigare och mer skyndsamt. I rapporten konstaterar Jämställdhetsmyndigheten också bland annat följande:

- En gemensam nämnare för många ärenden i underlaget är att det funnits tidigare kännedom hos en eller flera myndigheter om den utsatta individen.
- De insatser som beviljas får inte önskvärd effekt för utsatta som riskerar att föras bort och kan även sakna evidens när det gäller den aktuella målgruppen.¹²²

¹¹⁸ Bilaga 1, sid. 40

¹¹⁹ Bilaga 1, sid. 39–40

¹²⁰ Länsstyrelsen Östergötland, Årsrapport 2019. Länsstyrelsen Östergötlands nationella uppdrag om hedersrelaterat våld och förtryck – verksamheten under 2019, Rapport 2020:10, sid. 6

¹²¹ Bilaga 1, sid. 51

¹²² Jämställdhetsmyndigheten (2022:25), sid. 53

Utredningen om en nationell strategi för att förebygga och bekämpa våld mot barn ger en liknande bild av situationen för våldsutsatta barn:

Såväl undersökningar som vi tagit del av som uppgifter från exempelvis barn och organisationer tyder på att det förekommer att yrkesverksamma till följd av bristande kunskap om våldsutsatthetens karaktär och om de förutsättningar som barn i den aktuella situationen lever under, missbedömer eller underskattar barns hjälpbehov, eller erbjuder fel insatser.¹²³

Även kommunernas ekonomiska resurser är en viktig del i deras förutsättningar att förebygga bortföranden genom att upptäcka, stödja och skydda utsatta barn och unga. Exempelvis placeringar, inte minst långvariga sådana, kan utgöra en stor kostnad för kommunen, vilket kan påverka om och vart ett barn skyddsplaceras.¹²⁴ I NCH:s kartläggning om bortförda personer i en hederskontext (se avsnitt 2.2 ovan) uppger en betydande andel av kommunerna, inte minst när det gäller socialtjänst, att de inte har rutiner för att hantera ärenden kring bortförda barn och vuxna. Kartläggningen visar dessutom att det inte sällan saknas rutiner för samverkan mellan skola och socialtjänst för att förebygga bortföranden.

Förenta nationernas kommitté för barnets rättigheter är bekymrade över att det saknas ”en lagstiftningsram för att säkerställa sektorsövergripande samordning och kvalitetsstandarder för övergripande stödtjänster till våldsoffer, och det faktum att inte alla barn har tillgång till specialiserat stöd”.¹²⁵

Delrapporten visade att en tydlig riskfaktor för bortföranden är myndigheters inblandning i familjen, när denna inte kombineras med adekvata skyddsåtgärder. Det betyder inte att myndigheter ska undvika att ingripa, utan att det handlar om hur och när ingripandet sker.¹²⁶ Samma mönster framgår av NCH:s kartläggning, det vill säga att det vanligast förekommande syftet med bortföranden i en hederskontext är att undkomma myndighetsbeslut eller undvika myndighetsinblandning i familjen.¹²⁷ Även i domstudien framkommer att bortföranden ofta sker i samband med myndighetsingripanden, till exempel när vårdnadshavare informeras om beslut om omedelbart omhändertagande eller ansökan om utreseförbud. I andra fall ”har bortförandet skett i samband med att skyddet från myndigheter i stället avtagit, som då en placering avslutats och barnet bott en tid hemma”.¹²⁸

I åtskilliga ärenden har myndigheter känt till barnets utsatthet under många år. Barn kan både ha lämnat uppgifter om våld och tagit tillbaka uppgifterna inom ramen för tidigare utredningar.¹²⁹

123 SOU 2022:70 *En uppväxt fri från våld*, sid. 488

124 Jämställdhetsmyndigheten (2022:25), sid. 50

125 Förenta nationernas kommitté för barnets rättigheter, *Sammanfattande slutsatser och rekommendationer om Sveriges kombinerade sjätte och sjunde periodiska rapport*, 2023, 25 (e)

126 Jämställdhetsmyndigheten (2022:25), sid. 37

127 Länsstyrelsen Östergötland (2023), sid. 26

128 Bilaga 1, sid. 43

129 Bilaga 1, sid. 38

Den aktuella utredningen inleddes efter en anmälan från akutmottagningen om att A uppsökt sjukhusvård med skador som hon uppgett att hennes pappa åsamkat henne. Syskonen har även tidigare varit aktuella för utredning utifrån uppgifter om våld från föräldrarna. Tidigare har barnen ofta tagit tillbaka eller förmildrat uppgifterna om våld, men har även tidigare stått fast vid vissa uppgifter om våld. A har uppgett att hon tagit tillbaka sina uppgifter av oro för att syskonen skulle placeras utanför hemmet. (Socialnämnden om flicka, 16 år)¹³⁰

Flera barn har tidigare varit placerade, flyttat tillbaka till familjen och sedan återigen utsatts för våld eller förts ut ur landet.¹³¹ Det är heller inte ovanligt att barn vid upprepade tillfällen behövt omplaceras för att inte hittas av närstående, vilket kan innebära att bryta upp från exempelvis ett familjehem där barnet hunnit rota sig.¹³²

Barn kan själva reflektera kring sitt behov av långsiktigt skydd och att få landa i en trygg tillvaro.¹³³

Det har varit fråga om både psykisk och fysisk misshandel vilket har lett till att hon har mått dåligt, varit orolig och haft sömnsvårigheter. Det dåliga psykiska måendet har lett till att hon inte skötte skolan och gett uttryck för att inte vilja leva. Det är först nu efter att hon varit placerad på boendet, utan att hennes pappa vet var hon befinner sig, som hon känner sig tryggare och sover bättre. Hon har kunnat återuppta sin skolgång och den fungerar bra. Hon är bestämd med att hon inte vill ha någon kontakt med sin pappa eller flytta tillbaka till sin familj. (Offentligt biträde om flicka, 16 år)¹³⁴

Att insatser enligt LVU är under ständig omförhandling försvårar socialtjänstens möjligheter att ge ett långsiktigt stöd till barnet. Det innebär också att barnet måste ”förhålla sig till att eventuellt återförenas med de personer de tidigare pekat ut som våldsutövare”.¹³⁵

Tonåringar som utsätts för våld av närstående skulle kunna ses som en grupp som på vissa sätt befinner sig mellan de två fält som utgörs av den sociala barnavården, med dess fokus på återförening av barn och föräldrar, och fältet våld i nära relationer där det istället fokuserats på våldsutsattas stöd i uppbrottsprocesser.¹³⁶

130 Bilaga 1, sid. 38

131 Bilaga 1, sid. 39

132 Bilaga 1, sid. 41

133 Bilaga 1, sid. 36

134 Bilaga 1, sid. 36

135 Bilaga 1, sid. 51

136 Bilaga 1, sid. 59

Bättre riskbedömningar krävs för att förhindra bortföranden

Domstudien visar att socialtjänstens riskbedömningar till stor del baseras på barnets egna uppgifter, till exempel om hot om bortförande eller att barnet förts bort under en tidigare placering.¹³⁷ I vissa fall kan vårdnadshavare själva ha uppgett att de planerar att föra bort eller tidigare har fört bort barnen, ibland i kombination med hot mot exempelvis socialsekreterare eller familjehem. Det förekommer även uppgifter från familjehem eller skyddat boende om att vårdnadshavare överträtt umgängesbegränsningar eller försökt ta reda på var barnen är placerade.¹³⁸

Endast i ett fåtal domar i studien framgår det att socialtjänsten använt sig av någon slags riskbedömningsmodell. Det har då handlat om FREDAs (som inte är utformat för att bedöma risk kopplat till hedersrelaterat våld och förtryck eller barns egen utsatthet¹³⁹), PATRIARK eller Socialstyrelsens bedömningsstöd för barn som är utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck. Polisen beskrivs som involverade i 44 procent av ärendena, men enbart i ett fall nämns de i anslutning till riskbedömning.¹⁴⁰ Det verkar dessutom finnas otydligheter inom Polismyndigheten kring huruvida polisen ska göra strukturerade riskbedömningar avseende barn, eller enbart upprätta en anmälan till socialtjänsten enligt 14 kap. 1 § socialtjänstlagen.¹⁴¹

Även i Jämställdhetsmyndighetens delrapport i uppdraget framkommer brister kring socialtjänstens riskbedömningar. I intervjuer beskriver ett flertal yrkesverksamma att socialtjänsten undervärderar potentiella risker och att en underskattning av risken också kan ske om en utsatt person inte betar sig som ett ”typiskt” offer för hedersrelaterat våld och förtryck.¹⁴² IVO påtalar i en rapport vikten av förbättrade riskbedömningar för att barn i större utsträckning ska skyddas från fortsatt våldsutsatthet.¹⁴³

Utreseförbud är en skyddsåtgärd av flera som krävs för att skydda barn

Av 119 ärenden i domstudien har en ansökan om utreseförbud eller tillfälligt utreseförbud gjorts i 38 procent. I de fall lagstiftningen om utreseförbud inte är tillämplig ansöker socialnämnden ofta om andra insatser enligt LVU för att förebygga ett bortförande, till exempel omedelbart omhändertagande, hemlighållande av vistelseort och/eller umgängesbegränsningar.¹⁴⁴ Vikten av andra skyddsinsatser, vid sidan av utreseförbudet, för att stoppa ett förestående bortförande framgår även av Jämställdhetsmyndighetens delrapport.¹⁴⁵ I samma rapport konstateras att lagstiftningen om utreseförbud inte tillämpas i tillräcklig utsträckning¹⁴⁶, vilket också visar sig i den aktuella domstudien. I domstudien finns 17 ärenden där socialnämnden beskriver en risk för bortförande i syfte att gifta bort eller könsstympa, utan att det framkommer att nämnden gjort en ansökan om utreseförbud. Bland dessa ärenden finns exempel på barn som tidigare förts bort.¹⁴⁷

Vidare framkommer att socialnämnden ibland ansöker om utreseförbud först när barnet är försvunnet. I vissa av dessa fall har barnet tidigare varit LVU-placerat utifrån bland annat risken att föras utomlands i syfte att ingå barnäktenskap eller könsstympas. Det förekommer också att

137 Bilaga 1, sid. 40

138 Bilaga 1, sid. 41

139 Socialstyrelsen, *Manual för FREDAs Standardiserade bedömningsmetoder för socialtjänstens arbete mot våld i nära relationer*, 2014-6-15, sid. 7

140 Bilaga 1, sid. 42–43

141 Polismyndigheten, *Riskbedömningar på individnivå*, Tillsynsrapport 2023:2, sid. 18–19

142 Jämställdhetsmyndigheten (2022:25), sid. 40–41

143 Inspektionen för vård och omsorg, *Barn riskerar att bli utan stöd och hjälp*, IVO 2019–11, sid. 11

144 Bilaga 1, sid. 46

145 Jämställdhetsmyndigheten (2022:25), sid. 47

146 Jämställdhetsmyndigheten (2022:25), sid. 53

147 Bilaga 1, sid. 46

”

Det har varit svårt att få en samlad bild av A:s situation då föräldrarna inte har samarbetat med socialtjänsten. Några barnsamtal med A har inte kunnat genomföras och socialtjänsten har inte sett honom på ett år.

barn förs ut ur landet trots ett pågående utreseförbud.¹⁴⁸ I andra fall har en resa ur landet kunnat stoppas på flygplatsen med hjälp av polis, då barnet varit placerat eller haft ett utreseförbud.¹⁴⁹

Den nuvarande regleringen om utreseförbud omfattar enbart två syften, barnäktenskap och könsstympning, medan de skäl till bortföranden som framkommit inom ramen för detta uppdrag är många fler, exempelvis uppfostringsresor¹⁵⁰. Liknande iakttagelser görs i utredningen om ett utvidgat utreseförbud:

Utlandsvistelser där barn riskerar att fara illa förekommer emellertid i en betydande omfattning även i andra fall. Störst risk löper barn som lever i en miljö med hedersrelaterat våld och förtryck.¹⁵¹

I domstudien framgår att socialnämnden i vissa fall ansökt om utreseförbud även i ärenden som inte är kopplade till risk för att giftas bort eller könsstympas, för att försöka skydda barn från att föras ur landet.¹⁵²

Detta indikerar att regleringen av utreseförbud är för snäv, vilket även framhålls i Jämställdhetsmyndighetens delrapport.¹⁵³ Samma slutsats dras i utredningen om ett utvidgat utreseförbud för barn.¹⁵⁴ Jämställdhetsmyndigheten har också framfört att även unga vuxna i åldrarna 18–20 år bör kunna skyddas genom ett utreseförbud.¹⁵⁵ Detta kan ses mot bakgrund av den brittiska motsvarigheten (FMPO) där ingen begränsning finns vad gäller ålder.

Vi ser dock att utreseförbudet inte ensamt kan ge ett fullgott skydd, mot bakgrund av den utsatthet som de aktuella barnen ofta lever i. Utreseförbudet bör därför i princip alltid förenas med andra insatser till barnet, exempelvis skyddat boende och umgängesbegränsning.

3.5. Utsattheten i utlandet

Som beskrivs ovan uppstår sällan barns eller ungas utsatthet i och med bortförandet. För många handlar det om ett systematiskt fysiskt och psykiskt våld som har pågått under många år. I detta avsnitt fokuserar vi dock mer specifikt på vad barn och unga kan utsättas för under en utlandsvistelse. Det är också värt att hålla i minnet att situationen att vara fast i ett land som inte är ens hemland, ibland utan några andra familjemedlemmar, i sig kan skapa stor rädsla. Detta oaktat att många barn och unga dessutom utsätts för våld och förtryck.

I många ärenden saknas information och uppföljning

I många ärenden där barn och unga blivit bortförda saknas eller finns bristfällig information om utsattheten i utlandet, och vad de blivit utsatta för kan variera. I majoriteten av de ärenden som kartlagts inom ramen för Jämställdhetsmyndighetens uppdrag har dessutom barnet eller den unga inte återkommit till Sverige.¹⁵⁶ I domstudien framkommer att situationen för de barn som är fortsatt försvunna ofta är helt outredd. Vårdnadshavare som är kvar i Sverige medverkar sällan i utredningen och i de fall socialtjänsten lyckas etablera kontakt med vårdnadshavare som befinner sig utomlands förvägras socialtjänsten oftast samtal med barnen. Ibland är hela familjen försvunnen.¹⁵⁷

148 Bilaga 1, sid. 46

149 Bilaga 1, sid. 41

150 Jämställdhetsmyndigheten (2022:25), sid. 37

151 Ds 2022:9, sid. 9

152 Bilaga 1, sid. 46

153 Jämställdhetsmyndigheten (2022:25), sid. 43

154 Ds 2022:9

155 Jämställdhetsmyndighetens remissvar på Ds 2022:9 *Ett utvidgat utreseförbud för barn*, sid. 3

156 Jämställdhetsmyndigheten (2022:25), sid. 48 och Bilaga 1, sid. 43

157 Bilaga 1, sid. 44

Det har varit svårt att få en samlad bild av A:s situation då föräldrarna inte har samarbetat med socialtjänsten. Några barnsamtal med A har inte kunnat genomföras och socialtjänsten har inte sett honom på ett år. (Socialnämnden om pojke 8 år)¹⁵⁸

Nämnden har inte haft någon kontakt med dem sedan de ska ha lämnat landet och några kontaktuppgifter har inte kunnat inhämtas. Under domstolens handläggning har de varken kunnat delges kallelsen till den muntliga förhandlingen eller bekräftat att de tagit emot några andra handlingar. Inte heller deras offentliga biträden har lyckats upprätta någon kontakt med dem. (Socialnämnden om flicka 17 år)¹⁵⁹

Vissa vårdnadshavare ansöker även om befrielse från svenskt medborgarskap för barnet:

En ofrivillig förlust av medborgarskap kan få både långtgående och oönskade konsekvenser för en enskild som har tagits med eller blivit kvarhållen utomlands – detta inte minst när den enskilde är ett barn. Som exempel kan nämnas att den som befriats från svenskt medborgarskap inte har rätt att vistas här i landet om uppehållstillstånd saknas. En person som saknar svenskt medborgarskap kan inte heller få ett pass utfärdat av svenska myndigheter, vilket får stor påverkan på dem som förts utomlands och utsätts för kvarhållande, tvång eller löper en risk för att bli bortgifta då de ofta har frantagits sina pass och behöver ett nytt pass för att kunna resa tillbaka till Sverige.¹⁶⁰

Utsattheten fortsätter i utlandet

I ett underlag till Jämställdhetsmyndigheten beskriver UD KC den typ av utsatthet som de ser när det gäller ärenden ”där barn och vuxna som förts eller kvarhålls utomlands mot sin vilja och där riskerar någon form av hedersrelaterat våld och förtryck” (se fullständigt underlag i bilaga 2). Barn och unga kan föras utomlands för att bo med släktingar eller placeras på anstaltsliknande institutioner. Ibland åker hela familjen eller en av föräldrarna med. En annan utsatt grupp är kvinnor med barn som kvarhålls och/eller kvarlämnas utomlands av sina män, som inte sällan har hjälp av sina släktingar.¹⁶¹

Utsattheten handlar om fysiskt och psykiskt våld, stark kontroll och ibland dödshot. I vissa fall förekommer sexuella övergrepp på flickor, risk för tvångsäktenskap samt misshandel, sexuella övergrepp och isolering/kontroll som syftar till sexuell omvändelse. UD KC beskriver också hur bortförda individer utsätts för ekonomiskt våld, till exempel att kontokort beslagtas, spärras eller töms. Det är dessutom vanligt att pass och andra dokument beslagtas för att förhindra återresa till Sverige.¹⁶²

I Jämställdhetsmyndighetens intervjustudie med yrkesverksamma har de utsatta i samtliga

¹⁵⁸ Bilaga 1, sid. 44–45

¹⁵⁹ Bilaga 1, sid. 45–46

¹⁶⁰ SOU 2021:54 *Ändrade regler i medborgarskapslagen*, sid. 273

¹⁶¹ Bilaga 2, UD KC, *Olika former av utsatthet som kan förekomma i ärenden om familjerelaterat tvång*, 2023-03-13

¹⁶² Bilaga 2

ärenden där det förekommit sexuella övergrepp varit flickor eller unga kvinnor. Genomförda barn- eller tvångsäktenskap eller hot eller risk för detsamma handlar i samtliga fall utom ett om flickor eller unga kvinnor. I en tidigare norsk studie framträder ett liknande mönster. Där framgår att nästan alla av de ärendena som rör flickor och kvinnor gäller hedersrelaterat våld och förtryck eller att bli gift mot sin vilja.¹⁶³

Jämställdhetsmyndighetens underlag¹⁶⁴ tyder på att pojkar och unga män är överrepresenterade bland de som skickas till uppfostringsanstalter. UD KC beskriver denna typ av utsatthet på följande sätt:

När det gäller institutionsplaceringar fräntas ofta personen möjlighet att ha kontakt med omvärlden i den utsträckning hen önskar och personer som har varit intagna har uppgett att de utsatts för olika former av bestraffningar i form av fysiskt eller psykiskt våld. Det förekommer också uppgifter om tvångsmedicinering och bristfälligt med mat. I regel är de allmänna hygieniska förhållandena dåliga och den unge befinner sig på institutionen på obestämd tid. De finns även särskilda institutioner för flickor och det har förekommit uppgifter om att flickor där kan utsättas för olika former om misshandel och även oskuldskontroller.¹⁶⁵

Yrkesverksamma som Jämställdhetsmyndigheten har intervjuat berättar om en hög grad av isolering och övervakning, inte minst för omyndiga flickor. UD KC beskriver att en manlig släkting i vissa länder kan belägga maka och/eller barn med ett utreseförbud, vilket hindrar den utsatta personen från att lämna landet.¹⁶⁶ I den myndighetsgemensamma vägledningen för arbete mot hedersrelaterad brottslighet beskrivs att flickor och kvinnor ofta kan kvarhållas i länder där de generellt har svårt att röra sig fritt i samhället. Även den allmänna säkerhetssituationen i landet eller regionen kan medföra att den utsatta personen hamnar i stark beroendeställning till de som kvarhåller hen.¹⁶⁷

Domstudien visar att för de yngre barnen är våldsutsatthet i anslutning till bortförande inte ett tydligt framskrivet tema i socialnämndens underlag. I vissa av dessa fall handlar socialnämndens oro för barnen i stället om att vårdnadshavarna undanhållit barnen från kontakter med både vården och socialtjänsten och i vissa fall också skola.¹⁶⁸

Det förekommer även att barn och unga blir bortförda utan att utsättas för våld per definition, men ändå kan ”må dåligt av att inte kunna språket, inte få gå i skolan, alternativt gå i en skola som är betydligt strängare och väldigt annorlunda i förhållande till den svenska, och sakna sitt sammanhang i Sverige”.¹⁶⁹

Ett bortförande och kvarhållande kan alltså i sig vara potentiellt traumatiserande. Den utsatta kan uppleva stor vanmakt av att inte kunna komma ur situationen på egen hand.¹⁷⁰ I en tidigare norsk studie beskriver barn och unga som blivit bortförda och kvarhållna att det till exempel kan upplevas som chockerande att bli vilseledd till resa till utlandet och sedan fräntagen sitt

163 Bredal, A. m.fl. (2020), sid. 74

164 Som har samlats in inom ramen för myndighetens intervjustudie med yrkesverksamma.

165 Bilaga 2

166 Bilaga 2

167 Länsstyrelsen Östergötland, *Myndighetsgemensam vägledning vid hedersrelaterad brottslighet – Att agera och ge stöd och skydd när barn och vuxna riskerar att bli eller har blivit bortförda till utlandet i syfte att utsättas för hedersrelaterad brottslighet. För yrkesverksamma inom socialtjänst, skola, polis och hälso- och sjukvård*, Rapport 2022:23, sid. 29

168 Bilaga 1, sid. 43

169 Bilaga 2

170 Länsstyrelsen Östergötland (2022:23), sid. 28

pass.¹⁷¹ I samma studie framgår att unga kan bli förtvivlade när de inser att de inte ska få återvända hem. De upplever det som ett stort svek från föräldrarna:

- Jeg hadde en anelse, men jeg ville liksom ikke tro på det. Jeg ville ikke tenke sånn – det var for vondt. Det er jo mine foreldre, en vil jo helst liksom stole på dem. Jeg ble sint, var lei meg og gråt da jeg skjønnte at jeg ikke skulle tilbake til Norge. Det er følelsen av å aldri kunne stole på familien min igjen. Det var veldig sårende.¹⁷²

3.6. Långsiktighet och uppföljning

Av 119 ärenden i domstudien handlar 38 om att barn har förts bort, sammanlagt 62 barn. 26 av barnen är tillbaka i Sverige och 36 barn befinner sig i utlandet eller beskrivs som försvunna.¹⁷³ Det förekommer att barn förs ut ur landet vid upprepade tillfällen och det finns inte alltid tydligt beskrivet vilka insatser de fått vid hemkomst till Sverige. Ibland har de återvänt till sin familj och verkar ha fått stödinsatser först efter att de själva vänt sig till myndigheter och berättat om fortsatt utsatthet.¹⁷⁴ Det går helt i linje med vad som beskrivits ovan om att barn i mycket själva måste driva på för att få det stöd och skydd de är i behov av och har rätt till.

Att barn och unga förs bort flera gånger tyder på att insatserna för att skydda barnet eller den unge från fortsatt utsatthet inte har varit tillräckliga.

*I vissa fall har också barn som tidigare kommit tillbaka till Sverige med hjälp av insatser från både nationella myndigheter och utlandsmyndigheter åter igen försvunnit.*¹⁷⁵

I uppdragets delrapport redovisas att det inte är ovanligt att yrkesverksamma saknar information om vilka insatser barn och unga fått vid hemkomst eller att samhällets insatser helt uteblir. Flera av de yrkesverksamma som intervjuades lyfte också att barn och unga ofta mår mycket dåligt vid återvändande, bland annat utifrån det de varit utsatta för i utlandet, och behöver traumautredning och behandling. Sådana insatser verkar dock ovanliga.¹⁷⁶ En kunskapsöversikt om stöd och behandling för barn som utsatts för sexuella övergrepp och fysisk misshandel visar dessutom att det saknas skattnings- och bedömningsinstrument för att identifiera hedersrelaterat våld.¹⁷⁷ I samma rapport konstateras att det är viktigt att identifiera barn som kan utveckla post-traumatisk stress för att minska risken för mer långsiktiga konsekvenser.¹⁷⁸

Ärendena i domstudien tyder också på att konsekvenser av barns utsatthet i samband med utlandsvistelse sällan utreds eller leder till en insats för barnet. Detta trots att det av socialnäm-

171 Bredal, A. m.fl. (2020), sid. 74

172 Bredal, A. m.fl. (2020), sid. 74

173 Bilaga 1, sid. 43

174 Bilaga 1, sid. 49

175 Bilaga 1, sid. 49

176 Jämställdhetsmyndigheten (2022:25), sid. 48–49

177 Nilsson, Doris och Svedin, Carl Göran, *Kunskapsöversikt om stöd och behandling för barn som utsatts för sexuella övergrepp och fysisk misshandel*, Stiftelsen Allmänna Barnhuset 2017, sid. 19

178 Nilsson, Doris och Svedin, Carl Göran (2017), sid. 26

dens underlag kan framgå att barnen har traumasymptom utifrån våldsutsatthet, självskadebeteende och/eller kan ha gjort suicidförsök.¹⁷⁹

I de fall barnen är placerade i jourhem, familjehem eller HVB¹⁸⁰ så är de ofta hänvisade till att försöka få till långsiktigt stöd genom ordinarie strukturer där långa kötider hos BUP lyfts som ett hinder. I de fall en behandlingskontakt initierats för barn som placerats så kan den också utmanas av att stabiliteten i barnets placering ständigt är under förhandling utifrån rättsliga processer kring hemtagning och umgänge.¹⁸¹

Utredningen om en nationell strategi för att förebygga och bekämpa våld mot barn konstaterar att det är viktigt att barn med psykisk ohälsa får insatser så tidigt som möjligt, till exempel utifrån trauma och posttraumatiskt stressyndrom kopplat till våldsutsatthet.¹⁸² Samtidigt framgår att tillgången till bedömningar och insatser från specialiserad barn- och ungdomspsykiatri skiljer sig över landet och att väntetiden kan vara lång.¹⁸³ Utredningen ser också att det finns otydligheter i ansvarsfördelning mellan socialtjänst och hälso- och sjukvård som kan leda till att våldsutsatta barns behov av till exempel psykiatrisk vård inte tillgodoses.¹⁸⁴

Socialstyrelsen har vid granskning av brister i insatser till våldsutsatta barn bland annat noterat att socialtjänsten i större utsträckning behöver följa upp barnets situation samt stöd- och skyddsbehov efter avslutad utredning eller efter avslutad eller avbruten insats till förälder.¹⁸⁵ IVO har uppmärksammat att ”socialtjänsten i flera fall inte har gjort barn delaktiga i arbetet med att följa upp situationen efter en avslutad placering”¹⁸⁶.

Som framgår av den internationella utblicken har Norge sedan länge betonat vikten av långsiktigt stöd till utsatta. Även i Sverige har satsningar gjorts för att utveckla olika typer av insatser för att möta behovet av långsiktighet, men arbetet försvåras av att ansvaret är uppdelat på 290 olika kommuner.¹⁸⁷

Kopplingen till svårigheter att rekrytera informanter till intervjustudien

Jämställdhetsmyndigheten kunde redan vid tiden för delrapportering av uppdraget se att det finns brister i det långsiktiga stödet till barn och unga som varit bortförda och att deras situation alltför sällan följs upp. Det medför att de sällan återfinns inom samhällets stödstrukturer (myndigheters och civilsamhällets) och att det saknas information om deras liv efter hemkomst till Sverige. Dessa brister kan vara ett viktigt skäl till våra svårigheter att etablera kontakt med individer som har tidigare erfarenheter av hedersförtryck eller annat våld och förtryck under en utlandsvistelse.¹⁸⁸ Dels innebär det att det i mångt och mycket saknas aktörer som kan förmedla kontakt med den utsatta målgruppen efter ett akut skede. Dels är risken stor att de som har dessa erfarenheter lever i fortsatt utsatthet, saknar förtroende för myndigheter och/eller inte har den psykosociala stabilitet som behövs för att orka prata om tidigare utsatthet.

179 Bilaga 1, sid. 47–48

180 Hem för vård eller boende

181 Bilaga 1, sid. 48

182 SOU 2022:70, sid. 492

183 SOU 2022:70, sid. 494

184 SOU 2022:70, sid. 498

185 Socialstyrelsen, *Socialstyrelsens utredningar av vissa skador och dödsfall 2018–2021*, 2022-1-7738, sid. 54

186 Inspektionen för vård och omsorg (2023–08), sid. 14

187 Bilaga 1, sid. 53

188 Inklusionskriterierna för studien innefattade bland annat att respondenten vid tiden för intervjun skulle befinna sig i Sverige och att bortförandet inte låg för nära i tid.

Möjligheten att rekrytera informanter har även försvårats av uppdragets avgränsning när det gäller vilka som får intervjuas¹⁸⁹. Det är inte etiskt försvarbart att intervjua personer som fortfarande befinner sig utomlands eller på annat sätt är i en utsatt situation.

Även inom motsvarande uppdrag i Norge fanns svårigheter att komma i kontakt med den utsatta målgruppen. I rapporten från uppdraget konstateras att några skäl till att de unga inte vill medverka kan vara att de fortfarande är psykiskt påverkade, att de inte vill riva upp tidigare erfarenheter eller att de inte litar på att informationen ska hanteras på ett säkert sätt.¹⁹⁰ Där möjliggjordes dock en mindre intervjustudie genom att informanter kunde nås inom ramen för den statliga strukturen för skyddat boende och uppföljning.

189 Enligt uppdraget skulle intervjustudien omfatta ”barn och vuxna som erfarit hedersförtryck eller annat våld och förtryck i utlandet under en utlandsvistelse. Personerna som intervjuas ska befinna sig i Sverige vid tidpunkten för intervjun och ha uppehållstillstånd i Sverige eller svenskt medborgarskap”.

190 Bredal, A. m.fl. (2020), sid. 28

4. SLUTSATSER OCH REKOMMENDATIONER

I detta avslutande avsnitt redogör Jämställdhetsmyndigheten för sina samlade slutsatser och rekommendationer, utifrån regeringsuppdragets syfte att bidra till utvecklingen av förebyggande och behandlande insatser i Sverige.

4.1. Slutsatser

Risikfaktorer i individernas liv innan de lämnade Sverige

För att kunna förhindra bortföranden behöver vi förstå att riskfaktorerna varierar, att flera riskfaktorer ofta samverkar och att det för varje situation och individ krävs en noggrann och anpassad risk- och skyddsbedömning. Några vanligt förekommande riskfaktorer har dock kunnat identifieras inom ramen för uppdraget.

- De barn och unga som blir bortförda från Sverige har ofta varit utsatta för våld under uppväxten, inte sällan hedersrelaterat våld och förtryck. Det som framkommit inom ramen för uppdraget är att det i hög grad varit fråga om systematiskt fysiskt och psykiskt våld. Våldet har många gånger varit känt av en eller flera myndigheter sedan tidigare, ofta både skola och socialtjänst.
- Bortföranden föregås i många fall av myndighetsingripanden eller nära förestående sådana. I en hederskontext betraktas det som ett brott mot kollektivets normer att berätta för utomstående om vad som pågår inom familjen eller det större kollektivet. Ett barn – eller en ung vuxen – som berättar om våldsutsatthet kan därför sätta i gång processer som de själva kan ha svårt att hantera och förutse. I samband med det kan också risken för bortförande öka.
- Bortföranden föranleds ofta av att barnet eller den unga agerar på ett sätt som går emot familjens/kollektivets normer, men som sällan betraktas som ett normbrott utanför en hederskontext. Den som riskerar att bli bortförd kan även ha internaliserat hedersnormerna och därmed känna skuld för den uppkomna situationen och anse att hen förtjänar att bli bortförd.
- Barn och unga kan bli bortförda flera gånger under sin uppväxt. Tidigare bortförande av individen själv, eller av ett syskon eller släkting, kan användas för att avskräcka barn och unga från att bryta mot familjens regler.
- Ytterligare en riskfaktor för att bli bortförd är att vara syskon till någon som brutit mot familjens normer. Syskons utsatthet utreds sällan i samband med anmälan om att ett barn far illa, eller i samband med att ett syskon har förts bort. Samtidigt visar kartläggningen att syskon i relativt många fall förs bort tillsammans med ett, ofta äldre, syskon.
- Riskbilden måste också ses mot bakgrund av till exempel den utsatta personens ålder, kön, sexualitet, könsidentitet samt eventuell funktionsnedsättning. Yngre barn kan ha svårt att själva berätta om utsattheten och agera för att få stöd och skydd, och är ofta

beroende av att till exempel syskon driver på processen. Domstudien visar att socialnämndens underlag rörande yngre barn i mindre utsträckning beskriver våldsutsattheten, barnets situation eller att samtal har förts med barnet.

- Riskfaktorerna förstärks och skyddsfaktorerna försvagas av att förövarna är närstående till den som utsätts. Dessutom bidrar ofta det omgivande nätverket till att upprätthålla utsattheten, och stödet till den unga från den närmaste omgivningen är mycket begränsat eller obefintligt. Samtidigt som närstående pressar den utsatta att ta tillbaka uppgifter om våld och förtryck är myndigheterna i hög grad beroende av att hen berättar om till exempel risk för bortförande och står fast vid det hen berättat.

Insatser från myndigheter och andra aktörer innan individerna lämnade Sverige

Som konstateras ovan har de barn och unga som blir bortförda ofta varit utsatta för våld under en längre period och varit kända av en eller flera myndigheter sedan tidigare. Ändå får många inte det stöd och skydd de har rätt till och behov av.

- Barn som riskerar att bli bortförda måste ofta själva vara drivande för att få stöd och hjälp. De har tydliga strategier för hur och när de vågar söka hjälp. Många väntar exempelvis tills att de har blivit myndiga. Vidare vill de ofta kontrollera vad familjen får veta om det de berättat. De vill ha hjälp, men vill inte bära ansvaret (eller skulden) för insatserna i förhållande till familjen. De vill inte heller få skulden för att även yngre syskon exempelvis omhändertas.
- Socialtjänsten baserar i hög grad sin utredning och riskbedömning på barnets uppgifter. De är beroende av att barnet inte tar tillbaka eller ändrar sina uppgifter om våld och har höga förväntningar på att barnet ska orka stå fast. Socialtjänsten tycks medveten om att barn far illa av att ha kontakt med familjen och att de utsätts för press och tvång. Trots det lämnas barnet i hög utsträckning att själv hantera kontakt med vårdnadshavarna.
- Vid hedersrelaterat våld och förtryck bidrar familjestödorientering och återföreningsprincipen inom socialtjänsten till att upprätthålla utsattheten. De insatser som beviljas är i stor utsträckning inriktade på familjen och vårdnadshavarna, och socialtjänsten brister ofta i att ta emot barnens berättelser och att ge dem adekvat stöd och skydd, utifrån deras behov och rättigheter. Familjestödorienteringen skapar även en osäkerhet hos de yrkesverksamma kring hur de ska hantera den i förhållande till skyddslagstiftningen LVU. Den familjestödorienterade tillämpningen av befintlig lagstiftning måste brytas för att säkerställa att stöd och insatser utgår från barnets bästa, inte utifrån vårdnadshavares perspektiv.
- Rättspraxis visar att domstolar är mer benägna att förstå barns ändrade berättelser som ett utslag av deras utsatthet i förhållande till vårdnadshavarna. Domstolen bedömer ofta den initiala berättelsen som mer trovärdig och när ord står mot ord ger de barnets mer tyngd, i linje med praxis från Högsta förvaltningsdomstolen. Socialtjänsten tycks fortfarande ha svårt att hantera barns ”ambivalens” kring vad de berättar, eller tar tillbaka, om våld och annan utsatthet, i olika skeden.
- Det kan konstateras att myndigheter inte i tillräcklig utsträckning genomför riskbedömningar i ärenden där barn och unga riskerar ett bortförande. I många ärenden saknas det uppgifter om vilka riskbedömningsmetoder som använts och

när det framgår är metoden sällan anpassad till hedersrelaterat våld och förtryck. Polisen nämns sällan som medverkande i samband med riskbedömningar.

- Utreseförbudet kan ses som en framgångsfaktor när det gäller att skydda barn som riskerar att bli bortförda, men behöver kombineras med andra skyddsinsatser. Det används dock inte i tillräcklig utsträckning i de ärenden där det finns en uttalad risk för bortförande syftande till barnäktenskap eller könsstympning av flickor. Det förekommer även att ansökan om utreseförbud görs först när barnet redan är försvunnet.
- Kartläggningen visar att barnets eller den ungas situation inte följs upp i tillräcklig utsträckning. Risken för bortförande ökar i samband med pågående insatser eller när samhällets skydd avtar. I många fall där barn och unga inte återkommit till Sverige, saknas information om och utredning av deras situation och behov.
- Svenska myndigheters stöd till barn och unga i denna situation är fragmentiserat (bland annat utifrån att ett avgörande ansvar vilar på 290 olika kommuner) och brister i långsiktighet. Myndigheternas insatser präglas av ständiga omprövningar och uppbrott, vilket försvårar skyddet av individen. Det påverkar barnets anknytning till exempelvis ett familjehem samt tillit till myndigheterna. Barn i domstudien har reflekterat kring behovet av att få landa i en trygg tillvaro och av långsiktiga insatser för att exempelvis klara av sin skolgång och för att må bättre. Det gäller såväl innan en eventuellt bortförande som efter återkomst till Sverige.

Insatser efter att individerna kommit tillbaka till Sverige

Bortförda barns och ungas behov av insatser efter hemkomst behöver ses mot bakgrund av en ofta omfattande utsatthet under utlandsvistelsen (och inte sällan även dessförinnan), som beskrivs i resultatdelen ovan. Hur utsattheten tar sig uttryck kan variera, men det förekommer isolering, kontroll, dödshot och andra former av psykiskt våld, liksom ekonomiskt våld, fysiskt våld, sexuella övergrepp, barn- och tvångsäktenskap och omvändelseförsök. Pojkar och unga män förs i högre grad än flickor och unga kvinnor till olika typer av uppfostringsanstalter, inte sällan med någon form av religiös inriktning. Det framkommer att det på sådana anstalter kan förekomma tvångsmedicinering, misshandel och brist på mat. För flickor och unga kvinnor på uppfostringsanstalter förekommer även oskuldkontroller.

- Barn och unga som kommer tillbaka till Sverige efter ett bortförande får inte tillräckliga insatser. Det gäller både skydd mot fortsatt utsatthet och stöd för att hantera de upplevelser som individen bär med sig från tiden i utlandet. Hur utsattheten sett ut i utlandet, eller vilka konsekvenser den får, utreds inte alltid vid hemkomst. Detta trots att det framgår av kartläggningen att målgruppen uppges må dåligt, lida av traumasymptom, ha gjort suicidförsök och ha självskaðebeteende vid återkomsten.
- Att barnet själv behöver agera för att få stöd och hjälp trots att utsattheten är känd hos ansvariga myndigheter, gäller även vid tiden som följer efter ett bortförande. Kartläggningen visar att utsatta barn och unga direkt vid hemkomst kan stå inför att återvända till sina förövare, och att de får stöd och skydd först när de själva begär det.
- Det förekommer att barn vid återvändandet till Sverige blir placerade på skyddat boende tillsammans med en av sina vårdnadshavare, och kort därefter försvinner igen. I underlaget finns barn som har blivit bortförda flera gånger under samma år, således

utan att ha fått ett tillräckligt skydd. Att myndigheterna inte förmår skydda barnet kan dessutom skada barns – liksom unga vuxnas – förtroende för samhällets insatser.

- Barn och unga som exempelvis blir placerade i familjehem eller HVB är hänvisade till ordinarie stödstrukturer för att få sina behov av vård och behandling tillgodosedda. Det innebär att stödet ofta inte kan ges tillräckligt snabbt, exempelvis på grund av långa köer till barn- och ungdomspsykiatri. Möjligheten till verksamma behandlingsinsatser försvåras också av osäkerhet kring placeringens varaktighet, umgänge och kontakt med vårdnadshavare och andra närstående med mera.

4.2. Rekommendationer

Jämställdhetsmyndigheten lämnade i samband med delredovisning av uppdraget ett antal rekommendationer kring bland annat:

- ett nationellt inrapporteringsystem,
- förbättrade risk- och skyddsbedömningar, samt
- ökad systematisk uppföljning av insatser till utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck.¹⁹¹

Samtidigt har det inom ramen för uppdraget framkommit problem på systemnivå som gäller såväl barn och unga som utsatts för våld av närstående som bortförda barn och unga. Bortförda barn och unga är en del i en större problematik kring hedersrelaterat våld och förtryck och våld mot barn. Det är inte alltid tydligt vilka barn som kan komma att föras bort. Det är viktigt att tidigare fånga upp barn som lever i utsatthet och som senare kan hamna i en situation då de riskerar att föras bort. Rekommendationerna nedan tar därför ett större grepp kring problem som påverkar förebyggande och behandlande insatser till bortförda barn och unga.

- **Inrätta ett nationellt uppföljningssystem av ärenden där ett barn eller en vuxen har blivit bortförd, i likhet med Socialstyrelsens skade- och dödsfallsutredningar. Lämplig aktör bör få ett långsiktigt uppdrag samt erforderliga mandat och resurser för detta, inom ramen för befintliga strukturer eller i separat ordning.** Det har inom ramen för Jämställdhetsmyndighetens uppdrag framkommit att många barn och unga vuxna blir utsatta för systematiskt våld under en lång tidsperiod, samtidigt som en eller flera myndigheter i många fall har kännedom om utsatthet eller risk för utsatthet innan ett bortförande. Det tyder på och att det finns institutionella brister som kontinuerligt och på ett strukturerat sätt behöver utredas och åtgärdas.
- **De undersökningar som genomförs avseende barns utsatthet för våld bör i större utsträckning inkludera frågor som rör risk för bortförande till annat land.** Få befintliga myndighetsenkäter som undersöker levnadsförhållanden och utsatthet bland såväl barn som vuxna ställer frågor om olika uttryck för hedersrelaterat våld och förtryck, samband mellan olika typer av utsatthet samt multiutsattheten hos målgruppen. Sådan kartläggning skulle, tillsammans med ett nationellt inrapporteringsystem kring bortförda barn och unga¹⁹², kunna ge en klarare bild av förekomst och omfattning av problematiken.
- **Det bör tydligt ingå i uppdraget till den myndighet som utses att vara samordnande aktör för den tioåriga strategin för att förebygga och bekämpa våld mot barn, att ta ett samlat grepp kring barns olika livssituationer och utsatthet, inklusive barn utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck som riskerar att föras utomlands.** Den samordnande myndigheten behöver säkerställa att det finns strukturer, kompetens och resurser i alla led, för att ett barnrättsperspektiv ska få genomslag i praktiken – för alla barn. En systematisk samordning behöver även ske av arbetet med denna strategi och den nationella strategin för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor.

191 Jämställdhetsmyndigheten (2022:25), sid. 54

192 Se rekommendation i Jämställdhetsmyndighetens delrapport 2022:25 *Bortförda barn och unga*.

- **Socialtjänst och polis bör i större utsträckning än idag samverka kring riskbedömningar, inte minst när det gäller barn. Det kan handla om såväl att bidra med underlag som att vara delaktiga i själva riskbedömningen, utifrån barnets bästa i det enskilda fallet.** Detta utöver det som Jämställdhetsmyndigheten konstaterade i delredovisningen av uppdraget vad gäller behovet av ökad kompetens och tillräckliga resurser kring genomförande av hot- och riskbedömningar, framför allt hos socialtjänst. I de fall det pågår en parallell brottmålsprocess är samordning mellan denna och socialtjänstens insatser för stöd och skydd till barnet av avgörande betydelse.
- **Socialstyrelsen bör förtydliga i riktlinjer och vägledningar att det ska vara en huvudregel att syskon utreds vid förekomst av våld.** Syskon behöver i större utsträckning utredas och följas upp vid kännedom om att det förekommer våld mot barn i familjen. Det bör även beaktas att syskonet kan ha varit utsatt för barnfridsbrott. Det har i uppdraget blivit tydligt att syskon i relativt liten utsträckning utreds trots tidigare kännedom om utsatthet eller risk för utsatthet, exempelvis bortföranden, hos det aktuella barnet eller hos ett syskon. Kartläggningen har visat att det förekommer att hela syskonskaror förs bort tillsammans eller i nära anslutning till varandra.
- **Åtgärder behöver vidtas för att förbättra förutsättningarna att ge placerade barn och unga skydd och stöd, i ett akut skede och långsiktigt.** I nuläget finns stora kompetens- och kvalitetsmässiga skillnader mellan de verksamheter som bedriver skyddat boende för målgruppen. Jämställdhetsmyndigheten menar därför **att såväl tillståndsgivning som tillsyn av skyddade boenden behöver ha större fokus på vårdens innehåll och kompetens kring målgruppens behov.**
- **Socialtjänstens ansvar för och möjligheter till långsiktigt stöd och uppföljning behöver förtydligas.** Socialstyrelsen bör få i uppdrag att se över riktlinjer och vägledningar på området, samt att utreda eventuella lagliga eller andra begränsningar som påverkar kommunernas möjlighet att möta den utsatta målgruppens behov av långsiktigt stöd och uppföljning. För utveckling av det långsiktiga stödet och arbetet med riskbedömningar kan erfarenheter hämtas från Norge, som har en mer omfattande eftervård och en större statlig styrning vad gäller exempelvis skyddat boende.
- **En översyn bör genomföras avseende organisering, ansvarsfördelning och samverkan inom och mellan aktörer som elevhälsa, socialtjänst, barnahus och barn- och ungdomspsykiatri. En del av översynen behöver fokusera på möjligheter till screening för PTSD och andra skador som bortförda barn och unga kan uppvisa vid hemkomst till Sverige.** Vid utveckling av en mer ändamålsenlig struktur kan inspiration hämtas från exempel såväl inom Sverige som internationellt.
- **Jämställdhetsmyndigheten bör få ett fortsatt uppdrag att, i samverkan med andra relevanta myndigheter, utreda och kartlägga kvaliteten i de underlag som socialnämnder lämnar till förvaltningsrätt vid ansökan om insatser enligt LVU.** Inom ramen för uppdraget har det framkommit att det finns stora kvalitetsskillnader när det gäller socialnämndernas underlag.

5. REFERENSER

Bredal, A., Beegsi, M., Bjøranger, T., Wittrup Djup, H., Mekonen, L., Gording Stang, E., Zomorodi, P., Grøtteland, E. & Stifjeld, A. M. (2020). «**Det var ikke bare ferie**» Rapport fra ekspertgruppe om unge som etterlates i utlandet mot sin vilje

Ds 2022:9 *Ett utvidgat utreseförbud för barn*

Förenta nationernas kommitté för barnets rättigheter, *Sammanfattande slutsatser och rekommendationer om Sveriges kombinerade sjätte och sjunde periodiska rapport, 2023*

Inspektionen för vård och omsorg, *Barn riskerar att bli utan stöd och hjälp*, IVO 2019–11

Inspektionen för vård och omsorg, *Tillsyn av socialtjänstens handläggning av ärenden som rör barn och unga, 2023–08*

Jämställdhetsmyndigheten, *Bortförda barn och unga*, Rapport 2022:25

Jämställdhetsmyndighetens remissvar på Ds 2022:9 *Ett utvidgat utreseförbud för barn*

Länsstyrelsen Östergötland, *Kartläggning av bortförda personer i en hederskontext under 2022*, Rapport 2023:17

Länsstyrelsen Östergötland, *Myndighetsgemensam vägledning vid hedersrelaterad brottslighet – Att agera och ge stöd och skydd när barn och vuxna riskerar att bli eller har blivit bortförda till utlandet i syfte att utsättas för hedersrelaterad brottslighet. För yrkesverksamma inom socialtjänst, skola, polis och hälso- och sjukvård*, Rapport 2022:23

Länsstyrelsen Östergötland, *Årlig redovisning av verksamheten 2022. Nationellt centrum mot hedersrelaterat våld och förtryck*, Rapport 2023:5

Länsstyrelsen Östergötland, *Årsrapport 2019. Länsstyrelsen Östergötlands nationella uppdrag om hedersrelaterat våld och förtryck – verksamheten under 2019*, Rapport 2020:10

Nilsson, Doris och Svedin, Carl Göran, *Kunskapsöversikt om stöd och behandling för barn som utsatts för sexuella övergrepp och fysisk misshandel*, Stiftelsen Allmänna Barnhuset 2017

Polismyndigheten, *Riskbedömningar på individnivå*, Tillsynsrapport 2023:2

Regeringsbeslut A2021/02051

Socialstyrelsen, *Manual för FREDA. Standardiserade bedömningsmetoder för socialtjänstens arbete mot våld i nära relationer*, 2014-6-15

Socialstyrelsen, *Socialstyrelsens utredningar av vissa skador och dödsfall 2018–2021, 2022-1-7738*

SOU 2021:54 *Ändrade regler i medborgarskapslagen*

SOU 2022:70 *En uppväxt fri från våld*

ENGLISH SUMMARY

This is the final report on the Swedish Gender Equality Agency's assignment to review and disseminate knowledge of honour-related oppression, as well as other forms of violence and oppression associated with stays abroad. The report provides a coherent picture of the information that has emerged within the scope of the assignment in interviews with professionals working in the field, a document study of judgements pursuant to the Swedish Care of Young Persons (Special Provisions) Act (SFS 1990:52), an international overview and a compilation of research.

While children and young people abducted from Sweden are a heterogeneous group, there are some common characteristics. Many of those at risk of abduction, or who have previously been abducted, have been subjected to systematic, often honour-related physical and psychological violence during their childhood. In many cases, one or more public authorities (often including school and social services) were already aware of their vulnerability. The risk of abduction increases when measures by a public authority are impending or ongoing, or after society withdraws its protection. Simply being a sibling of someone deemed to have broken familial norms is in itself a risk factor. Yet, the vulnerability of siblings is seldom investigated when a report of concern is received or another sibling have been abducted.

Risk factors are reinforced and protective factors weakened whenever the perpetrators are family members, relatives or other people close to the victim. Also, those at risk of an abduction often face pressure from their immediate social network to withdraw accusations of violence. To a large extent, social services base their inquiries and risk assessments on information provided by the child and as such are dependent on the child not withdrawing their accusations or changing their story, something that places great expectations on the child to remain resolute. Despite the fact that social services appear to be aware that contact with their families places children in harm's way and exposes them to pressure and coercion, children are largely left to manage their contact with parents themselves. It seems that social services find it difficult to deal with the child's ambivalence concerning what they tell, or retract, about violence and other abuse at various stages. The courts are more inclined to understand that changing their story may be a manifestation of the child's vulnerability in relation to their parents, and to give most credence to their initial testimony.

Many children and young people who are abducted do not receive the support and protection they need and are entitled to. It is often left to children at risk of being abducted to seek out support and help. The family support model and principle of family reunification that prevail in social services mean that the interventions that are approved are largely aimed at the family and parents; leaving social services ill-equipped to accept children's accounts and provide them with adequate support and protection. While travel bans to protect children at risk of abduction have had some success, they need to be applied to a greater extent and to be used in combination with other protective measures.

The Swedish Gender Equality Agency affirms that public authorities need to develop their work with risk analysis and child protection assessments when children and young people are at risk of abduction. Nor are children's and young people's situations monitored to a sufficient extent. The support offered to children and young people by Swedish public authorities in this situation is fragmented and lacking a long-term perspective. Interventions by public authori-

ties are characterised by continual reassessment and interruption, making it more difficult to protect the individual. This is true both prior to a potential abduction and once the individual returns to Sweden.

Children and young people's need for intervention on returning home must be seen in the context of what is often extensive abuse while they were abroad (and often also before they were abducted). The measures implemented for those returning from abroad are inadequate both in terms of protection from continued abuse, and support in dealing with their experiences while abroad. The situation of children needing to actively seek out support and help despite the authorities being aware of their vulnerability applies equally after an abduction. The fact that there are documented cases of children being abducted several times in a single year clearly indicates that they have not been adequately protected from continued abuse. The inability of public authorities to protect these children may well damage children's – and young people's – trust in society's interventions. The support that is granted is not given quickly enough and the effectiveness of treatment programmes is reduced by uncertainty concerning the duration of placement, contact with parents and other close relatives, etc.

The assignment has revealed system-level problems concerning violence against children and young people, as well as abductions. It is not always clear which children are likely to be abducted. It is vital to identify vulnerable children at an early stage, who may be at risk of being abducted in the future. In addition to those in our interim report, the Swedish Gender Equality Agency therefore has a number of recommendations which seek to come to grips with the problems that hamper preventive and treatment measures for abducted children and young people:

- Set up a national system to monitor cases in which a child or adult has been abducted, similar to the National Board of Health and Welfare's inquiries to prevent certain injuries and fatalities.
- Questionnaires about children's exposure to violence should to a greater extent include questions concerning the risk of being abducted and of being subjected to honour-related violence and oppression.
- Within the scope of the 10-year national strategy to prevent and combat violence against children, a cohesive approach should be adopted to the varying life situations and vulnerabilities of children, including the risk of children subjected honour-related violence and oppression being taken abroad.
- Social services and the police should collaborate on risk assessments to a greater extent than they do today, especially concerning children when it is in their best interest.
- Guidelines and recommendations issued by the National Board of Health and Welfare should make clear that, as a general rule, the siblings of children subjected to violence should also be the subject of investigation.
- Measures need to be taken to improve the conditions for supporting children placed in care, both in the acute stage and in the long term. When licensing and supervising residential care providers, greater emphasis should be placed on the content of care and expertise concerning the target group.
- The responsibility and possibility of social services to provide long-term support and monitoring must be clarified.
- A review should be conducted of the organisation, division of responsibilities and co-operation within and between actors, including screening for PTSD and other injuries that abducted children may present on returning home to Sweden.

- In collaboration with other relevant government agencies, the Swedish Gender Equality Agency should be given the ongoing assignment of reviewing the quality of the documentation that social welfare committees submit to the administrative courts when applying for interventions pursuant to the Care of Young Persons (Special Provisions) Act.

For the complete recommendations, please refer to Section 4.2 of the report.

Jämställdhetsmyndigheten | Box 73, 424 22 Angered | Besöksadress: Angereds torg 9
031-392 90 00 | info@jamstalldhetsmyndigheten.se | www.jamstalldhetsmyndigheten.se

BILAGOR

1. **Linell & Lundberg (Stockholms universitet), *Hedersförtryck samt annat våld och förtryck under utlandsvistelse***
2. **Utrikesdepartementet, *Olika former av utsatthet som kan förekomma i ärenden om familjerelaterat tvång***
3. **PM om rekrytering till intervjustudie med utsatta individer**
4. **Kortversion av delrapporten *Bortförda barn och unga***
5. **Att tänka på-lista för yrkesverksamma**

Hedersförtryck samt annat våld och förtryck under utlandsvistelse

Slutrapport

Hanna Linell & Lisa Lundberg

Arbetsrapport/Institutionen för socialt arbete, 2023:2

Working Paper/Department of Social Work, 2023:2

Förord

Under hösten 2021 fick Jämställdhetsmyndigheten i uppdrag att kartlägga och sprida kunskap om erfarenheter av hedersförtryck samt annat våld och förtryck kopplat till utlandsvistelse. Regeringsuppdraget syftar till att bidra till utvecklingen av förebyggande och behandlande insatser i Sverige. I denna rapport presenteras de delar i uppdraget som på uppdrag av Jämställdhetsmyndigheten genomförts av Hanna Linell, socionom och lektor i socialt arbete vid Stockholms universitet i samarbete med Lisa Lundberg, socionom och adjunkt i socialt arbete vid Marie Cederschiöld högskola. Uppdraget har skett i nära samverkan med Jämställdhetsmyndigheten. Initialt gjordes en bedömning att den intervjustudie med individer med egna erfarenheter av våld och förtryck kopplat till utlandsvistelse som utgör kärnan i regeringsuppdraget skulle kunna vara svår att rekrytera respondenter till. Ett beslut togs därför tidigt i uppdraget att också genomföra en intervjustudie med yrkesverksamma kring den aktuella problematiken, denna del ansvarade Jämställdhetsmyndigheten för och genomförde under den första delen av uppdraget. Vid sidan av den intervjustudie och den internationella utblick som vi uppdrogs att genomföra bestämdes också att vi skulle genomföra en dokumentstudie av beslut enligt LVU där erfarenheter av våld och förtryck kopplat till utlandsvistelse var ett tema. Rekryteringen av respondenter till intervjustudien har tyvärr inte resulterat i några genomförda intervjuer. I föreliggande rapport är det därför fokus på de delar som rör aktuell forskning, internationell utblick och resultatet från dokumentstudien. Vi vill rikta ett stort tack till Jämställdhetsmyndigheten som möjliggjort detta projekt. Vår förhoppning är att rapporten kan bidra till den fortsatta utvecklingen av förebyggande, stödjande, skyddande och behandlande insatser för målgruppen.

Hanna Linell och Lisa Lundberg

Stockholm 2023

Innehåll

Inledning	1
Del 1. Tidigare forskning och internationell utblick	5
Inledning.....	5
Ungas erfarenheter	5
Orsaker till att barn och unga förs ut ur landet.....	7
Organisering, specifika insatser och långsiktigt stöd ..	9
Sverige	9
Norge.....	10
Danmark.....	13
Storbritannien	14
Nederländerna.....	15
Finland.....	15
Kanada	15
Kartläggningar av omfång och andra statistikkällor .	16
Sverige	16
Norge.....	17
Danmark.....	18
Storbritannien	19
Nederländerna.....	19
Del 2. Hedersförtryck samt annat våld och förtryck under utlandsvistelse - barns tillgång till skydd och långsiktigt stöd.....	20
Inledning.....	20
Syfte och frågeställningar	22
Anknytning till tidigare forskning.....	22
Teoretiska utgångspunkter	25
Metod	27
Urval	28
Datamaterial	30
Etiska överväganden	31
Resultat.....	32
Kommuner som ansöker	32

Beslut enligt LVU	32
Utsattheten som beskrivs	33
Barn berättar om utsatthet och söker stöd	35
Risk för att föras bort	40
Barn som har förts bort.....	43
Syskon som förts bort.....	45
Skyddsinsatser och långsiktigt stöd	46
Analys och diskussion.....	49
Avslutande reflektioner.....	55
Referenslista.....	61

Inledning

Att barn och unga mot sin vilja förs till eller hålls kvar i ett annat land än där de och deras familj har sin hemvist är en problematik som har lyfts såväl internationellt som i en svensk kontext under flera år. Bortföranden kopplas ofta samman med utsatthet för barnåktenskap, könsstympning och hedersrelaterat våld och förtryck (se ex Länsstyrelsen Östergötland, 2020; Norberg & Thörn, 2020; Prop. 2019/20:131), men också i kontexten av så kallade ”uppfostringsresor” och ”dumpning” av barn (se ex Johnsdotter, 2010; Brinkemo & Ali, 2004), vårdnadstvister (Liversage, 2022) samt ”omvändelseförsök” för hbtq-personer (MUCF, 2022).

Samtidigt som problemet uppmärksammas under lång tid av olika samhällsaktörer är det mindre belyst i tidigare nationell forskning. Att unga förts ut och kvarhållits i andra länder och där utsatts för våld och förtryck har i viss mån synliggjorts i bredare studier om ungdomars utsatthet för våld från vårdnadshavare och andra närstående (se ex Linell, 2017), i studier om hedersrelaterat våld och förtryck (se ex Baianstovu & Särnstedt Gramnaes, 2022, Baianstovu et al., 2019) och kopplat till transnationella uppfostringspraktiker i den somaliska diasporan och fenomenet dhaqan celis (Johnsdotter, 2015) men problemet har sällan fått eget fokus.

En liknande bild finns internationellt i bland annat Norge, Danmark och Storbritannien där frågan fått mycket uppmärksamhet i media samt politiskt, men i lägre utsträckning i forskningssammanhang (Bredal et al., 2020). Tidigare studier har också i första hand haft fokus på yrkesverksammas erfarenheter samt vuxnas perspektiv på att barn skickas till föräldrarnas ursprungsland (se ex Friberg & Bjørnset, 2019; Lidén et al., 2014) medan utsatta barn och ungas erfarenheter av bortföranden och stöd i samband med dessa i mindre grad blivit belysta (Bredal et al., 2020).

I en svensk kontext har flera specifika initiativ tagits under senare år för att förebygga bortföranden och hjälpa de som förts ut ur landet. Bland annat har utrikesdepartementet ett särskilt uppdrag att stötta utrikesförvaltningen i att hantera ärenden där svenskar utsätts för eller riskerar att utsättas för barn- och tvångsåktenskap, uppfostringsresor eller annat våld i en patriarkal kontext. Länsstyrelsen Östergötland har också ett regeringsuppdrag tillsammans med ett flertal nationella myndigheter kring ett samordnat stöd i form av en myndighetsgemensam vägledning för personal inom socialtjänst, hälso- och sjukvård, skolväsendet och polis för att förhindra och förebygga att barn lämnar landet för att giftas bort, könsstympas eller utsätts för olika former av hedersrelaterat våld eller tvång (Länsstyrelsen Östergötland, 2021). Sedan år 2020 finns också möjlighet för socialnämnden att enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, LVU, ansöka om utreseförbud i ärenden där det finns en påtaglig risk för att barn ska föras ut ur landet för att giftas bort eller, då det gäller flickor, att utsättas för könsstympning.

I det regeringsuppdrag som denna rapport tar avstamp i (Reg skr. A2021/02051) ingick att genomföra en intervjustudie med barn och vuxna som erfarit hedersförtryck eller annat våld och förtryck under en utlandsvistelse. Utifrån dessa intervjuer skulle Jämställdhetsmyndigheten identifiera och redogöra för

- vilka riskfaktorer som fanns i dessa individers liv innan de lämnade Sverige,
- vilka insatser individerna mottagit från myndigheter och andra aktörer innan de lämnade Sverige, och
- vilka insatser individerna mottagit efter att de kommit tillbaka till Sverige igen.

Utöver intervjustudien skulle forskning på området sammanställas och en internationell utblick genomföras i syfte att inhämta kunskap om motsvarande kartläggningar i andra länder. Fokusländerna för

den internationella jämförelsen är Norge, Danmark, Finland, Nederländerna, Storbritannien och Kanada.

Initialt gjordes en bedömning tillsammans med Jämställdhetsmyndigheten att den intervjustudie som utgör kärnan i regeringsuppdraget eventuellt skulle kunna bli svår att rekrytera respondenter till. Erfarenheter från ett liknande regeringsuppdrag i Norge (Bredal et al., 2020) visade på stora svårigheter att nå utsatta i målgruppen för intervjuer. Ett beslut togs därför tidigt att också genomföra en intervjustudie med yrkesverksamma kring den aktuella problematiken, denna del ansvarade Jämställdhetsmyndigheten för och den genomfördes under den första delen av uppdraget.

Vid sidan av den intervjustudie med individer med egna erfarenheter av våld och förtryck kopplat till utlandsvistelse som vi uppdrogs att genomföra bestämdes också, i samråd med Jämställdhetsmyndigheten, att vi skulle genomföra en dokumentstudie av beslut enligt LVU. Det saknas i stor utsträckning kunskap om hur den svenska skyddslagstiftningen används för att förebygga att barn förs ut ur landet och för att säkerställa stöd och skydd då ett barn återvänt till Sverige efter att ha utsatts för våld i utlandet. I det nyligen avrapporterade uppdraget att utreda en eventuell utvidgning av utreseförbudet gjordes en översiktlig genomgång av praxis sedan utreseförbudet infördes i LVU (Ds 2022:9). I utredningen betonades att många unga riskerar att föras ut ur landet då de lever i en hederskontext eller i annan utsatthet utan att det finns en påtaglig risk för äktenskap eller könsstympning och en utvidgning av förbudet för att inbegripa fler former av utsatthet kopplade till 2 och 3 §§ LVU föreslogs därför i utredningen. Utifrån att tidigare studier visat att insatser enligt LVU ofta används för att skydda unga som utsatts för våld och förtryck (se ex Linell, 2017) såg vi en dokumentstudie av domar som en kompletterande källa till kunskap.

Att studera domar och andra typer av skriftliga dokument är ett vanligt tillvägagångssätt för att nå ökad kunskap om utsatthet för målgrupper som anses vara svåra att nå och för att undvika att belasta

utsatta som har svårt att berätta om tidigare utsatthet (Dobash & Dobash, 2015) som exempelvis barn och unga (Linell, 2017) och utsatta som lever i en hederskontext (Bates, 2021; Noack-Lundberg et al., 2021). Att analysera domar kan också synliggöra yngre barns situation på ett sätt som skulle vara svårt genom intervjuer.

Rekryteringen av respondenter till intervjustudien har pågått under ett drygt halvår och tyvärr inte resulterat i några genomförda intervjuer, trots stora gemensamma insatser vad gäller att sprida information om studien från Jämställdhetsmyndigheten och många andra aktörer. I föreliggande rapport är det därför fokus på de delar i uppdraget som rör tidigare forskning och en internationell utblick som presenteras i del 1 och resultatet från dokumentstudien som presenteras i del 2.

Del 1. Tidigare forskning och internationell utblick

Inledning

I de länder som ingår i den internationella utblicken har bortföranden i första hand synliggjorts i samband med hedersrelaterat våld och förtryck, tvångsäktenskap och könsstympning av flickor och kvinnor. Vissa länder, som Norge och Danmark, har också genomfört bredare studier av förekomst av långvariga utlandsvistelser för barn och möjliga konsekvenser vad gäller exempelvis skolgång och relationer. I dessa studier utgör ofrivilliga utlandsvistelser som sker kopplade till våld eller negativ social kontroll, som är det begrepp som oftast används, en mindre andel. Som tidigare nämnts så saknas i stor utsträckning studier om ungas erfarenheter av våld och förtryck i samband med utlandsvistelser. Det är ett fenomen som i liten utsträckning utforskats såväl i Sverige som internationellt och där det mesta som publicerats rör sig om grålitteratur som exempelvis myndighetsrapporter och avrapporterade regeringsuppdrag. Sammanställningen av tidigare forskning har genomförts genom sökning i databaser, referenssökning, webbplatser och genom tips och skriftligt underlag från de aktörer vi samrått med både nationellt och internationellt. När det gäller den internationella utblicken har kontaktuppgifter förmedlats med hjälp av Jämställdhetsmyndigheten och utrikesdepartementet vilket lett till vidare kontakter via mail och digitala möten i respektive land. Nedan presenteras tidigare forskning och de uppgifter som inkommit genom kontakter i de enskilda länderna samlat under temana Ungas erfarenheter, Orsaker till att barn och unga förs ut ur landet, Organisering, Specifika insatser och långsiktigt stöd, Kartläggningar av omfång och andra statistikällor.

Ungas erfarenheter

I Danmark har ungas erfarenheter av att hotas med att föras ut ur landet efterfrågats i en större enkätundersökning om negativ social kontroll bland cirka 4 500 unga i åldern 15-29 år (Als Research, 2018). Studien visade att ungdomar med etnisk minoritetsbakgrund var

utsatta för negativ social kontroll i betydligt större utsträckning än ungdomar med etnisk majoritetsbakgrund. Studien visade att få unga upplevt hot om att skickas på en så kallad uppfostringsresa. För åldersgruppen 18-29 år hade en procent av ungdomarna med etnisk minoritetsbakgrund upplevt detta många gånger, medan cirka tre procent hade upplevt det några gånger. Bland 15-17-åringarna, var det, totalt sett, sju procent av flickorna med etnisk minoritetsbakgrund som upplevt detta och fem procent av pojkarna med etnisk minoritetsbakgrund.

I en studie av Lidén et al (2014) genomfördes intervjuer kring långvariga utlandsvistelser med unga med norsk-pakistansk och norsk-somalisk bakgrund. Forskarna såg att utlandsvistelsen upplevdes som mer positiv av de unga som upplevde att de hade kontroll i förhållande till utlandsvistelsen genom att ha fått vara med och bestämma över när och hur länge de skulle vara utomlands och var de exempelvis skulle gå i skola. För de unga som inte bodde i utlandet tillsammans med föräldrar och syskon kunde det finnas tydliga utmaningar i att bo ensam med släktingar de inte hade en nära relation till. Det var få av informanterna som hade blivit skickade utomlands mot sin vilja eller som hade upplevt våld och förtyck i samband med utlandsvistelsen. Flera av informanterna lyfte dock att de kände till att unga kunde hamna i svåra situationer i utlandet och där riskera både psykisk ohälsa och exempelvis tvångsäktenskap. För en del av de informanter som hade skickats till utlandet för att bryta ett negativt mönster i Norge fanns en förståelse för föräldrarnas oro. De unga kunde själva ha varit med i beslutet om resan och kunde ha positiva erfarenheter av vistelsen.

Skuld, skam och rädsla för konsekvenser av berättandet har i tidigare forskning visat sig utgöra tydliga barriärer för att berätta om utsatthet och söka stöd (se ex Landberg et al., 2022; Thulin et al., 2020; Linell, 2017). Normer kring heder och skam hos familj och sociala nätverk har lyfts fram av unga som ett tydligt hinder mot att berätta om våld och söka stöd (Couture-Carron, 2020; Gregory et al, 2020; Idriss, 2018). Kunskapen om barriärer mot och förutsättningar för berättande och de avvägningar som görs i förhållande till

hjälpökande kan ses som ett särskilt eftersatt forskningsområde när det gäller ungdomar som förs ut ur landet. I det tidigare nämnda norska regeringsuppdraget med likheter med det aktuella projektet genomfördes en intervjustudie med tio respondenter med erfarenhet av ofrivillig utlandsvistelse (Bredal et al., 2020). I studien konstateras att gruppen kunde ses som heterogen vad gäller orsak till att de förts ut ur landet. Särskilt de informanter där problematiken var kopplad till en hederskontext beskrev svårigheter i förhållande till att gå emot familjen och söka stöd och skydd även om de varit oroliga inför en utresa. Informanterna hade mycket olika erfarenheter av våld och förtryck i familjen under uppväxten där vissa beskrev uppväxten som trygg medan andra växt upp med våld och förtryck. Hälften av informanterna i studien hade växt upp i en familj med starka hedersnormer medan hälften av informanterna beskrev sina föräldrar som mer liberala. Få av informanterna hade erfarenheter av norska barnevernet även om det fanns de som själva hade sökt stöd innan utlandsvistelsen och också varit i placering vid ett tidigare tillfälle. För en del av informanterna var den utlösande faktorn till utresan att det uppdagats att de hade en pojkvän. Några av informanterna hade sänts utomlands vid flera tillfällen och för dem fanns det oklarheter kring hur barnevernet hade arbetat för att följa upp deras situation under tiden de var tillbaka i Norge. Också behovet av stöd under och efter utlandsvistelsen skilde sig åt där vissa av de som utsatts i en hederskontext levde i skydd från familjen då de återvände till Norge och var i mycket stort behov av långsiktigt stöd.

Utifrån att orsakerna bakom ofrivilliga utlandsvistelser kan se så olika ut menar Bredal et al. (2020) att det är viktigt att skilja mellan ärenden där det kan finnas en legitim oro från föräldrar och där en utlandsvistelse kan vara ett sätt att möta denna oro, och ärenden där utlandsvistelsen är ett tydligt brott mot barn och ungas rättigheter och där unga kan utsättas för kriminaliserade handlingar.

Orsaker till att barn och unga förs ut ur landet

I de kartläggningar som riktats till ungdomar och yrkesverksamma som genomförts i första hand i Norden framkommer att olika former av hedersrelaterat våld och förtryck ofta lyfts fram som ett motiv

bakom att unga, främst flickor och unga kvinnor, förs ut ur landet (Bredal et al., 2020; Als Research, 2018). Andra motiv som förs fram i ärendena som rör minderåriga är att myndigheter varit aktuella i ärendena på något sätt innan barnet förts ut ur landet, att förhindra att barn blir "för västerländska", för att stärka en religiös och/eller kulturell identitet, för att få bort unga från kriminellt belastade miljöer eller i samband med vårdnadstvister (Bredal et al., 2020; Oslo Economics, 2020).

I en kartläggning av kommuners kännedom genomförd av Oslo Economics på uppdrag av norska regeringen var den vanligaste bakgrunden i ärendena som kommunerna hade kännedom om att det norska barnevernet på något sätt hade involverats innan barnet förts ut ur Norge och att utresan var en reaktion på det, detta uppgavs av 84 procent. Andra motiv som uppgavs var att förhindra att barn blev "för norska" eller för att stärka en religiös och/eller kulturell identitet. Färre av kommunerna hade erfarenhet av ärenden där motiv rörde att få bort barn från kriminellt belastade miljöer eller för att möjliggöra äktenskap (Oslo Economics, 2020).

I den danska Ankestyrelsens rapport "Længerevarende udlandsophold blandt børn og unge med ikke-vestlig baggrund" som genomfördes på uppdrag av danska regeringen (Ankestyrelsen, 2018) så var fokus på långvariga utlandsvistelser för barn och unga. Rapporten visar att det var svårt för kommunerna att svara på frågorna vad gällde orsak till utlandsvistelserna för barnen, eftersom de ofta bara hade föräldrarnas förklaring om resornas syfte. Den vanligaste orsaken var kortare ospecificerad ledighet och där kommuner i fritextsvar kunde uppge att det i efterhand visat sig inte stämma då barnen inte kom tillbaka förrän efter flera år. I vissa fall hade de kännedom om att resan var en reaktion utlöst av de ungas eget beteende, som missbruk eller kriminalitet, medan de i få fall hade kännedom om risk för tvångsäktenskap eller könsstympning. Att myndigheter hade gripit in i familjerna och att utlandsvistelsen utlöstes av det var också något som kommunerna hade erfarenhet av.

Organisering, specifika insatser och långsiktigt stöd

Specifika insatser för de vars bortförande sker kopplat till hedersrelaterat våld och förtryck, tvångsäktenskap och könsstympning har utvecklats i flera av länderna. Ofta mot bakgrund av tidigare regeringsuppdrag där problematikens omfattning och karaktär har belysts. Specifik lagstiftning är något som utvecklats i första hand i Storbritannien och Sverige. Kunskap om och specifika insatser för långsiktigt stöd har i första hand tagits fram i Norge och då i samband med hedersrelaterat våld och förtryck.

Sverige

I Sverige finns sedan 2018 en ordning som innebär att det på utrikesdepartementet och utvalda ambassader finns tjänstemän som arbetar särskilt med konsulära ärenden inom familjekonfliktområdet där bland annat uppfostringsresor och ärenden som rör hedersrelaterat våld och förtryck ingår. Det finns också tillgång till generellt stöd för yrkesverksamma i ärenden där bortförandet sker eller riskerar att ske i en hederskontext från Nationellt centrum mot hedersrelaterat våld och förtryck (NCH) och också ett flertal regionala resurscentra som utvecklats i landet (Länsstyrelsen Östergötland, 2023). Stöd för utsatta ges i första hand från kommuner och ideella organisationer. Som tidigare nämnts har NCH ett uppdrag att ta fram och sprida en myndighetsgemensam vägledning för dessa ärenden. Enligt NCH hade en övervägande majoritet av de bekräftade bortförda personerna i samtalen till den svenska stödtelefonen under 2022 varit kända av myndigheter innan bortförandet. Exempelvis genom att individen varit föremål för utredning och insatser från socialtjänsten innan bortförandet. I vissa fall hade det även funnits oro för att syskon i familjen riskerade att föras bort. I årsredovisningen betonas att det är långt ifrån alla ärenden där syskon varit föremål för utredning och insatser innan de förts bort. En annan ökande trend i samtalen under 2022 som uppmärksammades var att ärenden om bortföranden i större utsträckning än tidigare år handlade om att hela syskonskaror förts bort samtidigt eller i nära anslutning till varandra (Länsstyrelsen Östergötland, 2023).

Norge

I Norge finns det specifika insatser i första hand för de unga vars bortförande är kopplat till hedersrelaterat våld och förtryck. Sedan 2004 finns Kompetanseteamet mot tvångsekteskap, kjønnslemlestelse og negativ sosial kontroll som erbjuder stöd både till yrkesverksamma och utsatta. Det norska kompetanseteamet har ett mer operativt uppdrag än det svenska då de arbetar med enskilda utsatta och säkerställer att ärendet följs upp av berörda myndigheter. Teamet är också mer operativa i de ärenden där den utsatta personen befinner sig utomlands. I denna roll koordinerar Kompetanseteamet arbetet mellan de norska ambassaderna och berörda myndigheter i Norge under utlandsvistelsen. I Norge har vid sidan av kommunerna ofta polisen en viktig roll i ärendena som rör hedersrelaterat våld och förtryck då det är de som i första hand genomför riskbedömningar. Alla polisdistrikt i Norge har genomgått utbildning i riskbedömningsmodellen PATRIARK. Polismyndighetens representant i Kompetanseteamet är sedan 2021 placerad på den nationella avdelningen Kripos för att ytterligare förstärka tillgången till kompetensstöd inom polisen i dessa ärenden (Bufdir, 2022). Polisen kan också ha en viktig roll på längre sikt genom kontinuerliga riskbedömningar och hotreducerande insatser i förhållande till de utsattas nätverk (Dullum, 2020).

I den norska kartläggningen genomförd av Oslo Economics (2020) framkom att i de tillfällen där en utresa hade stoppats byggde det ofta på dialog med föräldrar och att det ingåtts avtal mellan föräldrar och barnevernet om att lämna ifrån sig pass, att polisen har dragit in pass eller att barnevernet gått in med ett akut omhändertagande. I de flesta fall där barn förts ut ur landet var det skola eller förskola som anmält oro om enskilda barn. Barnevernet fick ofta kännedom om ärenden först när barn förts ut ur landet vilket även skett i ärenden där det fanns pågående insatser i familjerna. I de fall där barn förts ut ur landet konstaterade rapporten att barnevernet hade mycket begränsade möjligheter att hjälpa barn att återvända till Norge. I de fall där det hade lyckats handlade det om en systematisk samverkan mellan flera myndigheter och andra aktörer. De kommuner som kände till ärenden där barnet kommit tillbaka till Norge uppgav att

utlandsuppehållet varat mellan 3-12 månader (Oslo Economics, 2020).

I rapporten av Bredal et al. (2020) framkommer att för de unga vars bortförande skett kopplat till hedersrelaterat våld och förtryck fanns det ofta behov av omfattande långsiktigt stöd och skydd i förhållande till familjen då de återvände till Norge. I Norge har behovet av långsiktigt stöd för utsatta som behöver bryta med sin familj stått på den politiska dagordningen sedan regeringen lanserade sin första handlingsplan mot tvångsäktenskap 1998 (Bredal & Orupabo 2008). För unga över 18 år finns det sedan 2008 en nationell stödinsats, nasjonalt botilbud (Oslo Economics, 2022) för unga som behöver bryta med sin familj på grund av hedersrelaterat våld och förtryck. Insatsen består av både boende och andra stödinsatser och nationellt finns det totalt 26 platser fördelade i fem kommuner. Under 2021 var 31 individer placerade i boendeinsatsen (Bufdir, 2022). Boendetiden är nio månader under vilken en plan för etablering för de boende utanför boendet ska genomföras. Insatsen finansieras av Arbeids- og inkluderingsdepartementet, förvaltas av Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet medan det är de enskilda kommunerna som sköter den operativa verksamheten, under 2021 var finansieringen för botilbudet 19 miljoner norska kronor. Det är Kompetanseteamet mot tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og negativ sosial kontroll som koordinerar processen för de utsatta i målgruppen att få tillgång till plats i boendet. Insatsen har utvärderats vid flera tillfällen, senast under 2022 och ses som väl fungerande (Oslo Economics, 2022). Kompetanseteamet har också initierat en studie som ska följa upp de som tidigare bott i botilbudet för att få mer kunskap om situationen för dem efter boendetiden för att ytterligare utveckla insatsen (Bufdir, 2022).

Nyligen har också en ny form av långsiktigt stöd etablerats där unga över 18 år i målgruppen erbjuds en "mentorfamilj". Insatsen är ideell och har etablerats med stöd av nationella myndigheter och är tänkt att vid sidan av insatser som nasjonalt botilbud, förebygga den ensamhet och brist på egna nätverk som kan drabba de utsatta som lämnat sitt ursprungliga nätverk på grund av hot och våld. Av den

utvärdering som genomförts framkommer att insatsen bidrar med att ge de unga som bryter med sin familj något annat än de professionella stödinsatserna, samtidigt krävs en professionell organisation runt de ideella aktörerna för att säkra uppföljning, kvalitet, säkerhet och kontinuitet i insatsen (Bråten & Lillevik, 2021). Bufdir har tagit fram en film om både botillbudet och mentorordningen i syfte att förmedla hopp till målgruppen och att det finns hjälp att få för de som lever i utsatthet (Bufdir, 2022).

Också för unga under 18 år har flera initiativ tagits på nationell nivå för att utveckla olika former av långsiktigt stöd för barn som placeras av norska barnevernet då de utsatts för hedersrelaterat våld. Dessa har dock inte varit lika bestående som de som utvecklats för de över 18 år (Bredal & Melby, 2018). Runt 2010 initierades ett arbete på uppdrag av regeringen att regionalt utveckla boendeinsatser inom det norska barnevernet och där platser i jourhem, familjehem och HVB skulle etableras och finnas tillgängliga för målgruppen. Upplägget försvagades successivt bland annat eftersom det blev för dyrt att hålla specialiserade platser öppna utan beläggning under perioder där det inte fanns någon efterfrågan. Omorganisationen av det statliga barnskyddet lyfts också fram som en möjlig orsak till svårigheterna (Bufdir, 2019). Till skillnad från Sverige så har Norge en större statlig och regional styrning av framförallt de stöd- och skyddsinsatser som riktas till barn och unga. De har också, liksom flera av de nordiska länderna till skillnad från Sverige en mer utbyggd eftervård för unga över 18 år som varit i placering (Kääriälä & Hiilamo, 2017). I Bredal & Melbys studie av det norska barnevernets arbete med flickor som utsatts för hedersrelaterat våld betonades att behovet av eftervård sågs som särskilt relevant i dessa fall och att kontrollen vanligtvis intensifieras när flickan närmar sig sena tonåren. Då Bufdir utvärderade boendeinsatserna för unga under 18 år under 2019 framkom att det under de år som satsningen var som mest verksam så ökade placeringarna succesivt från 18 placeringar 2009 till 37 placeringar 2013 (Bufdir, 2019). Satsningen finansierades under dessa år både genom statliga och kommunala medel. De aktuella ärendena bedömdes i de flesta fall av polisen som högriskärenden med stort behov av placering av barnevernet utanför den egna regionen och med

starka krav på riskhantering både för de unga, familjehemmen och HVB. De starka säkerhetskraven sågs som en av orsakerna till att det var svårt att rekrytera familjehem då de hade stora konsekvenser för de enskilda familjerna. Tillgång till regionalt och nationellt stöd både för de placerade barnen, familjehem och HVB sågs som mycket viktigt utifrån de starka skyddsinsatserna och för att förebygga vårdssammanbrott. I en av regionerna beskrevs att de återkommande nätverksträffar som initierats i samband med satsningen fortfarande hölls en gång i månaden (Bufdir, 2019).

Danmark

Sedan 2018 finns den nationella Sikkerhedskonsulentordningen som består av 13 säkerhetskonsulenter placerade i fyra kommuner som har möjlighet att ge stöd i ärenden som rör hedersrelaterat våld och förtryck eller s.k. uppfostringsresor, både till privatpersoner och yrkesverksamma. Verksamheten är sedan 2021 permanent och konsulenter har möjlighet att ge stöd i ärenden både innan och efter utlandsvistelsen vad gäller bedömningar och information om stödinsatser. Sedan 2019 finns också en koordinationsenhet för ufrivillige utlandsophold som kan vägleda privatpersoner och yrkesverksamma i ärenden som rör ofrivilliga utlandsvistelser. Enheten består av representanter från Styrelsen for International Rekruttering og Integration (SIRI), UD, den danska immigrationsstyrelsen och det nationella teamet av säkerhetskonsulter. I hanteringen av enskilda ärenden ingår också alltid individernas hemkommun och vid behov också den lokala polisen. Enheten arbetar med ärenden som rör både barn och vuxna. När det gäller stödinsatser finns dels RED Rådgivning för både yrkesverksamma och privatpersoner som drivs med stöd från Immigrations- och integrationsdepartementet. RED-Safehouse är ett boende för unga 16-30 år och som har två avdelningar på två platser i Danmark för totalt 38 ungdomar. Dessutom har RED-Safehouse över 21 utslussningsboenden för målgruppen.

Den danska Ankestyrelsen tog fram rapporten ”Længerevarende udlandsophold blandt børn og unge med ikke-vestlig baggrund” på uppdrag av danska regeringen (Ankestyrelsen, 2018). Rapporten

visade bland annat att det är svårt för kommunerna att ta hand om ärendena, eftersom de ofta bara har föräldrarnas förklaring om resornas syfte och att kommunernas handlingsmöjligheter är begränsade, särskilt när barnet eller den unge har rest utomlands.

Storbritannien

I Storbritannien finns tillgång till stöd i ärenden som rör bortföranden kopplat till tvångsäktenskap genom Forced Marriage Unit (FMU). FMU har funnits sedan 2005 och erbjuder stöd både då de utsatta befinner sig i England eller utomlands. I internationella ärenden ger teamet konsulär hjälp, tillsammans med personal vid utlandsrepresentationen i det land som är aktuellt, i syfte att återföra personer som befinner sig utomlands mot sin vilja. Verksamheten är en gemensam enhet under Foreign and Commonwealth Office och Home Office.

I Storbritannien finns också civilrättslig lagstiftning i förhållande till risk för tvångsäktenskap eller kvinnlig könsstympning både för barn och vuxna. I syfte att förebygga att utsatta förs bort eller förhindras att återvända till Storbritannien kan enskilda ansöka om en Forced marriage protection order (FMPO) eller Female genital protection order (FGMPO). I en relativt ny studie från Storbritannien gjordes en analys av ett trettio-tal beslut gällande FMPO:s (Noack-Lundberg et al., 2021). I studien framkom att beslut om skyddsåtgärder fattades både för att förebygga att individer fördes ut ur landet för tvångsäktenskap och för att skydda utsatta då de förts tillbaka från utlandet. I flera fall lyftes en multiutsatthet fram för individerna som besluten gällde, som fysiskt våld, att ha upplevt våld mot mamma och risk för tvångsäktenskap. Utsattheten hade i stor utsträckning lett till svåra konsekvenser i form av svårigheter med skola, självskadebeteende och missbruk. I de granskade ärendena stod ofta de utsattas ord mot de närståendes vad gällde äktenskap, våldsutsatthet och situationen runt utlandsvistelsen. Analysen visade att domstolen ställde mycket höga krav vad gällde trovärdighetsbedömningar för de utsatta och att deras uppgifter om utsatthet till stor del lämnades okommenterade eller ifrågasattes, särskilt när de utsatta hade någon form av kognitiv funktionsnedsättning.

Nederländerna

Nederländerna har sedan 2015 ett nationellt kunskaps- och expertcenter för yrkesverksamma, National Expertise Centre on Forced Marriage and Abandonment (LKHA), med uppgift att sprida kunskap och ge stöd till professionella som hanterar fall av tvångsäktenskap och bortföranden. Centret kan även samarbeta med utrikesdepartementet när någon förts ut ur landet mot sin vilja och utsatta kan i vissa fall kontakta centret direkt och få stöd, om de inte tillhör någon specifik kommun. För att synliggöra den hjälp som finns håller utrikesdepartementet även en årlig kampanj i samarbete med LKHA. LKHA har även gett ut en handbok för professionella (Ministry of foreign affairs, 2019).

Finland

I Finland finns inga specifika insatser för att förstärka hanteringen av ärenden som rör medborgare i utlandet som utsatts för våld och förtryck, utan ärendena hanteras fall för fall inom den ordinarie konsulära verksamheten. Statistik förs inte men ärendena uppskattas vara få, cirka fem ärenden om året. Under 2016 publicerades en rapport om hedersrelaterat våld och förtryck i Finland. I rapporten lyftes att det saknas statistik över ärenden som rör hedersrelaterat våld och förtryck samt tvångsäktenskap. Organisationer som arbetar specifikt med frågan hanterar dock regelbundet ärenden där utsatta skickas ut ur Finland för att giftas bort. I rapporten lyftes att utsatta inte alltid vänder sig till myndigheter för att söka stöd och skydd och att myndigheter också brister i att se och förstå de utsattas situation (Ihmisoikeusliitto, 2016).

Kanada

I Kanada saknas specifik konsulär förstärkning i ärenden som rör våld och förtryck under utlandsvistelse, men de har flera enheter som kallas in för att förstärka kompetensen i enskilda ärenden vid behov. De konsulära tjänstemännen vid utlandsambassaderna får också kontinuerlig utbildning och vägledning i ärenden som rör bortföranden kopplat till exempelvis vårdnadstvister, hedersrelaterat våld och förtryck eller omvändelseterapi. Någon statistik över ärenden som rör bortföranden och orsak till bortförandet förs inte löpande vid

de konsulära enheterna. Då det gäller lagstiftning har Kanada nyligen antagit en lag som förbjuder omvändelseterapi. Det är nu kriminaliserat att föra ett barn ut ur Kanada i syfte att försöka ändra barnets sexuella läggning, könsidentitet eller könsuttryck och information riktad till utsatta finns framtagna¹. Då det gäller stöd för utsatta så samverkar flera enheter i arbetet både i Kanada och i utlandet. Kanadas nationella centrum för försvunna personer (NCMPUR), som är organiserat under Royal Canadian Mounted Police (RCMP), är det huvudsakliga nationella centret som bistår i ärenden och samarbetar med de konsulära enheterna. Enskilda handläggare är i nära kontakt med de utsatta före och under deras återkomst till Kanada. När de återvänder till Kanada samarbetar de enskilda handläggarna ofta med den kommunala och regionala nivån för att få till mer långsiktiga stödinsatser. Också ideella organisationer bidrar vad gäller både akut och långsiktigt stöd.

Kartläggningar av omfång och andra statistikkällor

Enkätstudier för att försöka kartlägga omfång av problematiken genom enkäter till kommuner har i första hand genomförts i Norden. Flera länder för också viss statistik över antal konkreta ärenden som rör problematiken genom nationella stödtelefoner och ärenden aktuella vid utrikesambassader.

Sverige

I Sverige har problematiken i första hand lyfts i förhållande till hedersrelaterat våld och förtryck. Enligt en undersökning som utfördes 2020 av Nationella kompetensteamet mot hedersrelaterat våld och förtryck vid Länsstyrelsen i Östergötlands län angav 43 av de 192 kommuner som besvarade enkäten att de hade kännedom om 172 utsatta eller misstänkt utsatta barn under 2019 (Länsstyrelsen Östergötland, 2020).

Av statistik från den nationella stödtelefonen framkommer att samtal från yrkesverksamma som rör individer som är eller riskerar att bli

¹ <https://travel.gc.ca/assistance/emergency-info/conversion-therapy>

bortförda och/eller kvarhållna utomlands mot sin vilja har ökat avsevärt och under 2022 sågs den största ökningen. Då hanterade stödtelefonen ärenden som rörde totalt 210 personer (34 procent av samtliga utsatta personer) som antingen riskerat eller blivit bortförda/hållits kvar utomlands, av dessa var det 120 personer som bekräftats som bortförda/kvarhållna utomlands. Samtidigt som ärenden som specifikt rörde bortförande ökade 2022 har ärendena till stödtelefonen generellt minskat sedan 2020. Under 2022 inkom 569 ärenden till den nationella stödtelefonen (Länsstyrelsen Östergötland, 2023).

Statistik från utrikesdepartementet visar att utrikesförvaltningen regelbundet hanterar ärenden som rör barn- och tvångsäktenskap, uppfostringsresor eller annat våld i en patriarkal kontext och de har fört statistik över antal ärenden sedan 2019. Under de senaste fyra åren har de hanterat ärenden som rör cirka 150 individer per år varav majoriteten är barn. Under 2022 rörde de 65 ärendena 120 individer varav 75 var barn. I en femtedel av ärendena fanns en konkret risk för barn eller tvångsäktenskap och i motsvarande andel av ärendena lyftes en så kallad uppfostringsresa som orsak. I knappt hälften av ärendena hade utrikesdepartementet fått bekräftat att socialtjänsten haft kännedom om individen eller individerna sedan tidigare. I drygt hälften av ärendena hade utrikesdepartementet fått bekräftat att individerna som ärendet rörde var tillbaka i Sverige (Utrikesdepartementet, 2023).

Norge

På uppdrag av regeringen genomfördes 2019 en kartläggning av kommunernas kännedom om barn som förts ut ur Norge mot sin vilja (Oslo Economics, 2020). Kartläggningen visade att cirka 25 procent av alla kommuner uppgav att de hade haft ärenden som rörde bortförda barn under perioden 2016 till 2018. Dessutom uppgav 12 procent av kommunerna att de avvärjt fall som med stor sannolikhet skulle lett till att barn förts bort. De kommuner som redovisat en uppskattning angav totalt 415 bortförda barn. De flesta av dessa redovisades från storstadskommuner medan övriga kommuner hade en begränsad omfattning. Flest barn redovisades i åldersgruppen 6-13

år, flest flickor och flest barn med bakgrund från Somalia, Syrien och Polen.

I Norge har också registerstudier genomförts för att kartlägga barn som registrerats som utflyttade från Norge (Lidén et al., 2014). Kartläggningen hade bara fokus på de barn som registrerats som utflyttade och inget om motiv eller barnets inställning i förhållande till flytten. Forskarna såg högst antal utflyttade barn med bakgrund från Somalia, Kosovo och Pakistan. I studien undersöktes också hur stor andel av de utflyttade barnen som var registrerade som utflyttade utan sina föräldrar, för barn från Somalia utgjorde denna andel 59 procent medan den låg på 51 procent för barn med pakistansk bakgrund. I studien betonades att detta inte betydde att barnen faktiskt var utflyttade utan sina föräldrar utan att dessa kunde ha flyttat från Norge före eller efter barnets registrering.

I Norge för Kompetanseteamet mot tvångsekteskap, kjønnslemlestelse og negativ sosial kontroll statistik över de ärenden som inkommer till deras nationella stödtelefon. Av den senaste årsrapporten framkommer att de under 2021 hade det högsta antalet inkomna ärenden sedan starten 2004, 759 ärenden. Liksom i Sverige uppmärksammades också en kraftig ökning av ärenden som rör bortförda personer. Antal ärenden som gällde personer i utlandet stod 2021 för en fjärdedel av alla ärenden och ökade från 107 ärenden under 2020 till 192 ärenden under 2021. Av dessa rörde 116 barn (Bufdir, 2022).

Danmark

I Danmark finns den nationella Sikkerhedskonsulentordningen som består av säkerhetskonsulenter placerade i fyra kommuner som har möjlighet att ge stöd i ärenden som rör hedersrelaterat våld och förtyck och ofrivilliga utlandsvistelser. Säkerhetskonsulterna registrerar löpande sina ärenden och under 2021 var de involverade i 46 fall som rörde ofrivilliga utlandsvistelser och där medborgaren varit utomlands.

Storbritannien

I Storbritannien förs viss statistik som rör bortföranden av FMU. Under 2021 gav de stöd i totalt 337 ärenden, av dessa rörde majoriteten tvångsäktenskap, medan 21 ärenden rörde könsstympning. Av ärendena hade majoriteten en tydlig utlandsaspekt, i tre procent av ärendena var risken för att utsättas eller att individen hade utsatts enbart relaterad till Storbritannien. Majoriteten, 70 procent, av de utsatta befann sig i Storbritannien då ärendet aktualiserades (FMU, 2022). I Storbritannien förs också statistik över utfärdade domar som rör en FMPO eller en FGMPO. Under 2022 utfärdades 246 stycken FMPO och 53 stycken FGMPO².

Nederländerna

I Nederländerna har problematiken med barn som förs ut ur landet mot sin vilja i första hand synliggjorts i samband med hedersrelaterat våld och förtryck. I en kartläggning från 2014 kring omfattning av tvångsäktenskap och barn och unga som förts ut ur landet så gjordes en skattning av fall som rörde bortförande under perioden 2011-2012. I studien användes uppgifter från nederländska utrikesdepartementet, center som arbetade med målgruppen, en enkät till yrkesverksamma och telefonintervjuer med professionella för att komma fram till en uppskattning av ärenden. Studien kom fram till att minst 178 fall rörde bortföranden under den aktuella perioden (Smits et al., 2014).

² <https://data.justice.gov.uk/courts/family-courts/courts-family-forced-marriage>

<https://data.justice.gov.uk/courts/family-courts/courts-family-fgm>

Del 2. Hedersförtryck samt annat våld och förtryck under utlandsvistelse – barns tillgång till skydd och långsiktigt stöd

Inledning

Sverige har under lång tid varit ett föregångsland vad gäller att ta ställning mot olika former av våld mot barn och att förebygga barns utsatthet. När det gäller våld så har det historiskt funnits ett tydligt politiskt fokus på kontrollerande insatser genom straffrättslig lagstiftning med tidiga förbud mot aga och könsstympning och under senare år exempelvis barnåktenskapbrott och barnfridsbrott. Socialtjänsten som har det yttersta ansvaret för våldsutsatta barn och deras tillgång till stöd och skydd verkar dock inom ett i första hand familjestödsorienterat system (Heimer & Pettersson, 2022; Linell, 2017). I familjestödsorienterade system är det föräldrarna snarare än barnet som ses som den primära klienten och fokus är på att motivera föräldrar till frivilliga insatser medan skyddsorienterade insatser riktade till barn som exempelvis placering utanför hemmet ses som undantag (Gelles, 2017). Starkt kontrollerande inslag i förhållande till potentiellt våldsutövande föräldrar där polisanmälan är en huvudsaklig princip lyfts sällan fram när Sverige beskrivs som ett familjestödsorienterat system. Det finns också väldigt lite vägledning kring och kunskap om hur socialtjänsten hanterar dessa kontrollerande inslag i en praktik som har fokus på alliansbyggande med föräldrar för att nå barn med insatser.

Under senare år har det i det svenska systemet skett en viss orientering både mot barnskydd och ökad barncentrering (Lundström et al., 2021; Leviner & Lundström, 2017). Aktuella studier visar dock att våldsutsatta barn trots ökat fokus på barns delaktighet inte alltid ges möjlighet att medverka aktivt i utredningar och sällan nås av insatser (Heimer & Pettersson, 2022; van Ufford et al, 2022). Många barn återaktualiseras också när de på nytt berättat om fortsatt våldsutsatthet

(Heimer & Pettersson, 2022). Studier visar att våldsutsatta barn mycket sällan skyddas genom att de placeras utanför hemmet och att det våld som kommer till socialtjänstens kännedom i låg utsträckning polisanmäls (Heimer & Pettersson, 2022; van Ufford et al., 2022) även om stora kommunala variationer förekommer (Persdotter & Andersson, 2020). Tidigare studier visar att den starka familjestödsorienteringen kan leda till en osäkerhet hos enskilda socialsekreterare i förhållande till att skydda barn och unga utifrån LVU-lagstiftningen (Ponnert, 2017). En osäkerhet vad gäller att hantera ärenden som rör hedersrelaterat våld och förtryck inom socialtjänsten har också uppmärksammats (Olsson & Bergman, 2021). Såväl i Sverige som i Norden har det lyfts att socialtjänsten å ena sidan kan övervärdera risker då det kommer till hedersrelaterat våld och förtryck och att barn å andra sidan inte skyddas i tillräcklig utsträckning (Baiastovu et al., 2019; Bredal & Melby, 2018).

Även om insatser oavsett samtycke enligt 2 § LVU är ovanliga så är det ofta olika former av våld och förtryck som gör att de aktualiseras (se ex Lundström & Sallnäs, 2019, Linell, 2017). Det saknas dock kunskap om hur den svenska skyddslagstiftningen används för att förebygga att barn förs ut ur landet och för att säkerställa skydd och långsiktigt stöd då ett barn återvänt till Sverige efter att ha utsatts för våld i utlandet. I det nyligen avrapporterade uppdraget att utreda en eventuell utvidgning av utreseförbudet gjordes en översiktlig genomgång av praxis sedan utreseförbudet infördes i LVU (Ds 2022:9). Genomgången visar att en ansökan om utreseförbud gjordes för totalt 43 barn under åren 2020 och 2021. Nästintill alla ärenden rörde flickor (42 flickor och en pojke) och risk för äktenskap. Ansökningar som handlade om risk för könsstympning var ovanligare och rörde fyra flickor. För 33 barn beviljades utreseförbudet i förvaltningsrätten medan ansökan avslogs för 10 barn. Att många unga riskerar att föras ut ur landet då de lever i en hederkontext eller i annan utsatthet utan att det finns en påtaglig risk för äktenskap eller könsstympning betonas i utredningen och en utvidgning av förbudet för att inbegripa fler former av utsatthet kopplade till 2 och 3 §§ LVU föreslogs därför (Ds 2022:9).

Syfte och frågeställningar

Det övergripande syftet med den aktuella dokumentstudien är att generera kunskap om hedersförtryck samt annat våld och förtryck under utlandsvistelse samt stöd och skydd i förhållande till detta. Av särskilt intresse är att utforska ungas eget aktörskap i förhållande till socialnämndens beslut att ansöka om en insats enligt LVU. Syftet specificeras genom följande frågeställningar;

- I vilken utsträckning och i vilka situationer förs våld och förtryck under utlandsvistelse och risker kopplade till problematiken fram i olika former av beslut och domar enligt LVU under år 2022 för barn mellan 0-17 år?
- Hur beskrivs barns situation i förhållande till utlandsvistelsen och vilka stödinsatser lyfts fram?
- Hur kan barnens aktörskap i förhållande till utsatthet och stöd och skydd förstås i de ärenden som granskas?
- Hur kan andra aktörer såsom närstående och yrkesverksamma resoner i förhållande till utsatthet samt stöd och skydd förstås?

Anknytning till tidigare forskning

Som tidigare nämnts visar aktuella studier att våldsutsatta barn sällan placeras vare sig enligt SoL eller LVU. Under senare år har flera studier gjorts med fokus på barnavårdsutredningar och barns tillgång till stöd och skydd. I en studie av Heimer et al. (2017) framkom att av 688 barnavårdsutredningar från två kommuner som ingick i studien rörde 57 procent våld och mindre än fem procent av ärendena ledde till LVU. I Persdotter och Anderssons studie (2020) följdes barnavårdsutredningar för 851 barn i 15 kommuner. Av dessa rörde 65 procent våld och åtta procent placerades enligt SoL /LVU. Stora kommunala variationer uppmärksammades där vissa kommuner hade högre placeringstal och andra kommuner inte placerade något barn. I Heimer och Petterssons studie (2022) ingick 264 barnavårdsutredningar från 12 kommuner, av dessa rörde 64 procent av ärendena våld, och två procent av barnen placerades enligt SoL

eller LVU. Slutligen framkommer i en studie av van Ufford et al. (2022) av barnavårdsutredningar för 211 barn i tre kommuner som alla rörde våld att färre än två procent placerades, alla enligt SoL.

Även om förekomst av våld sällan tycks leda till placeringar av barn utanför hemmet visar studier att när 2 § LVU aktualiseras är det ofta för att skydda barn från olika former av våld. En studie av avgöranden kring 6 § och 2 § LVU från tre förvaltningsrätter under 2017 där 293 barn ingick visar att olika former av våld var de vanligast förekommande missförhållandena i de avgöranden som granskats (Lundström & Sallnäs, 2019). Nästan fyrtio procent av barnen hade utsatts för fysiskt våld, 37 procent hade bevittnat våld, 30 procent hade utsatts för psykiskt våld och fem procent hade utsatts för sexuella övergrepp. För 14 procent av barnen framkom hedersrelaterat våld, dessa ärenden rörde i hög utsträckning flickor i tonåren.

I en avhandling från 2017 ingick en totalstudie av alla ansökningar om vård enligt 2 § LVU vid landets förvaltningsrätter under ett år för pojkar och flickor mellan 13-17 år (Linell, 2017). I linje med tidigare studier bekräftades bilden av LVU som "sällanärenden" i en familjestödsorienterad kontext. Endast i 85 av Sveriges 290 kommuner gjorde socialnämnden en ansökan under det studerade året. Ett huvudresultat i avhandlingen var att av de ansökningar som gjordes var våld från närstående, främst föräldrar, en vanlig grund för skydd. Av de 196 unga som var aktuella för en ansökan, uppgavs 70 procent (137 unga) ha utsatts för våld. Våldet beskrevs i majoriteten av ärendena som olika former av psykiskt och fysiskt våld som utövats systematiskt under lång tid, över hälften av ungdomarna hade utsatts för våld av fler än en närstående. Det var fler flickor (96) än pojkar (41) som beskrevs som våldsutsatta. Flickor beskrevs också i högre utsträckning som utsatta för sexuella övergrepp och våld kopplat till oskuldsnormer, heder och äktenskap. Totalt 23 procent av de unga som var aktuella för en ansökan kategoriserades som utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck (46 av de 196 ungdomarna). Av de aktuella flickorna kategoriserades 35 procent som utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck (42 av de 121 aktuella flickorna). I denna grupp beskrevs tidigare erfarenheter av att ha förts ut ur landet

och där utsatts för exempelvis tvångsäktenskap, eller att de varit på väg att föras ut ur landet under pågående vård, men att resan stoppats. Flera unga förde också fram en stark rädsla för att föras ut ur landet om inte vården enligt LVU fastställdes.

Av de 137 unga som beskrevs som våldsutsatta i ansökan hade 71 procent själva tagit initiativet att berätta om sin våldsutsatthet och söka skydd. Processen efter att våldet avslöjats för myndigheter beskrevs ofta som mycket svår för de unga med hög grad av press, hot, förnekande och skuldbeläggande från närstående. Studien visar också att de initiala insatserna från socialtjänsten i hög utsträckning var föräldraorienterade och för en tredjedel av ungdomarna hade våldet avslöjats en eller flera gånger före den aktuella ansökan om LVU.

I Ungdomsstyrelsens rapport *Gift mot sin vilja* (2009) granskades samtliga avgöranden i alla landets förvaltningsrätter (dåvarande länsrätterna) som rörde ansökningar om vård enligt 2 § LVU under 2007 (Ungdomsstyrelsen 2009). Av 174 domar som rörde unga mellan 13-17 år, gällde 109 domar flickor och 65 domar pojkar. Av dessa 174 domar kategoriserades 18 procent (32 domar, alla rörde flickor) som utsatta för våld i en hederskontext. Av de 109 domar som rörde flickor utgjorde hedersrelaterat våld 30 procent. Alla flickor beskrev att de utsatts för psykisk misshandel av flera familjemedlemmar och släktingar i form av kränkningar, tvång, utfrysning, isolering eller hot. Majoriteten hade även utsatts för fysisk misshandel och hälften av flickorna beskrev att de utsatts för dödshot. För flera handlade det om upprepade dödshot i samband med svår misshandel. Få av flickorna beskrev att de hade stöd av någon i familjen. De flickor som hade beviljats frivilliga insatser innan omhändertagandet enligt LVU hade nekats att få tillgång till dessa av vårdnadshavaren.

Av en studie av samtliga avgöranden gällande 2 § och både 2 och 3 §§ LVU för flickor i åldrarna 13-17 år vid förvaltningsrätterna (dåvarande länsrätterna) i Stockholms län och Västra Götalands län under 2006 kategoriserades 30 procent (18 av de 57 aktuella flickorna) som utsatta för våld i en hederskontext (Schlytter & Linell,

2008). Av de ungas beskrivningar framkom att samtliga flickor hade utsatts för systematisk psykisk misshandel, 16 hade utsatts för fysisk misshandel och 11 av flickorna hade utsatts för dödshot. Kontrollen, hoten och begränsningarna var en kollektiv angelägenhet som främst utfördes av mamman och pappan men också av syskon och andra släktingar.

Teoretiska utgångspunkter

Studiens teoretiska och metodologiska utgångspunkter är inspirerade av ståndpunktsteori och barndomssociologi. Den empirinära teoriutvecklingen i syfte att synliggöra individers levnadsvillkor, erfarenheter och intressen för att möjliggöra förändring har traditionellt varit ett av de grundläggande projekten inom feministisk forskning (Leira, 1977). Den feministiska ståndpunktsteorin sätter erfarenheter från utsatta och förtryckta i centrum och riktar sitt fokus mot de strukturer som formar och påverkar deras livsvillkor (Widerberg, 2015; Harding, 2004; Smith, 1987) och kan också ses som i linje med en barndomssociologisk ansats (Medina-Minton, 2019).

Olika teoretiska perspektiv på våld och förtryck som betonar subjektiva och processuella våldsförståelser och våld i en kontext av patriarkal makt och kontroll (Stark, 2007; Johnson, 1995) och normer kring oskuld och heder (Sen, 2005) är vägledande för studien. Centrala perspektiv i studien i förhållande till att det våld som är aktuellt ofta rör relationen förälder och barn är begreppen *complex trauma* (Herman, 1992) och *betrayal trauma* (Freyd, 1996; 1994) som utvecklades under 1990-talet i USA. Båda begreppen synliggör att våld från omsorgspersoner mot barn och unga får särskilt svåra konsekvenser då det skadar den nödvändiga tilliten, är svårt att förstå och berätta om och ofta leder till destruktiva strategier över tid för att kunna upprätthålla relationer.

Teorin om *betrayal trauma* utvecklades i ett försök att förstå de kognitiva mekanismer som kan uppstå hos barn som utsätts för övergrepp av närstående och trots övergreppen behöver upprätthålla relationen med förövaren. För att hantera den konflikt som barnet

behöver förhålla sig till kan barnet isolera kunskapen om övergreppen (*knowledge isolation*) genom exempelvis dissociation och på olika sätt avskärma sig från vetskapen om övergreppen och från förövarens svek (*betrayal blindness*), då relationen till förövaren för barnet framstår som, eller är, livsnödvändig och ofrånkomlig (Adams-Clark et al., 2021).

Socialt stöd är en av de faktorer som har störst betydelse för hur vi hanterar och fungerar efter allvarliga livshändelser och är ett väl etablerat teoretiskt begrepp (Cohen & Syme, 1985). Ofta delas socialt stöd upp i praktiskt stöd och emotionellt stöd (Aakvaag & Glad, 2021). Ett centralt begrepp i relation till teorier om socialt stöd är barriärer till att söka stöd. Tidigare forskning visar att systematiskt våld med inslag av makt och kontroll kan vara särskilt svårt att berätta om och bryta upp ifrån (Sharp-Jeffs et al., 2018). Socialt stöd och barriärer och möjliggörare till att söka stöd, är därmed viktiga utgångspunkter i analyserna av empirin.

I projektet är vidare *responser* ett centralt teoretiskt begrepp. Det bygger på ett antagande om att våld är ett socialt fenomen som inte förekommer i ett vakuum utan istället äger rum i en social kontext där nätverket runt utsatta kan respondera på våld. Hur dessa aktörer responderar tillskrivs betydelse för utsatthetens eventuella möjlighet till att fortgå eller upphöra. Responser kan också indikera hur utsatthet och risker förstås och definieras, och därmed även huruvida handlingar ses som acceptabla eller inte (Hydén et al., 2016). Övergripande går det att diskutera responser i relation till hur våld och utsatthet tas om hand, vilket förmodas påverka utsattas process att berätta om våld och söka hjälp. Adams-Clark et al (2021) sammanfattar i en litteraturgenomgång hur kunskapen om betrayal trauma och dess effekter på vuxna med övergreppserfarenheter har utvecklats för att också omfatta andra relationer än den mellan barnet och förövaren. De visar hur responser på övergrepp i olika system som familjen, institutioner och kulturella grupper har visat sig få stor betydelse för hur utsatta barn påverkas av trauma även i vuxen ålder.

När barn och unga utsätts för våld eller övergrepp och omsorgspersoner och andra familjemedlemmar möjliggör eller inte förhindrar utsattheten, eller reagerar genom att misstro eller skuldbelägga barnet, kan detta förstås utifrån begreppet *family betrayal*. Den typen av agerande och reaktioner från närstående har visat sig öka risken för psykisk ohälsa i vuxen ålder, utöver de negativa konsekvenser som övergreppen i sig kan leda till (Adams-Clark et al., 2021).

Även responser från samhället bortom familjer får betydelse och kan avhjälpa eller öka den utsatthet som våld och övergrepp innebär. *Institutional betrayal* och *institutional courage* är två begrepp som kan förstås som varandras motpoler, och som handlar om institutioners förmåga och vilja att respondera på individers utsatthet på ett konstruktivt och stöttande sätt, och där individen står i beroendeställning till institutionen (Smith & Freyd, 2014). Det kan handla om institutioner, verksamheter eller myndigheter som inte tar ansvar för sina handlingar i relation till individen, och begreppet *institutional betrayal* utvecklades specifikt för att beskriva institutioner som inte tog sitt ansvar i relation till utsatta som berättat om våldserfarenheter och kan ses som en utveckling från begreppet *betrayal trauma*. Begreppen är viktiga för att förstå både utsattas erfarenheter av och tillgång till stöd och yrkesverksammas respons. Här är den familjestödsorientering som kännetecknar det svenska barnavårdssystemet viktig att synliggöra både för att förstå den kontext som enskilda yrkesverksamma befinner sig i och behöver förhålla sig till och vilket långsiktigt stöd som har utvecklats för barn.

Metod

Som tidigare nämnts var projektet initialt uppdelat i två delstudier, där delstudie 1 var intervjustudien och delstudie 2 var dokumentstudien. Kombinationen av metoder valdes för att bidra till att ringa in problemområdet, att följa upp resultat under projektets gång och förebygga att barn och ungas erfarenheter inte skulle bli belysta på grund av svårigheter att rekrytera tillräckligt många respondenter. Det kan ses som ett viktigt initialt vägval, mot bakgrund av att inga respondenter, trots gemensamma ansträngningar med

Jämställdhetsmyndigheten och mycket bred och återkommande spridning av information om studien, har rekryterats under den tid projektet pågått. Erfarenheterna från den tidigare nämnda norska studien (Bredal et al., 2020) visade också den på stora svårigheter att nå utsatta i målgruppen för intervjuer. De tio respondenterna som medverkade tog lång tid att få kontakt med, var från 17 år och upp till äldre 20-års åldern och för de flesta låg erfarenheterna av att ha förts ut ur Norge flera år tillbaka i tiden.

Studier av domar och andra typer av skriftliga dokument är som tidigare nämnts ett vanligt tillvägagångssätt för att nå ökad kunskap om utsatthet för målgrupper som anses vara svåra att nå. Det kan också ses som ett sätt att undvika att belasta utsatta som har svårt att berätta om tidigare utsatthet som exempelvis barn och unga och utsatta som lever i en hederskontext. Att analysera domar kan även synliggöra yngre barns situation på ett sätt som skulle vara svårt genom intervjuer. Att välja domar som rör beslut enligt LVU som material ger oss också möjligheter att säga något om problematiken och hur stöd och skydd sett ut på en mer övergripande nivå. Även om den aktuella studien inte är en totalstudie så kan den ändå ge en viss uppfattning om antal ärenden under 2022 och på vilka sätt och i vilka situationer denna problematik aktualiseras. Att välja domar som rör beslut enligt LVU är också intressant mot bakgrund av den familjestödsorientering som präglar det svenska barnvårdssystemet. Processen för socialnämnden att frångå insatser enligt SoL och istället använda LVU-lagstiftningen för att skydda barn är viktig att veta mer om utifrån att det i mycket saknas kunskap kring denna.

Urval

Domarna som ingår i studien har inhämtats genom att olika former av beslut kopplade till LVU, och som behandlats under 2022, för unga 0-17 år har eftersökts genom databasen JUNO. För att hitta ärenden som rör våld och förtryck under utlandsvistelse eller där det kan finnas risk för att det ska ske har en mängd avgöranden granskats vid olika tillfällen under 2022 och 2023. För att hitta relevanta ärenden i databasen har olika sökord använts i kombination med avgränsningen beslut enligt LVU och år 2022. Dessa sökord har varit;

utland* efterlys*, bortförd*, utomlands*, ”ut ur landet”; ambassad*, UD*, utrikes*, egenmäktighet*, utreseförbud*, uppfostringsresa*, avvik*. Arbetet med att gå igenom domar för att hitta relevanta avgöranden har varit ett omfattande arbete och sökstrategin har troligtvis gjort att ärenden som hade varit relevanta har missats. Genom JUNO har vi enbart haft tillgång till ärenden från kammarrätten i fulltext. Vi har dock begärt in många ärenden från förvaltningsrätten i fulltext som utifrån fritextsökningen upplevdes som relevanta från de enskilda domstolarna. Vi kan dock ha missat relevanta ärenden som varit aktuella i förvaltningsrätten och som inte lett till överklagande. Relevanta ärenden kan också ha missats då de inte registrerats i den databas vi använt oss av.

I urvalet har alla ärenden som rör risk för eller att ha förts ut ur landet tagits med, även ärenden där det är otydligt om barn utsatts för våld och förtryck kopplat till utlandsvistelsen eller om utlandsvistelsen varit mot barnets vilja. I regeringsuppdraget finns ett uttalat fokus på våld och förtryck kopplat till utlandsvistelse men utifrån att tidigare studier visat också på andra bakgrundsfaktorer i samband med att barn förs ut ur landet såg vi det som relevant att också inkludera ärenden där våld och förtryck inte var tydligt beskrivet.

Det är få ärenden i materialet som handlar om att barn förts bort av föräldrar på grund av ett eget beteende som kriminalitet eller missbruk och det är möjligt att de valda sökstrategierna missat ärenden under 2022 som rör dessa situationer. Urvalet rör barn och unga 0-17 år men i sökningarna hittades inga ärenden som rörde unga upp till 21 år och 3 § LVU. Ett fåtal ärenden som rör ungas eget beteende har också valts bort efter att ha lästs igenom i fulltext då det var socialnämnden som lyfte en utlandsresa som ett sätt för barnet att komma bort från en kriminell närmiljö. I vissa fall hade vårdnadshavarna då en tydlig argumentation mot en utlandsvistelse för barnet till ett krigsdrabbat land och efterfrågade istället andra skyddsinsatser från socialnämnden. Att myndighetsrepresentanter eventuellt skulle kunna se en utlandsvistelse som ett möjligt alternativ till institutionsplacering utifrån bristande resurser är något som beskrivs i den tidigare studien av Bredal et al. (2020).

I den aktuella studien har enbart den offentliga domen eftersökts och laddats ner genom databasen JUNO och den icke-offentliga akten vid domstolen har inte efterfrågats. Att använda domar som en källa för information om utsatthet har självklart många begränsningar. Domar består av argumentation från olika parter och den information som lyfts fram finns med utifrån den kontext och den mening som en offentlig dom har. Information som återges i domar är inte heltäckande, vissa av domarna är också relativt kortfattade även om domarna som rör en ansökan om vård enligt LVU i de flesta fall är mer omfattande. Eftersom de domar som analyserats inte är heltäckande kan information som hade kunnat vara relevant för studien saknas. Om det i en dom exempelvis inte skrivs fram att en polisanmälan är gjord går detta inte heller att förstå som att polisanmälan faktiskt inte är gjord i ärendet. Å andra sidan kan det i de fall det skrivs fram i domen att en polisanmälan är gjord ses som en relativt säker uppgift. Även om barnets utsatthet är i fokus för socialnämndens ansökan och ofta relativt väl beskriven så kan självklart även denna påverkas av vad som är möjligt för barn att berätta om. Erfarenheter av exempelvis sexuella övergrepp har i tidigare studier beskrivits som särskilt svåra för barn både att själva förstå och att berätta om i formella barnsamtal (Katz et al., 2020).

Datamaterial

Efter att vid upprepade tillfällen sökt och läst domar i fulltext ingår slutligen 119 ärenden i studien och sammanlagt 171 domar, då varje ärende omfattar mellan en och sju olika domar. I de ärenden som innehåller flera domar kan dessa röra olika barn i samma familj som i vissa fall omhändertas samtidigt och i andra fall vid olika tidpunkter under 2022. I vissa domar ansöks om flera insatser enligt LVU vid samma tillfälle och dessa behandlas då i samma dom, som exempelvis både utreseförbud och vård enligt 2 §. I andra ärenden sker flera beslut enligt LVU vid olika tidpunkter under 2022 och som då behandlas i olika domar. De beslut enligt LVU som i olika grad behandlas i de 171 domarna är omedelbart omhändertagande, tillfälligt utreseförbud, utreseförbud, vård enligt 2 och/eller 3 §§ LVU, umgängesbegränsning, hemlighållande av vistelseort och upphörande av vård.

I urvals- och analysprocessen har domarna lästs vid flera tillfällen och ärendena har lästs dels kronologiskt, för att möjliggöra analyser kring processer som skett över tid i ärendet under år 2022, dels över gemensamma teman vid kodning och analys. Beskrivningen av empirin är i vissa delar kvantitativ för att synliggöra det relativt omfattande datamaterialet på gruppnivå. Materialet har bearbetats med hjälp av NVivo och en kvalitativ tematisk analys (Braun & Clarke, 2019) har använts.

Etiska överväganden

Forskning med och om våldsutsatta unga kräver en hög grad av etisk medvetenhet (Cater & Överlien, 2008). Vetenskapsrådets etiska riktlinjer har varit en utgångspunkt vid överväganden i den aktuella studien. Forskningsprojektet, både vad gäller delstudie 1 och delstudie 2, har genomgått etikprövning och godkänts av etikprövningsmyndigheten (dnr 2022-03385-01). När det gäller dokumentstudien så är det viktigt att betona att forskning som bedrivs utan samtycke innebär ett intrång i de enskildas integritet och det har, tillsammans med andra möjliga negativa konsekvenser och risker, vägts mot värdet av det förväntade kunskapsstillskottet. Det är av stor vikt att situationen för barn uppmärksammas och analyseras och som tidigare nämnts är studier av domar och andra typer av skriftliga dokument ett vanligt tillvägagångssätt för att nå ökad kunskap om utsatthet för målgrupper som anses vara svåra att nå. Det faktum att forskningspersonerna inte har kännedom om att forskare tar del av deras uppgifter innebär, förutom det etiska dilemmat, att risken för direkt påverkan i form av obehag eller dylikt för forskningspersonerna kan minimeras. De risker som kan uppkomma för de berörda forskningspersonerna relaterar främst till att individer identifieras. Centralt för de övervägande som har gjorts har därför varit att förebygga att det sker. Mot bakgrund av det bedöms risken för skada som liten, medan nyttan kan ses som stor genom att synliggöra erfarenheter som sällan belysts i tidigare forskning.

Då det gäller dokumentstudien har två tidigare liknande studier genomförts efter att ha varit föremål för en forskningsetisk granskning och godkänts (Linell, 2017). Till skillnad från dessa studier har i den

aktuella studien enbart offentliga domar eftersökts och laddats ner genom databasen JUNO och den icke-offentliga akten vid domstolen har inte efterfrågats. I studien har information från domarna anonymiserats och uppgifter som möjliggör att ett visst enstaka ärende kan identifieras har tagits bort och i vissa fall också ändrats för att försvåra identifiering.

Resultat

Totalt har 119 ärenden som rör beslut enligt LVU under 2022 identifierats där det beskrivs att det finns en risk för att barn ska föras bort från Sverige eller att de har förts bort. I 60 procent av ärendena, rör domarna endast ett barn (72 ärenden) medan det i resterande 40 procent är mellan två och nio syskon som är aktuella (47 ärenden). Sammanlagt är det 221 barn (0-17 år) som är aktuella i de 119 ärendena. Majoriteten, 70 procent, av barnen är flickor (155 flickor och 66 pojkar) och flertalet av barnen är i tonåren, medan 15 procent är fem år eller yngre.

Kommuner som ansöker

Ansökningarna i ärendena kommer ifrån socialnämnden i 75 av Sveriges 290 kommuner. Det är en relativt jämn spridning av ärenden från olika sorters kommuner³, 40 procent av ärendena kommer från större städer eller kommuner nära en större stad, 30 procent kommer från storstäderna eller en storstadsnära kommun och 30 procent kommer från mindre städer eller landsbygdskommuner. De 36 ärendena från storstäder och storstadsnära kommuner kommer från 13 olika kommuner och de 35 ärendena från mindre kommuner kommer från 30 olika kommuner.

Beslut enligt LVU

I de aktuella ärendena ingår som tidigare nämnts totalt 171 domar. I majoriteten av domarna har beslut vid underrätt överklagats och 87 av de 119 ärendena är avgjorda på kammarrättsnivå. I nästintill alla överklagade domar är det vårdnadshavare som överklagat tidigare

³ En indelning av kommunerna gjordes utifrån SKR:s tre huvudkategorier för kommungruppsindelning (SKR, 2023).

beslut och det är mycket ovanligt att tidigare beslut ändras i kammarrätten.

I majoriteten av ärendena rör domen en ansökan om vård enligt LVU, i de allra flesta fall utifrån 2 § LVU. En ansökan om vård utifrån 3 § LVU görs i ytterst få av de aktuella ärendena. I 59 av de 119 ärendena beviljas socialnämndens ansökan om vård enligt LVU vid prövning i kammarrätt (45 ärenden) eller förvaltningsrätt (14 ärenden) medan den avslås i två fall. I 25 av ärendena finns ett beslut om vård enligt 2 § LVU sedan tidigare och i flera av dessa fall har barnet vårdats enligt LVU i flera år utifrån en uttalad hotbild från vårdnadshavare och/eller nätverk. I dessa ärenden rör domen en ansökan om utreseförbud, att vårdnadshavare överklagat beslut om umgängesbegränsning och hemlighållande av vistelseort eller att vårdnadshavare ansökt om att vården enligt LVU ska upphöra. I ytterligare 20 av ärendena beviljas socialnämndens ansökan om ett omedelbart omhändertagande. I de övriga 13 ärendena, som i första hand rör en ansökan om utreseförbud, är det i vissa fall oklart om barnen är placerade utanför hemmet och i de fall de är det om det skett genom LVU eller SoL. Sammanfattningsvis är majoriteten av de aktuella barnen under pågående vård enligt 2 § LVU, omedelbart omhändertagna eller i processen där ett beslut om vård ska verkställas.

Utsattheten som beskrivs

Vid sidan av risk för att föras bort eller att tidigare ha förts bort, vilket redogörs för mer i detalj längre fram, är hedersrelaterat våld och förtryck och fysisk misshandel det som i störst utsträckning förs fram i det underlag från socialnämnden som återges i domen. Hedersrelaterat våld och/eller fysiskt våld beskrivs i 100 ärenden som rör 189 barn. För 69 procent (82 av de 119 ärendena) så beskrivs hedersrelaterat våld och förtryck, barnäktenskap och/eller könsstympning. I dessa 82 ärenden är sammanlagt 157 barn aktuella. I alla ärenden som rör hedersrelaterat våld och förtryck beskrivs olika former av psykisk misshandel och i majoriteten av dessa ärenden förekommer också fysisk misshandel. I flera av ärendena beskrivs att också pojkvänner har blivit utsatta för allvarligt fysiskt våld och hot från familjemedlemmar. I sex ärenden som rör nio flickor, beskrivs

risk för könsstypning eller att flickan inte fått tillgång till vård utifrån konsekvenser av könsstypning.

Fysisk misshandel förs fram i 65 procent av ärendena (77 av 119). Misshandeln beskrivs mycket sällan som en enskild händelse utan som systematiskt utövad under barnens uppväxt och ofta utövad med olika former av tillhyggen. I flera fall kan den ses som mycket grov, med våld mot huvud och strypgrepp och där barn har fått uppsöka sjukvård då våldet lett till skador. I flera fall beskrivs att det systematiska fysiska våldet riktats mot ställen på barnens kroppar där det inte ska upptäckas, eller att barn hållits hemma från skolan efter misshandelstillfällena som lett till tydliga skador. Inte sällan utövas både fysiskt och psykiskt våld av båda föräldrarna och många barn är också utsatta för våld av syskon samt andra närstående. I 22 procent (26 av de 119) av ärendena beskrivs dödshot från närstående eller att barn upplever en rädsla för att dödas. Den psykiska misshandel som beskrivs är systematisk med nedsättande ord riktade till barnen, men kan också ta sig fysiska uttryck som att regelbundet bli bunden, isolerad från resten av familjen, att få håret avklippt eller att tvingas dricka smutsigt diskvatten.

Också våld mot en av vårdnadshavarna lyfts fram, i de allra flesta fall handlar det om att mamman är utsatt för våld av barnets pappa eller en partner, men det förekommer också hot och våld mot vårdnadshavare från andra närstående. Andra mindre vanligt förekommande förhållanden är kriminalitet⁴, missbruk eller psykisk ohälsa hos vårdnadshavare, brister i omsorgen hos vårdnadshavare i förhållande till barn med särskilda behov, en pågående vårdnadstvist, sexuella övergrepp mot barn eller ett eget socialt nedbrytande beteende hos barnet som missbruk eller kriminalitet.

Många av barnen i ärendena kan beskrivas som *multiutsatta*, där utsattheten omfattar flera olika våldsformer och förövare, en utsatthet som har visat sig ha särskilt starka samband med psykisk ohälsa hos

⁴ I denna kategori ingår tidigare brott som vårdnadshavare är dömda för och som inte är begångna mot barnet eller närstående till barnet men som utgör en tydlig risk för barnet enligt socialnämndens underlag.

barn och unga (Jernbro & Landberg, 2020; Turner et al., 2017). Det är också en form av våldsutsatthet som barn som lever med starka hedersnormer är utsatt för i högre uträkning än andra (Jernbro & Landberg, 2020).

Den utsatthet som beskrivs för barnen handlar i hög grad om kriminaliserade handlingar och i 44 procent (52 av de 119 ärendena) framkommer att utsattheten har lett till polisanmälan och en parallell brottsprocess. I vissa ärenden har beslut om att lägga ner förundersökningen fattats och i andra ärenden är processen pågående och närstående till barnen är häktade, efterlysta eller redan dömda i första instans. I vissa fall för socialnämnden fram att förundersökningssekretessen gör att enskilda händelser inte kan beskrivas i deras underlag till rätten.

Barn berättar om utsatthet och söker stöd

Ofta har skydd enligt LVU, i den aktuella processen eller i ett tidigare skede, initierats genom att barn själva har berättat om utsatthet och sökt stöd. I de ärenden där barnet berättar för utomstående om sin utsatthet kan det i vissa fall vara situationer där det sker mer planerat och där barn söker upp en vuxen i sin närhet, ofta skolpersonal, för att därefter gemensamt ta kontakt med socialtjänsten. Att barn har tydliga strategier för hur de söker hjälp kan ses i att de initialt också kan ha kontaktat socialtjänsten anonymt för att höra vilket skydd de kan få innan de berättar vem de är och söker skydd. De kan också i samtal efterfråga information om vem som kommer att få reda på vad de har berättat och hur det kommer att kommuniceras. Andra berättelser sker mer akut till följd av en enskild våldssituation eller ett upptrappat hot.

A placerades i ett jourhem med stöd av socialtjänstlagen sedan hon rymt hemifrån. A, som vid tillfället var utan skor trots att det var mitt i vintern, var enligt ett vittne mycket rädd. A berättade för polisen att hon utsattes för bland annat våld och hot i hemmet. (Socialnämnden om flicka, 14 år, ärende 19)

A har varit aktuell hos socialtjänsten vid flera tidigare tillfällen. Samtliga utredningar har handlat om våld i familjen. Denna gång blev A aktuell hos socialtjänsten utifrån att hon valt att fly från sin familj. Anledningen till flykten var att hennes vårdnadshavare hastigt ville ta med sig henne och hennes syskon och flytta utomlands. I samband härmed uttryckte hennes pappa att hon inte skulle få studera dit familjen skulle åka samt att han skulle tacka ja till äktenskap för henne om det skulle bli tal om äktenskap. När A vägrade följa med familjen på resan tog vårdnadshavarna ifrån henne alla hennes tillhörigheter förutom mobilen, som hon lyckades behålla och kontaktade socialtjänsten med. (Socialnämnden om flicka, 17 år, ärende 17)

Det är inte ovanligt att den initiala berättelsen förändras över tid. Vissa av barnen berättar mer detaljerat om enskilda våldshändelser och om fler våldsformer under utredningen exempelvis i samtal med familjehem, skyddat boende, socialtjänst och polis. Barn kan också tydligt föra fram sitt behov av långsiktigt skydd utifrån att de har valt att berätta och även reflektera kring vikten av att de har fått landa i en tryggare tillvaro och vara skyddade från kontakt med de som utövat våld.

Det har varit fråga om både psykisk och fysisk misshandel vilket har lett till att hon har mått dåligt, varit orolig och haft sömnsvärigheter. Det dåliga psykiska måendet har lett till att hon inte skötte skolan och gett uttryck för att inte vilja leva. Det är först nu efter att hon varit placerad på boendet, utan att hennes pappa vet var hon befinner sig, som hon känner sig tryggare och sover bättre. Hon har kunnat återuppta sin skolgång och den fungerar bra. Hon är bestämd med att hon inte vill ha någon kontakt med sin pappa eller flytta tillbaka till sin familj. (Offentligt biträde om flicka, 16 år, ärende 51)

De yngre barnen aktualiseras ofta utifrån att äldre syskon sökt skydd. Också i många av de ärenden där yngre barn är aktuella framkommer att de berättar mer om utsattheten, både sin egen och syskonens, under placeringen. Både i mer informella samtal med jour- och

familjehem och i formella samtal med socialtjänst, polisen eller deras ställföreträdare.

Även A har i utredningen på ett mycket detaljerat sätt återgivit de bestraffningar som förekommit. Det är inget som ett litet barn hittar på utan är antingen något självupplevt eller något som barnet bevittnat. Han har också beskrivit hur system utsatts för omfattande våld likväl som att han blivit instängd i flera timmar. (Socialnämnden om pojke, 6 år, ärende 13).

För de yngre barn som inte själva har en tydlig berättelse kan jour- och familjehem ofta förmedla andra iakttagelser till socialnämnden som att barnet är oroligt inför eller efter umgänge eller att de reagerar ovanligt starkt och uppfattas som ”strykrädda” om någon i hemmet höjt rösten.

Ett sätt att förstå hur ett effektivt och långsiktigt skydd kan bidra till möjligheten för barn och unga att berätta om våldserfarenheter är att skyddet i sig kan minska den konflikt som kan uppstå när utsatta barn både behöver hantera erfarenheter av våld och övergrepp och upprätthålla en fungerande relation med förövaren (jmf Adams-Clark et al., 2021). Det skulle å andra sidan kunna innebära att den konflikten kvarstår för barnen i de fall som skyddet inte är eller uppfattas som stabilt eller tillförlitligt. För många barn förändras också berättelsen genom att de inte vill berätta mer, förminskar tidigare upplevelser eller tar tillbaka tidigare uppgifter om våld under utredningen. För vissa barn handlar förändringarna om att framförallt berättelsen om våld blir otydligare. I de fall det sker reflekterar socialnämnden ofta i sitt underlag i domen kring vad som kan ha lett till att berättelsen förändrats.

A har uppsökt polis och berättat att hon har utsatts för allvarligt våld av sin familj. Skador konstateras i samband med läkarbesök tillsammans med polis. A har uppgett att hon även tidigare har utsatts för våld och läkaren har noterat gamla skador. A har berättat att hennes mor har sagt att hon kommer att tas utomlands och dödas om hon berättar om våldet för polisen. A samarbetade

därefter med polis och socialtjänst men ändrade sig sedan. I förhör sa A att hon ljugit för polisen eller inte kommer ihåg vad hon har sagt. Det finns en oro att A via telefonkontakt med sitt nätverk har påverkats att ändra sin historia. (Socialnämnden om flicka, 16 år, ärende 16)

I ett flertal ärenden har barnen berättat om våld i tidigare utredningar och utsattheten har varit känd för myndigheter under många år. För de barn som lämnat uppgifter om våld och tagit tillbaka dessa i tidigare utredningar kan detta vara något som särskilt lyfts fram.

Den aktuella utredningen inleddes efter en anmälan från akutmottagningen om att A uppsökt sjukhusvård med skador som hon uppgett att hennes pappa åsamkat henne. Syskonen har även tidigare varit aktuella för utredning utifrån uppgifter om våld från föräldrarna. Tidigare har barnen ofta tagit tillbaka eller förmildrat uppgifterna om våld, men har även tidigare stått fast vid vissa uppgifter om våld. A har uppgett att hon tagit tillbaka sina uppgifter av oro för att syskonen skulle placeras utanför hemmet. (Socialnämnden om flicka, 16 år, ärende 106)

Barn som utsatts för våld av omsorgspersoner löper stor risk att utsättas igen och risken ökar om våldet upprepats och om flera syskon är utsatta (White et al., 2015). De barn som i tidigare eller nuvarande utredning tagit tillbaka uppgifter kan beskriva att de upplevt hot och press från närstående att ta tillbaka sin berättelse och också starka skuld känslor kring konsekvenserna av deras val att berätta. De kan också beskriva tidigare agerande, som exempelvis att missköta sig under en placering, som en strategi för att få vara kvar i skydd utan att själva behöva säga att det är deras egen vilja inför närstående. Som tidigare studier har visat kan barns avslöjanden om våldsutsatthet ofta förstås som ett genomtänkt beslut för att undkomma våldet, men i avslöjandet förhåller de sig också till risken att deras berättelser ska förvärra deras utsatthet (Thulin et al., 2020; Linell, 2017). Barns uttryckta önskan om att kunna få stöd och skydd utan att själva behöva bära ansvar för detta kan också lyftas fram av socialnämnden i deras argumentation i LVU-processen.

Anledningen till att hon vände sig till sin lärare var att det strax skulle hållas utvecklingssamtal med hennes föräldrar och hon var orolig att hon precis som efter förra årets utvecklingssamtal skulle bli slagen eftersom föräldrarna då varit missnöjda med hennes skolresultat. Detta är en trovärdig förklaring till varför A vågar berätta om sina hemförhållanden. A har också varit rädd för reaktionerna från sin familj och undrat om socialtjänsten inte kan förklara att uppgifterna kommit fram på ett sätt som inte hon kan göras ansvarig för. (Socialnämnden om flicka 13 år, ärende 58)

Flera barn har varit placerade vid ett tidigare tillfälle och då flyttat tillbaka till familjen. I de fall de återigen utsatts för våld eller förts ut ur landet har de ofta i den nuvarande placeringen uttalade strategier för att skydda sig själva gentemot närstående som de inte längre vet om de kan lita på. Som tidigare studier visat kan barn efterfråga delaktighet efter att de har berättat om sin utsatthet, men kan istället uppleva att de förlorar kontrollen över sin situation, något som kan skapa rädsla och maktlöshet (Thulin et al., 2020).

A har under utredningstiden återkommande uttryckt en rädsla för sina föräldrar och då särskilt för sin pappa. Hon har vid upprepade tillfällen frågat vad socialtjänsten säger till hennes pappa och om han får veta vad hon sagt till socialtjänsten. Hon har också uttryckt rädsla för sina övriga släktingar och uppgett att de ger henne skulden för allt som hänt. Hon har lämnat uppgifter om att hennes lillebror kontrollerar henne och efter familjehemsplaceringen inte velat ha någon kontakt med honom eftersom hon är rädd för vad han kan komma att säga till deras släktingar. (Socialnämnden om flicka 15 år, ärende 26)

Domstolen reflekterar ofta mycket utförligt kring trovärdighet och tillförlitlighet i förhållande till barnens berättelser om våld och i alla ärenden där det finns en berättelse från barnet ges den mycket stor vikt av rätten. I linje med vägledande praxis (se HFD 2017 ref. 42 och HFD 5757-16) görs detta också i de situationer då det saknas stödbevisning och ord står mot ord mellan barnet och vårdnadshavaren vilket ofta är fallet i de granskade ärendena. Vid

domstolsförhandlingen är det inte ovanligt att både vårdnadshavare, syskon och också andra närstående finns närvarande eller har skickat in skriftliga underlag för att stötta vårdnadshavares argumentation. I de fall en pågående förundersökning har lagts ner förs det ofta upp av vårdnadshavare i deras argumentation i rätten. I dessa fall tydliggör domstolen ofta att beslutet att förundersökningen lagts ner inte påverkar deras bedömning av uppgifterna.

Bedömningen av barnens uppgifter påverkas inte av omständigheten att den förundersökning som pappan har varit föremål för numera är nedlagd. (Kammarrätten om fyra syskon, alla under 7 år, ärende 103)

I de ärenden där barnets berättelse förändras och är mer i linje med vårdnadshavarnas argumentation vid tiden för förhandlingen så har rätten i alla de granskade ärendena bedömt att det är den initiala berättelsen som är mest trovärdig. Rätten kan också lyfta hotet om att föras ut ur landet i förhållande till värderingen av de ändrade uppgifterna.

Med tanke på den mycket allvarliga och påtagliga risk för A:s hälsa och utveckling som föreligger för det fall de ursprungligen lämnade uppgifterna skulle visa sig stämma är det vidare enligt domstolen av yttersta vikt att en fortsatt utredning av ärendet kan ske på bästa möjliga sätt. Det finns även en fara i dröjsmål på så sätt att rättens beslut om vård inte kan avvaktas, t. ex. att A kan komma att föras ut ur landet. Med anledning av att misstanke om påtryckningar från familjen mot A att ändra sin berättelse inte kan uteslutas bedömer domstolen vidare att den fortsatta utredningen allvarligt kan försvåras eller vidare åtgärder hindras om A inte är omedelbart omhändertagen. (Förvaltningsrätten om flicka 16 år, ärende 116).

Risk för att föras bort

Socialnämndens riskbedömning baseras som tidigare nämnts i hög utsträckning på barnets egna uppgifter. De kan tidigare ha blivit hotade med att föras ut ur landet eller tidigare förts bort under en pågående placering.

A har lämnat uppgifter till olika aktörer om att det finns planer på att hon ska föras ut ur landet i syfte att ingå äktenskap. A och B blev efter det omedelbara omhändertagandet bortförda från familjehemmet och hölls undan från myndigheterna, vilket talar för risken att de kan föras utomlands. Både förvaltningsrätten och kammarrätten bedömde att det fanns en påtaglig och konkret risk för att A och B kan komma att föras utomlands eller lämna Sverige i syfte att ingå äktenskap. (Socialnämnden om flicka, 14 år och flicka 11 år, ärende 4)

I vissa av fallen stoppas en resa ut ur landet på flygplatsen av polisen då socialtjänsten fått information om att en resa har bokats in för barn som är i placering eller där utreseförbud finns. Barnens oro kan också baseras på tidigare erfarenheter av att ha förts ut ur landet och kvarhållits där eller att syskon har förts ut ur landet mot sin vilja. I flera fall omplaceras barn vid upprepade tillfällen för att förebygga att de hittas av närstående och bryts då ibland upp ifrån familjehem där de varit under lång tid. Vissa av barnen för i efterhand fram att det förekommit press och hot i samband med att de avvikit eller riskerat att röja sin adress och genom det ökat risken för att föras bort.

Hon är medveten om att användandet av sociala medier kan röja var hon befinner sig. Hon har tagit till sig av den information om säkerhet som hon har fått. Hon träffade sin mamma men var rädd då hennes mamma hotade henne. Modern hade hotat med att döda familjen om hon berättade något dåligt om henne och om hon inte följde med. (Offentligt biträde om flicka 17 år, ärende 42)

För vissa barn kan socialnämndens bedömning baseras på att vårdnadshavare själva uppgett till socialnämnden att de planerar att föra bort barnen eller att de tidigare har fört bort barnen, för en del vårdnadshavare finns tidigare domar om egenmäktighet eller försök till egenmäktighet med barn. I andra fall kan det handla om att familjehem eller skyddade boenden uppmärksammar att vårdnadshavare eftersöker information om var barnen är placerade och överträder exempelvis beslutade umgängesbegränsningar. I flera fall förs uppgifter om uttalade hot mot familjehem, socialsekreterare

och andra yrkesverksamma från vårdnadshavare fram i samband med hot om att föra barnet ut ur landet.

Uppgifterna om att pappan hotat att ta med A från landet och ta med sig en pistol till umgänget kommer från umgängesstödjare och socialsekreterare som gjort iakttagelserna i tjänsten, inom ramen för respektive yrkesutövning. Förvaltningsrätten finner därför inte anledning att ifrågasätta uppgifterna om att pappan uttalat de hot som påstås. (Förvaltningsrätten om flicka 2 år, ärende 115)

I vissa ärenden lyfts det i domen fram att den ena vårdnadshavaren har en oro för att barnet ska föras bort av den andra föräldern eller andra i familjens nätverk. Också i dessa ärenden kan det handla om att vårdnadshavare tillsammans med barnen tidigare förts ut ur landet där de utsatts för våld och förtryck av närstående och hindrats att ta sig till Sverige.

I många av ärendena framstår det som att ett stort ansvar läggs på barnen själva att hantera kontakt med närstående trots allvarligt våld och press på de unga att ta tillbaka uppgifter. Att barn har farit illa av kontakt med närstående kan i efterhand förmedlas av socialnämnden i deras argumentation.

Vid ett tillfälle då en av A:s släktingar hade haft kontakt med henne per telefon, försökte hon i ett upprört tillstånd få kontakt med en socialsekreterare. När det inte lyckades begav sig A iväg, och en förbipasserande person fick ingripa för att förhindra henne från att skada sig själv. (Socialnämnden om flicka 15 år, ärende 54).

I få av ärendena framkommer det i domen att socialnämnden använt sig av någon form av riskbedömningsmodell i utredningen. I den handfull ärenden där det framkommer är det FREDA, PATRIARK och Socialstyrelsens riskbedömning för barn och unga som lever i hederskontext som nämns. I enstaka fall beskrivs i domen att någon form av extern aktör som exempelvis polis eller en särskilt sakkunnig har konsulterats av socialnämnden i förhållande till deras riskbedömning. Trots att polisen beskrivs vara involverad i 44 procent av ärendena nämns de i förhållande till riskbedömning i endast ett

ärende. Samverkan med utrikesdepartementet nämns i första hand i förhållande till de barn som redan är försvunna medan det i få ärenden framkommer att de konsulterats innan barn förts bort.

Barn som har förts bort

Av de 119 ärendena är det 38 som handlar om att de i domarna aktuella barnen förts bort. I majoriteten av de 38 ärendena har barn förts bort i samband med de processer som rört barnen under 2022 medan en mindre andel rör barn som tidigare förts bort och sedan återvänt till Sverige. I de 38 ärendena är det sammanlagt 62 barn som är aktuella, 26 av barnen är tillbaka i Sverige medan 36 barn beskrivs som försvunna eller att det bekräftats att de befinner sig i utlandet.

Den vanligaste utsatthet som förs fram i ärendena som rör barn som förts bort är fysiskt våld som nämns i 23 av ärendena och hedersrelaterat våld och förtryck som beskrivs i 21 av ärendena. Dessa ärenden har oftast initierats av att ett eller flera syskon berättat om våld och sökt stöd hos myndigheter. I 19 av de 38 ärendena nämns en parallell brottsutredning. De ärenden där våldsutsatthet inte är ett tydligt framskrivet tema i socialnämndens underlag rör i första hand yngre barn. Barnets situation och samtal med barnet framgår i dessa ärenden inte lika tydligt som i de ärenden som rör våldsutsatthet. I vissa av dessa fall handlar socialnämndens oro för barnen just om att vårdnadshavarna undanhållit barnen från kontakter med både vården och socialtjänsten och i vissa fall också skola.

Av socialnämndens underlag framkommer att bortförandet ofta skett i samband med att myndigheter griper in i familjen genom exempelvis polisanmälan, ett omedelbart omhändertagande eller en ansökan om utreseförbud. Bortförandet kan då ske i samband med att dessa beslut har kommunicerats till vårdnadshavare. I vissa fall har bortförandet skett i samband med att skyddet från myndigheter istället avtagit, som då en placering avslutats och barnet bott en tid hemma. I en del av ärendena har barnet förts bort mot sin vilja vid ett flertal tillfällen under sin uppväxt vilket förs fram i socialnämndens argumentation i domen.

A har varit aktuell inom socialtjänsten vid tre utredningar sedan hon var nio år. Redan vid fyra års ålder blev hon fördd ut ur landet av sin pappa, mot sin egen och sin mammas vilja. (Socialnämnden om flicka, 13 år, ärende 40)

För de 36 barn som är fortsatt försvunna är den nuvarande situation ofta helt outredd. Vårdnadshavare, i de fall de finns kvar i Sverige, medverkar sällan i nämndens försök att följa upp barnens situation.

A avvek från familjehemmet strax efter beslutet om omedelbart omhändertagande och hon har varit försvunnen sedan dess. Varken mamman eller andra närstående har kontaktat socialtjänsten eller visat oro för A. Socialtjänsten har en oro för att familjen är involverad i hennes försvinnande och att hon inte är avviken av egen vilja. Undanhållandet av hennes vistelseort gör det omöjligt att verkställa det omedelbara omhändertagandet. (Socialnämnden om flicka 16 år, ärende 28)

I vissa fall är hela familjen försvunnen och vare sig nämnden, polis, juridiska biträden eller rätten har lyckats etablera kontakt.

Det finns uppgifter om att A tillsammans med sin familj rest utomlands. Hon är registrerad som utvandrad och hon har skrivits ut ur skolan. Nämnden har trots upprepade försök att verkställa domen om beredande av vård enligt LVU, inte lyckats få kontakt med henne. Domen har heller inte kunnat verkställas med hjälp av handräckning från polis. A:s offentliga biträde har vidare inte kunnat nå henne. Förvaltningsrätten har försökt nå A genom stämningsman. Vid delgivningsförsöket uppgav en granne att familjen försvann från en dag till en annan. (Förvaltningsrätten om flicka 16 år, ärende 7).

I vissa fall har nämnden lyckats få kontakt med vårdnadshavarna trots att de befinner sig i utlandet men nekas då oftast att få samtala med barnet.

Det har varit svårt att få en samlad bild av A:s situation då föräldrarna inte har samarbetat med socialtjänsten. Några

barnsamtal med A har inte kunnat genomföras och socialtjänsten har inte sett honom på ett år. (Socialnämnden om pojke 8 år, ärende 93)

Syskon som förts bort

I 15 av de 119 ärendena framkommer att också äldre eller yngre syskon till de i domarna aktuella barnen förts bort under den pågående utredningen eller tidigare. I åtta av dessa ärenden har också det aktuella barnet förts bort. Då dessa barn i vissa fall beskrivs mer obestämt som syskon så är det svårt att säga något om exakt antal barn men i de 15 ärendena rör det sig om minst 23 barn. I sju av dessa ärenden beskrivs de i domen aktuella barnen vara utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck och i tre ärenden beskrivs fysiskt våld. I vissa av dessa fall handlar det om syskon som tidigare förts bort innan beslut hunnit verkställas eller under pågående placering. I andra fall handlar det om att hela familjen till det aktuella barnet flyttat till utlandet under utredningen, medan det aktuella barnet är kvar i placering. I domen kan det föras fram att flytten skett för att förebygga att syskonen till de barn som placerats också ska omhändertas.

Anledningen till att familjen flyttade var att de blev rädda för socialtjänsten. Vid ett första tillfälle hade de bokat tid för ett hembesök. Grannarna berättade för familjen att de kom för att ta alla barnen och då blev de rädda. (Socialnämnden om flicka 13 år, ärende 59)

Även för dessa barn är situationen mycket otydligt beskriven vad gäller försök från socialnämnden att utreda deras nuvarande situation samt vilket stöd och skydd de har fått vid återvändandet i de fall de kommit tillbaka. I vissa fall för nämnden fram i sitt underlag att de försökt inhämta information men inte lyckats.

Nämnden har inte haft någon kontakt med dem sedan de ska ha lämnat landet och några kontaktuppgifter har inte kunnat inhämtas. Under domstolens handläggning har de varken kunnat delges kallelser till den muntliga förhandlingen eller bekräftat att de

tagit emot några andra handlingar. Inte heller deras offentliga biträden har lyckats upprätta någon kontakt med dem. (Socialnämnden om flicka 17 år, ärende 43)

Skyddsinsatser och långsiktigt stöd

I de analyserade ärendena lyfter socialnämnden i sin ansökan fram risker för att barn ska föras ut ur landet och de olika besluten enligt LVU görs för att förebygga denna form av utsatthet, vid sidan av annan utsatthet. I de fall risken för bortförande inte är kopplat till tvångsäktenskap eller könsstympning och täcks av utreseförbudet så ansöker nämnden ofta om andra insatser enligt LVU som omedelbart omhändertagande, vård, hemlighållande av vistelseort eller umgängesbegränsningar för att förebygga ett bortförande. I 38 procent av de 119 ärendena har en ansökan om utreseförbud och/eller tillfälligt utreseförbud gjorts. Att socialnämnden på olika sätt försöker använda LVU-lagstiftningen för att skydda barn från att föras ut ur landet kan ses i att flera av de barn där en ansökan om utreseförbud görs rör barn vars utsatthet inte är kopplad till risk för att föras bort i syfte att giftas bort eller könsstympas. I 12 av ärendena som rör utreseförbud eller tillfälligt utreseförbud görs ansökan för barn som är försvunna. I vissa av dessa ärenden har barnen tidigare varit i placering enligt LVU utifrån risker i linje med utreseförbudet, men en ansökan görs först efter att barnen försvunnit för att förebygga ett bortförande om barnen fortfarande skulle befinna sig i Sverige. Det finns också ärenden där barn lämnat landet trots ett pågående utreseförbud.

Det finns även 17 ärenden där det inte framkommer att en ansökan om utreseförbud gjorts trots att en risk för barnen att föras ut ur landet för att giftas bort eller könsstympas beskrivs i socialnämndens underlag till andra beslut enligt LVU. I tre av dessa ärenden har barn tidigare förts ut ur landet.

I linje med det svenska systemets familjestödsorientering framkommer i domarna ett tydligt fokus på insatser riktade till föräldrar medan insatser riktade till barn inte beskrivs lika tydligt i de aktuella ärendena där barn återvänt till Sverige. I vissa av de ärenden

där barn ensamma eller tillsammans med vårdnadshavare kvarhållits i utlandet mot sin vilja framkommer att de fått hjälp att ta sig till Sverige genom samverkan mellan myndigheter i utlandet, svenska utrikesdepartementet och svenska myndigheter. I en del av dessa fall är det också här på grund av att barnet själv agerar som ärendet initieras och de lyckas få hjälp av myndigheter att komma tillbaka till Sverige.

A har under utlandsvistelsen lyckats ta kontakt med en kompis i Sverige och sedan etablera kontakt med ambassaden i det andra landet. På så vis kunde hon komma tillbaka till Sverige. (Socialnämnden om flicka 16 år, ärende 48).

I vissa ärenden är det vårdnadshavare som på eget initiativ för barnet tillbaka till Sverige. I andra ärenden möjliggör en av vårdnadshavarna återvändandet och söker vid återkomsten stöd av myndigheter och uppper behov av skydd för sig och barnen från närstående. I dessa fall bor barnen ofta tillsammans med vårdnadshavare på skyddat boende efter ankomsten och är inte skyddade enligt LVU, utan LVU aktualiseras först då barnen återigen har försvunnit och nämnden då ansöker om ett utreseförbud eller ett omedelbart omhändertagande.

A lever i en hederskontext och det har kommit till nämndens kännedom att det finns ett uttalat hot om bortgift för henne. Hon är tillsammans med sin mamma och syskon avviken från det skyddade boendet. Innan de placerades där hade de befunnit sig i utlandet i flera år. Det finns en hög risk för att A åter kan föras ut ur landet. (Socialnämnden om flicka 14 år, ärende 32)

Trots att barn berättar om och socialnämnden tydligt skriver fram svåra konsekvenser av barnens utsatthet i samband med utlandsvistelsen är det sällan något som är tydligt utrett eller har lett till en specifik insats för barnet. För flera av barnen som förts bort beskrivs traumasymtom utifrån våldserfarenheter och att barnen inte har förtroende för vårdnadshavare och upplever att vårdnadshavare och andra närstående svikit dem i samband med utlandsvistelsen. Personer som utsatts för traumatiska händelser och som en

konsekvens utvecklat post-traumatiskt stress syndrom (PTSD) kan ha svårare att lita på andra (Bell et al., 2019) och när barn utsatt för våld av omsorgspersoner kan detta förstås som särskilt allvarligt, då förövaren är någon de är beroende av för sin överlevnad. När andra närstående möjliggör eller inte förhindrar övergrepp som barn utsätts för är det något som ytterligare kan försvåra konsekvenserna av våldet (Adams-Clark et al., 2021). Om samhällets insatser mot våldet i sin tur upplevs som opålitliga eller helt uteblir, kan detta leda till en form av institutional betrayal, dvs när institutioner som barnet är beroende av inte förmår respondera på ett sätt som möter deras utsatthet (Smith & Freyd, 2014). För flera barn beskrivs också självskadebeteende och suicidförsök och att de varit i behov av akut psykiatrisk vård. I de fall barnen är placerade i jourhem, familjehem eller HVB så är de ofta hänvisade till att försöka få till långsiktigt stöd genom ordinarie strukturer där långa kötider hos BUP lyfts som ett hinder. I de fall en behandlingskontakt initierats för barn som placerats så kan den också utmanas av att stabiliteten i barnets placering ständigt är under förhandling utifrån rättsliga processer kring hemtagning och umgänge.

Traumabehandlingen via BUP startades nyligen, men A reagerade så pass kraftigt på behandlingen att den nu tillfälligt har pausats så att A kan fokusera på skolan resterande del av terminen. BUP:s bedömning att traumabehandlingen inte går att genomföra om hon bryts upp från sin nuvarande miljö kvarstår. (Socialnämnden om flicka 16 år, ärende 107)

För barn där en kontakt med BUP initierats då barnet varit placerad enligt LVU kan det i efterhand framkomma att behandlingen avslutades av vårdnadshavare kort tid efter ett beslut om att vården skulle övergå till vård i hemmet. I dessa fall framgår det inte om och hur socialnämnden följt barnets situation efter att vården enligt LVU upphört och fram till att en ny ansökan aktualiserats.

Familjestödsorienteringen kan också ses i att det i flera av ärendena som rör barn som varit bortförda och sedan kommit tillbaka till Sverige framkommer att de varit placerade och flyttat tillbaka till

familjen vid upprepade tillfällen. Detta trots att tidigare insatser till vårdnadshavare som exempelvis familjebehandling inte setts som verksamma och socialnämnden haft svårt att få insyn i familjerna.

Vid utredningen inför A:s eventuella hemflytt till pappan lät han först inte socialtjänsten tala med övriga familjemedlemmar. När det väl ägde rum samtal, med pappan närvarande, var det svårt att få information kring olika förhållanden. Efter hemflytten uppfattades A av socialtjänsten vara nedstämd och tillbakadragen, helt annorlunda än när hon var placerad. (Socialnämnden om flicka 9 år, ärende 30)

Att det finns brister i det långsiktiga stödet för dessa barn framkommer också genom att det förekommer barn som förts ut ur landet mot sin vilja vid upprepade tillfällen. För dessa barn är insatserna vid hemkomsten inte alltid tydligt beskrivna, men i vissa fall har de vid återvändandet till Sverige bott med sin familj och det framstår inte som att barnet haft egna stödinsatser förrän de själva utifrån fortsatt utsatthet återigen vänt sig till myndigheter och bett om hjälp. I vissa fall har också barn som tidigare kommit tillbaka till Sverige med hjälp av insatser från både nationella myndigheter och utlandsmyndigheter åter igen försvunnit.

Analys och diskussion

Resultaten i dokumentstudien bygger på ärenden där socialnämnder har ansökt om LVU för att ge skydd och stöd till barn som har eller misstänks löpa risk för att föras ut ur landet. Det är en grupp barn som vi vet relativt lite om, men där vi genom själva ansökan om LVU kan utgå ifrån att socialnämnden bedömt att det finns stora risker att barnets hälsa och utveckling kan komma att skadas. Syftet med studien har varit att undersöka hur den utsattheten ser ut och vilken betydelse barnens egna aktörskap får i processen för skydd, utifrån vad som kan utläsas ur de undersökta domarna.

Resultaten från studien visar att de aktuella barnen i hög utsträckning beskrivs som utsatta för allvarligt, systematiskt och kontrollerande våld, utövat av föräldrar och andra närstående till barnen. Det är en

form av våldsutsatthet som kan vara särskilt svårt att berätta om (Sharp-Jeffs et al., 2018), särskilt för barn som växt upp med starka normer kring heder och skam (Gregory et al., 2020; Idriss, 2018). Barnen i studien har dock i stor utsträckning överkommit dessa barriärer och aktivt berättat om utsatthet och sökt stöd, ofta vid upprepade tillfällen och inte bara för sin egen del utan också för syskon och andra närstående.

Det framkommer i domarna att de aktuella barnen i hög utsträckning har sökt formellt stöd genom direktkontakt med polis, socialtjänst, skola, och hälso- och sjukvård, något som kan förstås mot bakgrund av karaktären på våldet och också av den upplevelse av akut hot som beskrivs i domarna. Att barnen vänt sig till myndigheter för att söka skydd och stöd kan också förstås i relation till de begränsade möjligheter de har till informellt stöd från närstående. I mycket få av ärendena framkommer att närstående till barnen förmått respondera på situationen på ett sätt som lett till att våldet upphört.

Det framkommer också i domarna att barns berättelser riskerar att mötas av ett system som är illa rustat för att ta emot deras berättelser och möta deras behov av praktiskt och emotionellt stöd för att undkomma våldet. Även detta skulle kunna förstås utifrån våldets karaktär. Våld med hög grad av makt och kontroll har beskrivits som särskilt svårt för också vuxna våldsutsatta att bryta upp ifrån och för samhället att skydda utsatta från (Sharp-Jeffs et al., 2018). För barnen kompliceras möjligheterna att bryta upp ytterligare, utifrån att de utsätts för denna form av våld av sina föräldrar och andra närstående. Våld från omsorgspersoner mot barn och unga riskerar att få särskilt svåra konsekvenser då det skadar den nödvändiga tilliten, är svårt för barnen att förstå och ofta leder till destruktiva strategier över tid för att kunna upprätthålla nödvändiga relationer. Begreppen complex trauma (Herman, 1992) och betrayal trauma (Freyd, 1996; 1994) utvecklades utifrån kunskapen om att få barn söker stöd för sin våldsutsatthet under sin uppväxt, istället pågår processen att begripliggöra våldserfarenheter ofta under lång tid och många våldsutsatta barn söker formellt stöd för sina erfarenheter först då de är vuxna. Det är i ljuset av den kunskapen vi behöver förstå de

processer som även barnen i den här studien tycks gå igenom när de först berättar om våldsutsatthet för att senare ta tillbaka sina uppgifter, ibland i flera omgångar under upprepade utredningar som följer på deras hjälpsökande.

Barnens möjligheter att stå fast vid berättelser om våldsutsatthet kompliceras än mer av att det system som ska skydda barnen i stor utsträckning förväntas göra detta genom insatser till våldsutövarna. Den familjestödsorientering som präglar det svenska barnavårdssystemet ses i olika grad i alla de aktuella ärendena. I vissa ärenden har barn varit tvungna att gång på gång söka stöd då de insatser som familjer fått enligt SoL inte nått dem och kunnat förebygga att de återigen utsatts för våld eller mot sin vilja förts ut ur landet. Även när barnen är i samhällsvård är de sällan helt skyddade från påtryckningar och inflytande från föräldrar och andra närstående. Å ena sidan framkommer att socialtjänst och domstol i de granskade ärendena tydligt responderar på barnens utsatthet med utredningar som leder fram till vård enligt LVU. Å andra sidan är det mer sällan så att vårdnadshavares kontakt med barnen inskränks genom umgängesbegränsningar under vårdtiden. I de fall det framkommer att umgänget med våldsutövande närstående begränsas är det ofta på grund av att barn själva aktivt signalerar att de far illa av kontakten. Familjestödsorienteringen syns också i att insatserna enligt LVU är under ständig omförhandling genom överväganden från nämnden och överklaganden från vårdnadshavare. Denna osäkerhet leder till svårigheter för socialnämnderna att etablera ett långsiktigt stöd för barnen, med utgångspunkt i konsekvenser av våldsutsattheten. Bristen på långsiktigt stöd och skydd kan i sin tur riskera att försvåra för barnen att stå fast vid sin berättelse då de behöver förhålla sig till att eventuellt återförenas med de personer de tidigare pekat ut som våldsutövare.

Barnens strategier i relation till myndigheter och anhöriga kan förstås i relation till begreppet *safety work*. I tidigare studier om långsiktigt stöd för våldsutsatta vuxna som bryter upp från en nära partnerrelation lyfts det fysiska uppbrottet från våldsutövaren som enbart det första steget. Begreppet *safety work* används här för att

belysa det oerhörda arbete som krävs av våldsutsatta kvinnor för att hantera deras egen och eventuella barns situation efter själva uppbrottet (Kelly et al., 2014). Det kan handla om att försöka förstå vilka närstående som kan ses som stöttande i förhållande till uppbrottet, hantera kontakt med våldsutövaren i samband med processer kring vårdnad och eventuell brottsutredning, söka nytt boende och skyddade personuppgifter, hitta strategier i förhållande till sociala medier samt att initiera stödinsatser och traumabehandling. I den aktuella studien framkommer att i ett system som bygger på minsta ingripandets princip läggs ett oerhört ansvar på våldsutsatta barn att själva bedriva denna form av säkerhetsarbete. Att barn gör tydliga avvägningar i förhållande till vem och hur de berättar om sin våldsutsatthet, till kontakt med närstående och i vissa fall själva samlar konkreta bevis för att förmedla att de fortsatt är i behov av skydd från sina föräldrar är ett tydligt tema som framkommer i den aktuella studien. Om samhällets responser blir otillräckliga kan man även förstå barns ändrade berättelser som en form av säkerhetsarbete, då de behöver förhålla sig till den risk de kan uppleva att de står inför om skyddet och stödet dras undan.

Att det i jämförelse med tidigare studier (se ex van Ufford et al, 2022) i hög utsträckning finns en parallell polisanmälan i ärendena kan ses som en respons där barns utsatthet förstås som ett tydligt brott. Både av barn själva då de aktivt kontaktar polisen och medverkar i förundersökning och av yrkesverksamma då utsatthet polisanmäls, undersöks och leder till åtal. Det är dock otydligt vilken information och vilket skydd och emotionellt stöd som barn erbjuds i förhållande till denna process. Press och hot mot barnet från vårdnadshavare i syfte att påverka deras medverkan i förundersökningen kan ses som en mycket närvarande risk i ärenden som rör våld med en hög grad av makt och kontroll. Av tidigare studier framkommer att barn i låg utsträckning får information av socialtjänsten i förhållande till polisanmälan och barnförhör och att kontrollen över den straffrättsliga processen kan upplevas som mycket låg av våldsutsatta barn (Landberg et al., 2020; Olsson & Kläfverud, 2017).

Tydliga brister i det svenska barnavårdssystemet i förhållande till barn som riskerar att föras ut ur landet eller som har förts ut ur landet och återvänt framkommer också då det gäller tillgång till långsiktigt stöd. Många av de aktuella barnen beskriver att de utsatts för systematiskt och kontrollerande våld under lång tid under sin uppväxt. När det gäller tillgång till långsiktigt stöd för barn vars risk för bortförande sker kopplat till hedersrelaterat våld och förtryck så har det genom åren i Sverige liksom i Norge funnits nationellt stöd för utvecklande av olika typer av boenden och stödinsatser (se ex Länsstyrelsen Östergötland 2014). Det svenska systemet är dock till skillnad från det norska ett fragmentiserat system uppdelat på 290 kommuner där en stor del av insatserna också sker på en privat marknad (Lundström et al., 2021).

Tidigare studier lyfter också en generell brist på traumamedvetenheten inom den sociala barnavården (Pålsson & Shanks, 2021). Traumafokuserade insatser har i låg utsträckning utvecklats specifikt för barn i placering, även om behovet under lång tid har lyfts (Länsstyrelsen Östergötland, 2014) och en utveckling inom fältet kan ses⁵. Istället är barn, familjehem och skyddade boenden ofta hänvisade till ordinarie strukturer där stöd för våldsutsatta barn beskrivs som mycket svårt att nå (Thulin & Jernbro, 2023). Att barn och familjehem i vissa fall lämnas ensamma i att hantera kontakt med hotfulla närstående är ytterligare en brist som i vissa fall leder till uppbrott där barn bryts upp från en fungerande placering, skolgång och vänner. I likhet med tidigare studier (se ex Bredal & Melby, 2018) framkommer i den aktuella studien att många unga, främst flickor, söker stöd efter lång tid av utsatthet och när de är i äldre tonåren. Då behovet av långsiktigt stöd och tydlig eftervård lyfts fram som stort för dessa ungdomar kan det ses som en utmaning att det i Sverige är upp till de enskilda kommunerna att hantera situationen för unga i placering då de fyller 18 år.

⁵ Se exempelvis pågående forskningsprojekt vid Linnéuniversitetet med Child-Parent Psychotherapy för yngre barn i samhällsvård, <https://lnu.se/forskning/forskningsprojekt/projekt-child-parent-psychotherapy-for-barn-0-6-ar-med-erfarenhet-av-svara-livshandelser/>

De analyserade ärendena visar att yrkesverksamma på olika sätt försökt att förebygga att barn förs ut ur landet och även nå barn som förts ut ur landet med insatser, men att det finns tydliga hinder och brister som enskilda yrkesverksamma inte kan påverka. Även om det våld som barnen är utsatta för kan vara svårt för myndigheter att få kännedom om och hjälpa barn att bryta upp ifrån så skulle mer kunna göras för de barn som tydligt söker stöd och skydd. Att inte mer kunskap finns kring hur insatser kan utformas för att kompensera för år av våldsutsatthet och för att hantera pågående press och hot från närstående under placering kan ses som en tydlig konsekvens av ett system i första hand orienterat mot föräldrar.

Avslutande reflektioner

I det regeringsuppdrag som föreliggande rapport har sin grund i efterfrågades kunskap om erfarenheter av våld och förtryck i utlandet i syfte att bidra till utvecklingen av förebyggande och behandlande insatser i Sverige. Delstudie ett visar att bortföranden av barn och unga under senare år har varit en fråga som aktualiserats i flera länder och i flera fall också lett till statliga utredningar, specialiserade insatser kopplade till utlandsambassader och i vissa fall specifika stödinsatser för de barn och unga som återvänt. Både av delstudie ett och två framkommer att olika former av våldsutsatthet och myndighetsingripanden kan ses som en orsak till att barn riskerar att föras ut ur landet. I linje med tidigare forskning visar dokumentstudien i delstudie två att barns avslöjande av våld sätter igång processer som kan vara mycket svåra för barnen själva att förutse och hantera och som i sin tur kan vara starkt traumatiska. Ett viktigt kunskapsstillskott i den aktuella studien är risken för att föras ut ur landet i samband med dessa processer som barn i hög utsträckning själva lyfter fram.

Barn som utsatts för våld har enligt artikel 39 i FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen) rätt till skydd, rehabilitering och social återanpassning. I ärenden där barn själva bryter de barriärer som våldet utgör och söker formellt stöd från samhället är det viktigt att både lagstiftning samt befintliga insatser finns tillgängliga för att stötta och avlasta barn i denna svåra process. I delstudie två framkommer att barn själva kan behöva hantera närståendes reaktioner samtidigt som de kan ha begränsad information om och inflytande över beslut kring polisanmälan, umgänge, tillgång till stödinsatser samt upphörande av vård. I samband med dessa beslut finns risken att föras ut ur landet närvarande och för vissa barn blir en tydligt förmedlad rädsla för att föras ut ur Sverige också verklighet.

Begreppen institutional betrayal och institutional courage handlar om institutioners förmåga och vilja att respondera på individers utsatthet på ett konstruktivt och stöttande sätt, och där individen står i beroendeställning till institutionen. Barn står i en mycket tydlig

beroendeställning till socialtjänsten i samband med att deras utsatthet aktualiseras. Utifrån det kan det ses som mycket viktigt att lyfta fram de utmaningar som finns för enskilda yrkesverksamma inom dessa institutioner att respondera på ett stöttande sätt.

När socialtjänstlagen och barnskyddslagstiftningen omarbetades under tidigt åttiotal gjordes det mot bakgrund av att klassiska barnskyddsärenden rörande allvarlig våldsutsatthet sågs som mycket ovanliga i den svenska sociala barnvården (se ex SOU 1986:20, s. 70). Genom agalagstiftningen som infördes parallellt kan också en förhoppning ha varit att ärendena skulle bli än färre. Barns allvarliga och upprepade våldsutsatthet ser dock inte ut att ha minskat över åren utifrån de återkommande uppföljningar som gjorts (Jernbro & Landberg, 2020). I den senaste nationella kartläggningen av våld mot barn framkommer att ungefär elva procent hade blivit utsatta för allvarliga former av fysisk barnmisshandel och fem procent hade utsatts för upprepat våld under uppväxten. Drygt åtta procent av barnen hade utsatts för tre eller fler former av misshandel och betecknas som multiutsatta (Jernbro & Landberg, 2020). Prevalensstudier visar att siffrorna för allvarligt fysiskt våld och sexuella övergrepp i familjen inte skiljer sig betydligt mellan de nordiska länderna och att de också varit relativt konstanta under de senaste decennierna (Kloppen et al., 2015). Studier från mer barnskyddsorienterade länder som England visar på liknande prevalens vad gäller allvarligt och upprepat våld (se ex Radford et al., 2011). Att den relativt begränsade barnskyddsorienteringen i det svenska systemet skulle vara motiverad utifrån att vi i ett internationellt perspektiv har färre barn i behov av ett tydligt barnskydd skulle utifrån det kunna ifrågasättas.

Gelles (2015) för fram att ett system som väljer föräldrar som den primära klienten kan avsevärt riskera barns säkerhet. Att välja barnet som den primära klienten kan å andra sidan minska föräldrarättigheterna. Utifrån detta menar Gelles att varje system måste välja vilka fel de är villiga att göra och tolerera. Den aktuella studien visar på stora konsekvenser för enskilda barns säkerhet av de val som i första hand präglar det svenska systemet. I ett flertal studier

under senare år framkommer att barn själva aktivt söker stöd och skydd utifrån våldsutsatthet (van Ufford et al 2022; Heimer & Karlsson, 2022). Även om våld som problemområde blivit mer synligt i anmälningar och barnavårdsutredningar under senare år nås dock sällan våldsutsatta barn med insatser enligt SoL eller LVU (van Ufford et al., 2022; Heimer och Pettersson, 2022). Också i den aktuella studien framkommer att barn är mycket tydliga klienter som berättar om utsatthet och behov av formellt stöd, även då de tidigare kan ha svikits av systemet och i vissa fall förts ut ur landet vid upprepade tillfällen. Studien visar också att barns tillgång till skydd i hög utsträckning bygger på deras eget aktörskap i förhållande till att berätta om våld och skydda sig själva efter att de berättat.

Den svenska lagstiftningen som rör den sociala barnvården har under senare år genomgått många förändringar i mer barncentrerad- och barnskyddsorienterad riktning. Även praxis i domstolarna kan ses i linje med denna nyorientering vilket också resultaten i delstudie två pekar på. I första hand gäller dessa förändringar dock vårdens fastställande i de fall där socialtjänsten valt att ansöka om vård enligt LVU eller en ansökan om utreseförbud. När det gäller möjligheterna att förebygga bortföranden genom insatser enligt SoL och upphörande av vård enligt LVU samt frågor om umgänge under vårdtiden finns dock en större osäkerhet.

För de barn där socialnämnden ansöker om vård enligt LVU och där vården fastslås så är återföreningsprincipen något som kan utmana våldsutsatta barns återhämtnings- och rehabiliteringsprocess under vårdtiden. Enligt 14 § LVU så har socialnämnden ett ansvar för att den unges behov av umgänge med föräldrar och vårdnadshavare så långt som möjligt ska tillgodoses. När vård med stöd av LVU inte längre behövs, ska socialnämnden enligt 21 § besluta att vården ska upphöra. Även om kunskapen kring socialtjänstens bedömningar i samband med ansökan om ett utreseförbud eller vård enligt 2 § LVU kan ses som ett relativt utforskat område är socialnämndens bedömningar kring umgänge med närstående under vårdtiden och upphörande av vård än mer okända. Återföreningsprincipen som präglar LVU-lagstiftningen skulle i första hand kunna ses som

framskriven för yngre barn i placering. Det finns mycket få resonemang kring om återförening med vårdnadshavare ska ses på samma sätt för yngre barn som för äldre tonåringar som placeras enligt 2 och/eller 3 § LVU i propositionerna kopplade till LVU-lagstiftningen. I SOU 1986:20 som låg till grund för proposition 1989/90:28 förs dock ett resonemang kring äldre tonåringar som kan ses mer i linje med resonemang i barnkonventionen och föräldrabalken om ungas stegvisa frigörelse och ungdomspolitikens mål om att unga över 13 år ska ha makt att forma sina egna liv.

När det gäller äldre ungdomar är det inte alltid lika klart att de skall återförenas med sina föräldrar i den meningen att de bokstavligen skall flytta hem till föräldrarnas bostad. Det kan gälla ungdomar som redan före omhändertagandet hade flyttat hemifrån eller som skulle må väl av att bo på egen hand. I dessa fall gäller målet om återförening snarare möjligheterna att återknyta kontakterna med föräldrarna i den utsträckning som den unge och hans föräldrar själva finner behov av. De har ofta ett ömsesidigt behov av att slutföra den unges frigörelseprocess från föräldrarna och att därefter finna nya roller som vuxen mot vuxen (SOU 1986:20, s.355).

Den starka återföreningsprincipen som finns för barn i placering kan ses som viktig att diskutera utifrån de barn som har möjlighet till aktörskap gentemot våld och förtyck mot sig själva och yngre syskon först i sena tonåren. Socialnämndens bedömningar kring umgänge och hur de bedömer om de omständigheter som gett anledning till vård i våldsärenden har förändrats på ett varaktigt och genomgripande sätt kan ses som ett viktigt område för framtida forskning.

Historiskt har kvinnorörelsen haft stor betydelse för att lyfta behoven hos kvinnor utsatta för mäns våld, med ett politiskt påverkansarbete som bidragit till framväxten av insatser och ett nu relativt omfattande forskningsfält (se ex Lundberg & Stranz, 2019; Ekström, 2016). Under senare tid har socialtjänstens ansvar för att verka för att personer som utövar våld mot närstående förstärkts. Det är en utveckling som i högre grad fokuserar på att rikta insatser inte bara

mot de som utsätts för våld av en partner utan även de som utövar våldet, med en uttalad hänsyn till säkerheten för de våldsutsatta och deras närstående. Jämförelsevis har arbetet i den sociala barnvården sett annorlunda ut, där familjestödsorienteringen bidragit till ett större fokus på att nå fram med insatser till våldsutövande föräldrar än våldsutsatta barn. Gemensamt för båda grupper av våldsutsatta är just bristen på långsiktigt stöd (Jämställdhetsmyndigheten, 2023).

Tonåringar som utsätts för våld av närstående skulle kunna ses som en grupp som på vissa sätt befinner sig mellan de två fält som utgörs av den sociala barnvården, med dess fokus på återförening av barn och föräldrar, och fältet våld i nära relationer där det istället fokuserats på våldsutsattas stöd i uppbrottsprocesser.

I Sverige saknas i stor utsträckning kunskap om placeringar för barn som utsatts för olika former av våld. Erfarenheterna hos enskilda jour, familjehem och HVB av att ge akut och långsiktigt stöd till våldsutsatta barn och unga kan ses som svåra att nå och följa på nationell nivå. En viktig reflektion kring det svenska systemet är att den statliga vård för unga som finns är utformad utifrån ungas eget beteende, med hög grad av repression och låg grad av traumamedvetenhet (se ex Nolbeck, 2022; Jansson & Björck, 2012). Den normerande effekt som SiS-vården historiskt kan ha haft för hela den sociala barn- och ungdomsvården är relevant att diskutera mot bakgrund av den avsaknad av kunskap kring praktiskt och emotionellt stöd i andra placeringsformer som präglar fältet.

Av delstudie ett framkommer att Sverige i jämförelse med de länder som ingick i den internationella utblicken i lägre utsträckning kan sägas ha tillgång till operativt stöd i ärenden för enskilda utsatta och yrkesverksamma. Även om få länder har utvecklat långsiktiga stödinsatser framstår det av både delstudie ett och två som att det finns tydliga brister vad gäller tillgång till långsiktigt stöd för barn och unga i Sverige. Mot bakgrund av detta skulle en väg framåt kunna vara att i högre utsträckning ta del av de erfarenheter som finns från Norge vad gäller långsiktiga insatser för utsatta över och under 18 år och deras närstående. Under de år som den kommunala och statliga

satsningen för unga under 18 år utsatta för hedersrelaterat våld och förtyck var som mest verksam så ökade placeringarna succesivt från 18 placeringar 2009 till 37 placeringar 2013 (Bufdir, 2019).

Av delstudie två framkommer att sammanlagt 221 barn mellan 0-17 år var aktuella för ett beslut enligt LVU under 2022 och där en risk att föras ut ur landet fördes fram, i majoriteten av fallen kopplat till våldsutsatthet. För 62 barn hade ett bortförande skett och av dessa beskrevs 36 barn som fortsatt försvunna eller att det bekräftats att de befann sig i utlandet. Den aktuella studien är inte en totalstudie av barn aktuella för vård enligt LVU under 2022, inte heller synliggörs insatser för denna målgrupp som sker enligt SoL eller unga över 18 år. Mot bakgrund av det kan antalet utsatta individer i den aktuella målgruppen troligtvis ses som fler än så och också som relativt många i ett internationellt perspektiv.

Yrkesverksammas förmåga att förebygga bortföranden och agera då barn förs bort påverkas troligtvis i hög grad av att de på kommunnivå dock är "sällanärenden". Ärendena kommer från en fjärdedel av Sveriges kommuner med en jämn fördelning mellan småkommuner och storstäder. Den svenska kommunala självstyrelsen har lyfts som ett hinder i förhållande till att leva upp till Istanbulkonventions krav på myndighetsgemensam samverkan i förhållande till våldsutsatta (GREVIO, 2019) och också i förhållande till barnets rättigheter utifrån barnkonventionen (SOU 2022:70).

En tydlig slutsats i den aktuella studien är att yrkesverksamma försöker förebygga att unga förs ut ur landet men att de institutioner de verkar i på olika sätt kan försvåra dessa processer. Att bygga upp tillräcklig erfarenhet kring dessa ärenden på kommunnivå kan ses som en tydlig utmaning i förhållande till barn och ungas rätt till likvärdigt skydd oavsett var i landet de bor. Mot bakgrund av det kan behovet av ökat nationellt stöd på området ses som stort.

Referenslista

Aakvaag, H. F., & Glad, K. A. (2021). Domestic violence and abuse through a psychological lens. In *The Routledge International Handbook of Domestic Violence and Abuse* (pp. 96-109). Routledge.

Adams-Clark, A. A., Gómez, J. M., Gobin, R. L., Noll, L. K., & Delker, B. C. (2021). Impact of interpersonal, family, cultural, and institutional betrayal on adult survivors of abuse. In *Handbook of Interpersonal Violence and Abuse Across the Lifespan: A Project of the National Partnership to End Interpersonal Violence Across the Lifespan (NPEIV)* (pp. 4275-4301). Cham: Springer International Publishing.

Als Research (2018). *Unge oplevelser af negativ social kontrol*. Udarbejdet af Als Research for Styrelsen for International Rekruttering og Integration.

Ankestyrelsen (2018). *Ankestyrelsens undersøgelse af Længerevarende udlandsophold blandt børn og unge med ikke-vestlig baggrund*.

Baianstovu, R. Í., Strid, S., Särnstedt Gramnaes, E., Cinthio, H., & Enelo, J. M. (2019). *Heder och samhälle: Det hedersrelaterade våldets och förtryckets uttryck och samhällets utmaningar*. Working Papers and Reports Social work, nr. 17, Örebro Universitet.

Baianstovu, R. Í. & Särnstedt Gramnaes, E. (2022). *Socialt hållbart arbete med hedersrelaterat våld och förtryck i Örebro län 2022. En intersektionell behovsinventering*. Working Papers and Reports Social work, nr. 25. Örebro Universitet.

Bates, L. (2021). Honor-based abuse in England and Wales: who does what to whom?. *Violence against women*, 27(10), 1774-1795.

Bell, V., Robinson, B., Katona, C., Fett, A. K., & Shergill, S. (2019). When trust is lost: The impact of interpersonal trauma on social interactions. *Psychological medicine*, 49(6), 1041-1046.

Braun, V., & Clarke, V. (2019). Reflecting on reflexive thematic analysis. *Qualitative research in sport, exercise and health*, 11(4), 589-597.

Brinkemo, Per & Ali, Ahmed Hassan (2004): *Dumpad: Den sanna historien om Ahmed Hassan Ali*. Stockholm: Tiden.

Bredal, A., Beegsi, M., Bjøranger, T., Wittrup Djup, H., Mekonen, L., Gording Stang, E., Zomorodi, P., Grøtteland, E. & Stifjeld, A. M. (2020). «Det var ikke bare ferie» Rapport fra ekspertgruppe om unge som etterlates i utlandet mot sin vilje.

Bredal, A., & Melby, E. R. (2018). *Sårbarhet og styrke. Barnevernets møte med minoritetsjenter utsatt for vold og sterk kontroll*.

Bredal, A., & Orupabo, J. (2008). *Et trygt sted å bo. Og noe mer: Evaluering av botilbudet til unge som bryter med familien på grunn av tvangsekteskap*.

Bråten, B., & Lillevik, R. (2021). *Noen å høre til. Mentorordninger for unge som har brutt med familien sin*. Oslo: Fafo-rapport, 32.

Bufdir (2022). *Årsrapport 2021. Kompetanseteamet mot tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og negativ sosial kontroll*. Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet

Bufdir (2019) *Evaluering av botilbudet i barnevernet for unge under 18 år utsatt for negativ sosial kontroll, æresrelatert vold og tvangsekteskap, og vurdering av nye støttetiltak*.

Cater, Å. & Överlien, C. (2008) Etiske dilemma i tolkende forskning med barn som opplevt våld. I M. Eriksson, Å. Källström Cater, G. Dahlkild Öhman, & E. Näsman (Red.), *Barns röster om våld: Att tolka och förstå* (s. 25- 42). Malmö: Gleerups.

Cohen, S., & Syme, S. L. (1985). *Social support and health*. Orlando, FL: Academic Press.

Couture-Carron, A. (2020). Shame, family honor, and dating abuse: lessons from an exploratory study of South Asian Muslims. *Violence against women*, 1077801219895115.

Dobash, R. E., & Dobash, R. (2015). *When men murder women*. Interpersonal Violence.

Ds 2022:9. *Ett utvidgat utreseförbud för barn*.

Dullum, J. (2020). *Sikkerhet gjennom familiearbeid. Et samarbeidsprosjekt mellom politi og familievern ved Stovner politistasjon*. Velferdsforskningsinstituttet NOVA Rapport 17/2020

Ekström, V. (2016). *Det besværlige våldet: Socialtjänstens stöd till kvinnor som utsatts för våld i nära relationer* (Vol. 689). Linköping University Electronic Press.

Freyd, J. J. (1996). *Betrayal trauma: The logic of forgetting childhood abuse*. Harvard University Press.

Freyd, J. J. (1994). Betrayal trauma: Traumatic amnesia as an adaptive response to childhood abuse. *Ethics & Behavior*, 4(4), 307-329.

Friberg, J. H., & Bjørnset, M. (2019). *Migrasjon, foreldreskap og sosial kontroll*. Fafo rapport, 1, 2019.

Gelles, R. (2017). *Out of harm's way: Creating an effective child welfare system*. Oxford University Press.

Gelles, R. J. (2015). Why the American child welfare system is not child centered. *Wm. & Mary Bill Rts. J.*, 24, 733.

Gregory, G. A., Fox, J., & Howard, B. K. (2020). Honour-based violence: awareness and recognition. *Paediatrics and Child Health*.

GREVIO (2019) *Baseline Evaluation Report Sweden*
<https://rm.coe.int/grevio-inf-2018-15-eng-final/168091e686>

Harding, S. (2004). *The Feminist Standpoint Theory Reader. Intellectual and Political Controversies*. New York: Routledge.

Herman J. L. (1992). *Trauma och tillfrisknande*. Göteborg: Göteborgs Psykoterapi Institut.

Heimer, M., & Pettersson, C. (2022). The unfinished democratisation of family service systems: parental consent and children's viewpoints on receiving support in child and family welfare in Sweden. *European Journal of Social Work*, 1 13.

Heimer, M., Näsman, E., & Palme, J. (2017). *Rättighetsbärare eller problembärare? Barns rätt att komma till tals och socialtjänstens insatser*. Stiftelsen Allmänna Barnhuset

Hydén, M., Wade, A., & Gadd, D. (Eds.). (2016). *Response based approaches to the study of interpersonal violence*. Springer.

Idriss, M. M. (2018). Key agent and survivor recommendations for intervention in honour-based violence in the UK. *International journal of comparative and applied criminal justice*, 42(4), 321-339.

Ihmisoikeusliitto (2016). *Violence and conceptions of honour. Summary of the study report on honour-based violence and measures for intervention in Finland*.

Jansson, L., & Björck, C. (2012). *Traumatisering bland ungdomar med antisocial problematik. Resultat från en litteraturöversikt*. Statens institutionsstyrelse.

Jernbro, C., & Landberg, Å. (2020). *Multiutsatta barn: Om barn som utsatts för flera typer av barnmisshandel*. Stiftelsen Allmänna barnhuset.

Johnsdotter, S. (2010). *Somaliska föreningar som överbryggare: En uppföljning av 28 svensksomaliska projekt som fått stöd av Allmänna arvsfonden*. Arvsfonden.

Johnsdotter, S. (2015). European Somali Children Dumped? On families, parents, and children in a transnational context. *European Journal of Social Work*, 18(1), 81-96.

Johnson, M. P. (1995). Patriarchal Terrorism and Common Couple Violence: Two Forms of Violence against Women Author. *Journal of Marriage and the Family*, Vol. 57, No. 2 pp. 283-294.

Jämställdhetsmyndigheten (2023) *Att leva med skyddade personuppgifter – Behovet av samhällets långsiktiga stöd Slutredovisning av uppdraget att höja kunskapen om våldsutsatta kvinnor och barn som lever med skyddade personuppgifter*. Rapport 2023:04

Katz, C., Tsur, N., Nicolet, R., Klebanov, B., & Carmel, N. (2020). No way to run or hide: Children's perceptions of their responses during intrafamilial child sexual abuse. *Child Abuse & Neglect*, 106, 104541.

Kelly, L., Sharp-Jeffs, N., & Klein, R. (2014). *Finding the costs of freedom: How women and children rebuild their lives after domestic violence*.

Kloppen, K., Maehle, M., Kvello, Ø., Haugland, S., & Breivik, K. (2015). Prevalence of intrafamilial child maltreatment in the Nordic countries: A review. *Child abuse review*, 24(1), 51-66.

Kääriälä, A., & Hiilamo, H. (2017). Children in out-of-home care as young adults: A systematic review of outcomes in the Nordic countries. *Children and Youth services review*, 79, 107-114.

Landberg, Å., Svedin, C. G., & Jonsson, L. S. (2022). Patterns of disclosure and perceived societal responses after child sexual abuse. *Child Abuse & Neglect*, 134, 105914.

Landberg, Å., Kaldal, A. & Eriksson, M. (2020). *Delaktighet genom kunskap, kontroll och gemenskap. Barnets väg genom Barnahus*. Lund: Studentlitteratur.

Leira, A. (1977). Om kvinnfolk og mennesker. I A. M. Berg, Å. Berge, A. Kalleberg & A. Leira (red.) *I kvinners bilde*: 15–30. Oslo: Pax forlag.

Leviner, P., & Lundström, T. (2017). *Tvångsvård av barn och unga: rättigheter, utmaningar och gränzoner*. Wolters Kluwer.

Lidén, H., Bredal, A., & Reisel, L. (2014). *Transnasjonal oppvekst: Om lengre utenlandsopphold blant barn og unge med innvandrerbakgrunn*. Rapport 2014:5. Institutt for samfunnsforskning.

Linell, H. (2017). *Child protection through an abuse-focused lens: Adolescent victimization and Swedish social services responses*. Doctoral dissertation, Department of Social Work, Stockholm University.

Liversage, A. (2022). Abducting children abroad: gender, power, and transnational mobility in immigrant family conflicts. *Violence against women*, 28(5), 1139-1157.

Lundberg, L., & Stranz, H. (2019). A matter of choice—professionals' views on the incorporation of practical work with intimate partner violence into Swedish personal social services. *Nordic Journal of Social Research*, 10(1), 48-65.

Lundström, T., Pålsson, D., Sallnäs, M., & Shanks, E. (2021). A crisis in Swedish child welfare? On risk, control and trust. *Social Work & Society*, 19(1).

Lundström, T., & Sallnäs, M. (2019). Barnskyddets innersta kärna. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 26 (3-4), 283-302

Länsstyrelsen Östergötland (2023). *Årlig redovisning av verksamheten 2022 Nationellt centrum mot hedersrelaterat våld och förtryck*.

Länsstyrelsen Östergötland (2021). *Rapport 2021:9 Plan för myndighetsgemensam information och vägledning för arbetet mot hedersrelaterad brottslighet A2020/02649/JÄM*. Länsstyrelsen Östergötland.

Länsstyrelsen Östergötland (2020). *Nationell kartläggning. Bortförda personer i en hederskontext samt barn som uppges vara gifta – under 2019*. Länsstyrelsen Östergötland.

Länsstyrelsen Östergötland (2014). *Våga göra skillnad – En vägledning för skydd, stöd och rehabilitering av unga som utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck och/eller som riskerar att bli gifta mot sin vilja eller som har blivit gifta mot sin vilja*

Medina-Minton, N. (2019). Are Children an Oppressed Group? Positing a Child Standpoint Theory. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 36(5), 439-447.

Ministry of foreign affairs (2019). *2019 edition. State of Consular Affairs for the Netherlands and Dutch nationals worldwide*.

MUCF (2022). *Unga hbtq-personers utsatthet för omvändelseförsök i Sverige*.

Noack-Lundberg, K., Gill, A. K., & Anitha, S. (2021). Understanding forced marriage protection orders in the UK. *Journal of Social Welfare and Family Law*, 1-22.

Nolbeck, K. (2022). *Confinement and Caring—On sociomaterial practices in secured institutions for youths*. Institute of Health and Care Sciences Sahlgrenska Academy, University of Gothenburg

Norberg, K. & Thörn, M. (2020). *Amanda-kommissionen. Granskning av Göteborgs Stads arbete mot hedersrelaterat våld och förtryck 2017-2018*. Göteborgs stad.

Olsson, A. M. E., & Kläfverud, M. (2017). *To Be Summoned to Barnahus: Children's Perspectives*. In *Collaborating against child abuse* (pp. 57-74). Palgrave Macmillan, Cham.

Olsson, H., & Bergman, A. (2021). From silence to recognition: Swedish social services and the handling of honor-based violence. *European journal of social work*, 1-12.

Oslo Economics (2022). *Evaluering av tilskuddsordningen nasjonalt botilbud til personer over 18 år utsatt for tvangsekteskap, æresrelatert vold og negativ sosial kontroll*. Utarbeidet på oppdrag fra Arbeids- og inkluderingsdepartementet

Oslo Economics (2020). *Kommunenes erfaringer med barn og unge som etterlates i utlandet mot sin vilje*. Rapport utarbeidet på oppdrag fra Kunnskapsdepartementet.

Persdotter, B., & Andersson, M. (2020). *SAVE - Support and protection Against Violence, on Equal terms for all children: Ett forsknings - og utveklingsprosjekt om barnavårdsutredninger vid anmälan om misstänkt våldsutsatthet*.

Ponnert, L. (2017). *LVU - utredningen - en barnavårdsutredning som andra och samtidigt en specifik utredningspraktik*. I Leviner, P., & Lundström, T. (Red.) *Tvångsvård av barn och unga: Rättigheter, utmaningar och gränsszoner*. Stockholm: Wolters Kluwer.

Pålsson, D., & Shanks, E. (2021). *Missed opportunities? State licencing on the Swedish residential care market*. *European Journal of Social Work*, 24(3), 393-404.

Radford, L., Corral, S., Bradley, C., Fisher, H., Bassett, C., Howat, N., & Collishaw, S. (2011). *Child abuse and neglect in the UK today*.

Regeringens proposition (2019/20:131). *Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet*.

Regeringens proposition (1989/90:28). *Om vård i vissa fall av barn och ungdomar*.

Regeringens skrivelse (A2021/02051). *Uppdrag till Jämställdhetsmyndigheten att kartlägga och sprida kunskap om erfarenheter av hedersförtryck samt annat våld och förtryck kopplat till utlandsvistelse*.

Schlytter, A., & Linell, H. (2008). *Hedersrelaterade traditioner i en svensk kontext. En studie av omhändertagna flickor*, FoU Nordväst, Forskningsrapport, 2.

Sen P. (2005) "Crimes of honour", value and meaning. In Welchman, L. & Hossain, S. (eds.) *Honour' Crimes, paradigms, and violence against women*. London: Zed Books.

Sharp-Jeffs, N., Kelly, L., & Klein, R. (2018). Long journeys toward freedom: The relationship between coercive control and space for action—Measurement and emerging evidence. *Violence Against Women*, 24(2), 163-185.

Smith, D. E. (1987). *The everyday world as problematic: A feminist sociology*. University of Toronto Press.

Smith, C. P., & Freyd, J. J. (2014). Institutional betrayal. *American Psychologist*, 69(6), 575–587.

Smits van Waesberghe, E., Sportel, I. D. A., Drost, L., Eijk, E. V., & Diepenbrock, E. (2014). *Zo zijn we niet getrouwd. Een onderzoek naar omvang en aard van huwelijksdwang, achterlating en huwelijksgevangenschap*

SOU (2022:70). *En uppväxt fri från våld. En nationell strategi för att förebygga och bekämpa våld mot barn*. Betänkande av Utredningen En uppväxt fri från våld.

SOU (1986:20). *Barns behov och föräldrars rätt. Socialtjänstens arbete med utsatta familjer*. Betänkande av Socialberedningen.

Stark, E. (2007). *Coercive Control: the Entrapment of Women in Personal Life*. New York: Oxford University press.

Thulin, J., & Jernbro, C. (2023). *När ett barn varit utsatt för våld: Föräldrars berättelser om våldets konsekvenser och vägen till stödsats*. Stiftelsen Allmänna Barnhuset.

Thulin, J., Kjellgren, C., & Nilsson, D. (2020). Children's disclosure of physical abuse-the process of disclosing and the responses from social welfare workers. *Child care in practice*, 26(3), 285-299.

Turner, H. A., Shattuck, A., Finkelhor, D., & Hamby, S. (2017). Effects of poly-victimization on adolescent social support, self-concept, and psychological distress. *Journal of interpersonal violence*, 32(5), 755-780.

Ungdomsstyrelsen (2009). *Gift mot sin vilja*.

Utrikesdepartementet (2023). *Ärenden gällande familjerelaterat tvång 2022*. Regeringskansliet.

van Ufford, S. Q., Heimer, M., Schön, U. K., & Linell, H. (2022). The Swedish social services' police reporting and children's access to protection and support in child abuse cases: A quantitative content analysis. *Child Abuse & Neglect*, 133, 105828.

White, O. G., Hindley, N., & Jones, D. P. (2015). Risk factors for child maltreatment recurrence: An updated systematic review. *Medicine, Science and the Law*, 55(4), 259-277.

Widerberg, K. (2015): En invitasjon til institusjonell etnografi, i Widerberg, K. (red.): *I hjertet av velferdsstaten. En invitasjon til institusjonell etnografi*, Oslo: Cappelen Damm Akademisk.

Utrikesdepartementet

Enheten för konsulära och civilrättsliga ärenden

Gruppen för internationell civilrätt

Familjekonfliktsektionen

Olika former av utsatthet som kan förekomma i ärenden om familjerelaterat tvång

UD-KC har ombetts beskriva vilka inslag av utsatthet/tvång/våld som kan förekomma i ärenden som UD hanterar där barn och vuxna förts eller kvarhålls utomlands mot sin vilja och där riskerar någon form av hedersrelaterat våld och förtryck. Ärenden som hos UD benämns som familjerelaterat tvång.

En grupp av ärenden som UD-KC hanterar inom ramen för ärenden om familjerelaterat tvång är ärenden där barn och unga vuxna är nödställda på grund av att ha förts utomlands/kvarhålls utomlands i uppfostringssyfte, dvs för att korrigera ett från familjen sida oönskat beteende. Personerna kan antingen vara placerade på anstaltsliknande institutioner eller hos släktingar, ibland i kombination med någon form av internat- eller religiös skola. Personer som blir placerade hos släkt i uppfostringssyfte kan vittna om att må dåligt av att inte kunna språket, inte få gå i skolan, alternativt gå i en skola som är betydligt strängare och väldigt annorlunda i förhållande till den svenska, och sakna sitt sammanhang i Sverige, men utsätts per definition inte av något våld eller förtryck i hederns namn. Det ska också nämnas att det i vissa fall förefaller handla om att föräldrar, möjligen för att skydda ungdomen, bedömt att ungdomen behöver komma bort från en kriminell och/eller farlig miljö och därför placerat ungdomen hos släktingar i utlandet.

När det gäller institutionsplaceringar fräntas ofta personen möjlighet att ha kontakt med omvärlden i den utsträckning hen önskar och personer som har varit intagna har uppgett att de utsatts för olika former av bestraffningar i form av fysiskt eller psykiskt våld. Det förekommer också uppgifter om tvångsmedicinering och bristfälligt med mat. I regel är de allmänna hygieniska förhållandena dåliga och den unge befinner sig på institutionen på obestämd tid. De finns även särskilda institutioner för flickor och det har förekommit uppgifter om att flickor där kan utsättas för olika former om misshandel och även oskuldskontroller.

De förekommer även fysik och psykisk misshandel, stark kontroll samt i några fall även uppgift om sexuella övergrepp gällande flickor som förts utomlands för att bo med släktingar, alternativt att hela familjen eller en av föräldrarna befinner sig med ungdomen utomlands. I vissa fall riskerar personen tvångsäktenskap. I enstaka fall

förekommer uppgifter om att personer utsätts för olika behandlingar syftande till sexuell omvändelse (misshandel, sexuella övergrepp, isolering/kontroll).

Kvinnor med barn som kvarhålls utomlands i en hedersrelaterad kontext utgör en grupp av utsatta. Det kan röra sig om en familj som åker på besök till makens eller makarnas ursprungsland där mannen sedan beslagtar pass och kvarhåller dem i landet under hot och våld. Inte sällan är makens familj inblandad och det förekommer att maken återvänder till Sverige medan maka och barn lämnas kvar.

Det är vanligt att personernas pass och andra dokument såsom uppehållstillståndskort förstörs för att förhindra återresa. Även ekonomiskt våld kan förekomma (kontokort beslagtas/spärras/töms). Inte sällan utsätts personerna för misshandel och även dödshot kan förekomma (t.ex hot om att personen kommer att dödas om hen kontaktar svenska myndigheter/söker hjälp). Personerna kan även ha helt eller kraftigt begränsad rörelsefrihet. Beroende på lokal lagstiftning kan en manlig släkting i vissa länder belägga hustru/barn med ett utreseförbud, vilket förhindrar att den utsatta personen kan lämna landet.

PROMEMORIA ANGÅENDE INTERVJUSTUDIE MED UTSATTA INDIVIDER INOM RAMEN FÖR UPPDRAG (A2021/02051) ATT KARTLÄGGA OCH SPRIDA KUNSKAP OM ERFARENHETER AV HEDERSFÖRTRYCK SAMT ANNAT VÅLD OCH FÖRTRYCK KOPPLAT TILL UTLANDSVISTELSE.

I uppdraget till Jämställdhetsmyndigheten ingår att myndigheten ska göra en intervjustudie med barn och vuxna som erfarit hedersförtryck eller annat våld och förtryck under en utlandsvistelse. Personerna som intervjuas ska befinna sig i Sverige vid tidpunkten för intervjun och ha uppehållstillstånd i Sverige eller svenskt medborgarskap. Intervjuerna ska ske på frivillig basis. Forskare vid Stockholms universitet har anlits för att genomföra intervjuerna och informationsspridning om studien har genomförts av både Jämställdhetsmyndigheten och Stockholms universitet. På grund av svårigheter att komma i kontakt med intervjupersoner har studien dock inte kunnat genomföras. I denna promemoria beskrivs vilka åtgärder som vidtagits för att eftersöka informanter till studien.

GRUNDINFORMATIONEN FINNS SAMLAD PÅ EN WEBBPLATS

Vi har skapat en efterlysningssida på Jämställdhetsmyndigheten.se med den text som är godkänd av etikprövningsnämnden; [Bortförda barn och vuxna | Jämställdhetsmyndigheten \(jamstalldhetsmyndigheten.se\)](#)

SPRIDNING AV INFORMATION SAMT LÄNK TILL WEBBPLATSEN

Information inklusive länk till webbplatsen har skickats ut via ett stort antal aktörer. Informationen har varit anpassad efter mottagaren. När mottagaren varit exempelvis en nationell myndighet har instruktionerna handlat om att vi önskar att de skickar länken, tillsammans med tillhörande informationstext, vidare till sina respektive nätverk där yrkesverksamma som möter målgruppen kan finnas. Har mottagaren i stället varit yrkesverksamma som själva möter den utsatta målgruppen, har utskicket handlat om hur de kan sprida informationen direkt till potentiella informanter. Följande större utskick har genomförts:

- **UTRIKESDEPARTEMENTETS KONSULÄRA OCH CIVILRÄTTSLIGA ENHET (UD KC)**

Vi har spridit länken via UD KC på två sätt:

- 1) UD-KC har skickat den till de socialsekreterare som de samarbetat med i ärenden som rör bortförda, för eventuell spridning vidare till den utsatta målgruppen.
- 2) Via information till anställda vid utrikesmyndigheter i aktuella länder, där de efter bedömning kunnat sprida informationen om studien vidare till utsatta på väg tillbaka till Sverige efter ett bortförande.

- **NATIONELLT CENTRUM MOT HEDERSRELATERAT VÅLD OCH FÖRTRYCK (NCH)**

Utskick har vid flera tillfällen skett via NCH:s relevanta nätverk, med information om uppdraget, efterlysning av informanter och hur vi önskar hjälp med spridning av efterlysningen:

- Ideella aktörer som arbetar med hedersrelaterat våld och förtryck. Flera aktörer i nätverket som arbetar specifikt med utsatta (exempelvis Linnamottagningen, Glöm aldrig Pela och Fadime och Tjejers rätt i samhället) har även varit föremål för direktkontakt vid flera tillfällen, både av Jämställdhetsmyndigheten och av anlitad forskare.
- Myndighetsnätverk.
- Nätverk för resurscentraverksamheter.

- **STATENS INSTITUTIONSSTYRELSE (SIS)**

Sis har bidragit till spridning genom att lägga upp information internt om att forskningsprojektet pågår, med hänvisning till Jämställdhetsmyndighetens webbplats. Vidare har placeringsenheten fått mer specifik information för att kunna kontakta de boenden där de vet att personer som har erfarenhet av bortföranden finns.

- **CENTRUM MOT VÅLDSBEJAKANDE EXTREMISM (CVE)**

Utskick om att forskningsstudien pågår har skett via CVE:s myndighetsnätverk, med länk till Jämställdhetsmyndighetens samlingssida med efterlysningen.

- **ÖVRIGA AKTÖRER OCH UTSKICK**

Efterlysning med länk till informationssidan hos Jämställdhetsmyndigheten, med tillhörande information om uppdraget och hur vi önskar hjälp med spridning, har även skickats till yrkesverksamma via följande kanaler:

- SKR:s samtliga nätverk kopplade till barnfrågor och kvinnofridsfrågor (vid upprepade tillfällen).
- Privata aktörer samt ideella föreningar som sannolikt inte finns med i de nätverk som fått utskicken, men som kan möta målgruppen vi söker, bl.a. Gryning vård, Mannegården, Malvahemmet, Humana, Brottsofferjouren, Dialoga, Origo, Fryshuset (Stockholm, Göteborg, Malmö samt Exit och Passus), Resursteam heder Malmö, Curbo, Murars gård HVB, Grannhuset, Patia, Krica, Stellagruppen, Hilda HVB Skyddat boende, Athena mitt nya hem, Skyddsvärnet sam Kris. Utöver dessa har vi utan framgång försökt nå X-cons och EASAS.

- Unizon samt Roks för direktutskick till alla deras medlemsjourer.
- Direktutskick av delrapporten till NCH, UD KC, SKR och Barnafrid där efterlysningen återigen nämndes.

Efterlysningen nämndes dessutom vid samtliga 26 intervjuer med yrkesverksamma som Jämställdhetsmyndigheten genomförde under första delen av uppdragstiden, och de tio yrkesverksamma som hade haft flest ärenden med bortförda barn och unga fick också ett särskilt utskick med information om efterlysningen.

- **RELEVANTA NÄTVERK MED UTSATTA, #METOO SAMT ÖVRIGA**

Vi har skickat ut information och länk till:

- Flera #metoo-upprop, bland annat hedersuppropet #underytan samt #utanskyddsnet, #intedinhora.
- Nätverket "Gömda" (för kvinnor som lever med skyddade personuppgifter).
- Följande Facebookgrupper: Streetgäris, Voice of POC, Honey & the bees samt Women to remember.

- **INFORMATION I SAMBAND MED UTBILDNINGAR OCH KONFERENSER**

Information om uppdraget och om att efterlysningar ska ske eller att efterlysningen är öppen har bland annat presenterats vid:

- SKR:s dag om hedersrelaterat brottslighet 22 april 2022.
- Polisens dagar för hedersansvariga i regionerna, 11-12 oktober 2022.
- NCH:s myndighetsnätverk 17 november 2022.
- Terrafems dag för att hedra minnet av Fadime Sahindal 20 januari 2023.
- Föreläsning för RC UNA Norrbotten 26 januari 2023.

PRESSMEDDELANDE

I samband med att delrapporten *Bortförda barn och unga* släpptes den 1 december 2022 skickade Jämställdhetsmyndigheten ut ett pressmeddelande, som inkluderade information om att vi sökte intervjupersoner till forskningsstudien.

ÖVRIG KOMMUNIKATION I SOCIALA MEDIER

Under januari 2023 tog vi fram bildplattor för sociala medier (enligt nedan), med länk direkt till Jämställdhetsmyndighetens webbplats med information och efterlysning.

Dessa bildplattor spreds sedan via Jämställdhetsmyndighetens Facebook, instagram samt LinkedIn. De skickades också ut via följande nätverk och influencers, med önskan om att de skulle sprida informationen vidare:

- NCH:s ovan angivna nätverk.
- SKR:s ovan angivna nätverk.
- Via den anlitade forskarens egna kanaler till verksamheter.

Informationen har delats av flera stora influencers (utvalda utifrån målgrupp) med totalt cirka 300 000 följare.

INITIAL ANALYS AV SVÅRIGHETERNA ATT REKRYTERA INFORMANTER TILL INTERVJUSTUDIEN

Redan vid uppdragets start insåg Jämställdhetsmyndigheten att det kunde bli utmanande att rekrytera informanter till studien, varför myndigheten lade till flera delar¹ till uppdraget för att på så sätt samla in kunskap och erfarenheter avseende bortförda barn och unga. Parallellt med att rekrytera informanter till intervjustudien med barn och unga arbetade vi för att säkerställa att barns och ungas egna erfarenheter av utsatthet på olika sätt skulle vara närvarande i uppdraget.

I delrapporten² identifieras att det långsiktiga stödet till målgruppen brister. Majoriteten av de som förts utomlands har inte återvänt till Sverige, och för de som lyckats återvända har det funnits stora brister i insatserna efter hemkomst. Det finns ingen aktör som följer upp målgruppen på ett strukturerat vis, särskilt

¹ En dokumentstudie av LVU-domar samt intervjuer med yrkesverksamma.

² Jämställdhetsmyndigheten 2022:25, *Bortförda barn och unga. Delredovisning av uppdraget att kartlägga och sprida kunskap om erfarenheter av hedersförtryck samt annat våld och förtryck kopplat till utlandsvistelse*

inte på längre sikt, och det blir därför svårt att få kontakt med målgruppen exempelvis angående medverkan i den aktuella intervjustudien. Slutrapporten i uppdraget (oktober 2023) kommer att innehålla en längre analys av svårigheterna att rekrytera informanter.

I Norge hade man ett liknande uppdrag i vilket stora svårigheter uppstod avseende rekrytering av informanter. I slutändan lyckades de genomföra en mindre studie.³ Där ser uppföljning och skyddat boende annorlunda ut, med statliga *botillbud*, vilket i slutändan ändå möjliggjorde den studien.

Jämställdhetsmyndighetens utmaningar är inte heller unika i Sverige. Flera andra aktörer som har eller nyligen har haft intervjustudier avseende ungefär samma målgrupp har tampats med liknande svårigheter.

³ Bredal, A., Beegsi, M., Bjøranger, T., Wittrup Djup, H., Mekonen, L., Gording Stang, E., Zomorodi, P., Grøtteland, E. & Stifjeld, A. M. (2020). «Det var ikke bare ferie» Rapport fra ekspertgruppe om unge som etterlates i utlandet mot sin vilje

JÄMSTÄLLDHETS
MYNDIGHETEN

BORTFÖRDA BARN OCH UNGA

- sammanfattning av intervjustudie med yrkesverksamma

AVGÖRANDE MED ETT TIDIGT INGRIPANDE

Varje år förs barn och unga ut ur landet mot sin vilja. Syftet med ett bortförande kan variera, men vanligt är barn- eller tvångsäktenskap, uppfostringsresa och att familjen på andra sätt vill upprätthålla eller återupprätta sin heder. Flera bortföranden skulle kunna förhindras om myndigheterna ingrep tidigare och agerade mer skyndsamt. Det visar den intervjustudie som Jämställdhetsmyndigheten gjort med yrkesverksamma om barn och unga som blivit utsatta för hedersförtryck eller annat våld och förtryck utomlands.

FAKTA OM JÄMSTÄLLDHETSMYNDIGHETENS UPPDRAG

Jämställdhetsmyndigheten har ett regeringsuppdrag att kartlägga och sprida kunskap om hedersförtryck samt annat våld och förtryck som personer med koppling till Sverige har erfarit under utlandsvistelse. Syftet med uppdraget är att bidra till utvecklingen av förebyggande och behandlande insatser i Sverige. I uppdragets delrapport beskrivs resultat från en intervjustudie med yrkesverksamma inom myndigheter och organisationer som har erfarenhet av att arbeta med ärenden där barn och unga förts utomlands i syfte att utsättas för hedersrelaterat våld och förtryck eller annat våld. Ta del av rapporten i sin helhet: [Bortförda barn och unga | Jämställdhetsmyndigheten \(jamstalldhetsmyndigheten.se\)](#)

Totalt har 26 intervjuer med 31 yrkesverksamma från socialtjänst, skola, polis, särskilda resurscentrum mot hedersrelaterat våld och förtryck samt ideella organisationer, genomförts. De verkar inom kommuner av olika storlek och med spridning över landet samt mellan stad och landsbygd. De yrkesverksamma har berättat om 171 individer, varav 146 barn. Av de 171 individerna har 143 förts ut ur Sverige, varav 120 är barn. Drygt hälften var flickor/kvinnor, knappt 18 procent var pojkar/män (inklusive transkillar) och i resterande fallen var könet okänt. I den sistnämnda kategorin hittar vi inte minst yngre syskon som har förts bort samtidigt som den person som ärendet huvudsakligen gällde. Information om de bortförda personer som nämnts under intervjuerna har legat till grund för framtagande av viss statistik. Statistiken kan ge en fingervisning om hur vanligt förekommande vissa riskfaktorer är (där flera riskfaktorer kan överlappa), och i den mån de skiljer sig åt utifrån den utsattas ålder och kön. Resultaten är inte generaliserbara till landets samtliga kommuner och är inte en kartläggning av omfattning.

Återkommande riskfaktorer

En gemensam nämnare för många av ärendena i materialet är att det fanns en tidigare kännedom hos en eller flera myndigheter om personens utsatta situation (64

procent av fallen). Inte sällan har skola och ofta även socialtjänst under en längre period haft information om att allt inte står rätt till i familjen i fråga. Antingen genom att den bortförda personen själv varit aktuell eller att exempelvis ett äldre syskon har haft kontakt med eller insatser från socialtjänst. Trots det uppger flera yrkesverksamma att det inte gick att förutse bortförandet. Även när det gäller vuxna tycks myndigheter ofta ha tidigare kännedom om deras utsatthet.

De intervjuade yrkesverksamma har flertalet exempel på hur skolpersonal kan spela en mycket viktig roll genom att ställa frågor, lyssna när barnet försöker berätta samt stå kvar och göra anmälningar även när den unga själv tvekar. De betonar också att skolan behöver bli bättre på att informera om och prata med eleverna om denna typ av utsatthet, deras rättigheter och så vidare.

Flera yrkesverksamma beskriver en tveksamhet hos skola att anmäla till socialtjänst, då man inte vet hur de kommer att agera. De tar också upp exempel på när socialtjänsten direkt efter en anmälan har tagit kontakt med föräldrarna, som i sin tur har fört barnet utomlands för att förekomma ett eventuellt myndighetsingripande.

Den riskfaktor som oftast nämns i de ärenden som de yrkesverksamma tar upp – hedersförtryck¹ (74 procent av fallen) – är vanligast för såväl flickor och kvinnor som pojkar och män. Att inte följa familjens

¹ Hedersförtryck kan ha tagit sig uttryck i form av allt ifrån kontroll, begränsningar och regler kring vänner och kläder, till repressalier, kränkningar och våld.

En gemensam nämnare för många av ärendena i materialet är att det fanns en tidigare kännedom hos en eller flera myndigheter om personens utsatta situation.

regler och normer kan i det här sammanhanget öka risken för bortförande. Många gånger handlar det om händelser eller beteenden som enbart familjen betraktar som regelbrott, men som utanför en hederskontext inte skulle väcka någon reaktion eller åtminstone inte få en sådan drastisk och skadlig respons. Det kan handla om att göra saker som jämnåriga gör och för flickor och kvinnor till exempel att umgås med personer av motsatt kön. Bland de flickor och kvinnor som förs bort finns både de som är mer utåtagerande och bryter mot hedersnormerna och de som anpassar sig.

Kriminalitet och destruktivitet är en riskfaktor som är vanligare bland pojkar och män än flickor och kvinnor.

En annan mer frekvent återkommande riskfaktor är förekomst av fysiskt våld² (33 procent av fallen).

Ytterligare en riskfaktor som framkommer i intervjuerna med yrkesverksamma är att familjen är starkt religiös (21 procent av fallen). De som faller inom denna kategori är de fall där religiositeten har tagit mer extrema former, inte enbart att en familj har beskrivits som religiösa i mer generella termer. Det

kan innebära mycket strikta regler kring klädsel och uppförande, men också att familjen skapar stor rädsla hos barnen genom att skrämmas med djävulen och helvetet. Det är dock inte så att alla bortföranden sker i starkt religiösa familjer. I många fall beskrivs snarare att det är heders- och oskuldnormer och starka traditionella värderingar som ligger till grund för familjens och kollektivets regler.

På samma sätt kan socioekonomisk utsatthet beskrivas som en riskfaktor (13 procent av fallen). Samtidigt beskrivs flera familjer där bortföranden har skett som väletablerade och välintegrerade. Det finns således inte en faktor som i alla fall kan avgöra hur stor risken för bortförande är. Dock finns det ofta återkommande varningssignaler – och myndigheter som har kännedom om att något inte står rätt till – innan individen förs bort.

Riskfaktorer som sällan har uppmärksammats

Bland de riskfaktorer som mer sällan har uppmärksammats av de yrkesverksamma finns exempelvis intellek-

tuell eller fysisk funktionsnedsättning, hbtq, självska-
debeteende och kriminalitet. Självska-
debeteende och psykisk ohälsa har enbart uppmärksammats bland flickor och kvinnor, medan kriminalitet och funktionsnedsättning oftare har lyfts som en riskfaktor bland pojkar och män.

Utlösande faktorer

Utöver riskfaktorer som ofta förekommer under en längre tidsperiod har Jämställdhetsmyndigheten även tittat närmare på om det finns faktorer eller händelser som kan sägas utlösa själva bortförandet. Mest frekvent förekommande bland de ärenden som har tagits upp i intervjuerna är att bortförandet föranleds av ett myndighetsbeslut eller ett nära förestående myndighetsbeslut. Så är fallet i 34 procent av de 143 fall då ett bortförande faktiskt har skett. Det är den vanligaste utlösande faktorn oavsett kön.³

Exemplen är många på barn och unga som har förts utomlands under en pågående utredning inom socialtjänst eller när ett beslut om att placera barnet väntas ske inom en snar framtid. Det förekommer även att fa-

miljer byter kommun eller stadsdel när socialtjänsten påbörjar en utredning. I intervjuerna ges också återkommande exempel på barn som har förts bort i samband med umgänge. Det tycks heller inte ovanligt att familjen övertalar, pressar eller lockar den unga att avvika från placering eller avslöja var hen är och att den unga därefter försvinner.

Den näst vanligaste utlösande faktorn för bortförande är avslutad placering med stöd av lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) eller socialtjänstlagen (SoL) (18 procent av fallen) och tredje vanligast är att föras bort tillsammans med syskon som anses ha brutit mot familjens regler (13 procent). I många fall blir även syskon bortförda när ett barn eller en ung person förs bort, oavsett om syskonen själva bryter mot eller utmanar familjens regler.

Det förekommer att bortföranden av flickor och unga kvinnor har utlösts av att familjen har fått reda på att hon har en pojkvän, eller i något fall en flickvän. Även ålder kan vara en utlösande faktor för flickor och unga kvinnor, exempelvis att de har uppnått en ålder då de av familj och släkt anses redo för giftermål. Ytterligare en

² Fysiskt våld inkluderar könsstympning av flickor och kvinnor.

³ Motsvarar begreppet ”fornorsking” som identifierades som en bevekelsegrund för bortförande inom ramen för det norska regeringsuppdraget. Även de yrkesverksamma själva kan använda ”försvenskning” för att beskriva när en ung person i en hederskontext vill göra samma saker som de flesta jämnåriga och att det uppstår problem i förhållande till familjen, som ser det som ett normbrott.

Mest frekvent förekommande bland de ärenden som har tagits upp i intervjuerna är att bortförandet föranleds av ett myndighetsbeslut eller ett nära förestående myndighetsbeslut. Det är den vanligaste utlösande faktorn oavsett kön.

utlösande faktor kan vara att det går rykten om att en flicka eller kvinna agerar på ett vis som går emot hedersnormer.

Syfte med bortförandet

Myndigheters inblandning i familjen eller risk för myndighetsinblandning har visat sig vara en tungt vägande orsak till att bortföranden sker. Det kan till exempel handla om att socialtjänsten har öppnat en utredning eller att det finns ett datum för förhandling i förvaltningsrätten avseende vård med stöd av LVU. Bortförandet kan i en sådan situation vara ett sätt för familjen att återta kontrollen över den utsatta personen.

Det ska inte tolkas som att myndigheter ska undvika att ingripa eller att ett ingripande ofta riskerar att förvärra situationen för den utsatta individen. Däremot behöver myndigheterna se över vilka åtgärder som vidtas och när, samt på vilket sätt man säkerställer att barnet eller den unga får det stöd och skydd som krävs för att förhindra fortsatt utsatthet.

Bland pojkar och män är uppfostringsresa på grund av kriminalitet eller andra former av destruktivitet det vanligaste syftet med bortförandet, medan det bland flickor och kvinnor är vanligt att syftet med bortförandet är barn- eller tvångsäktenskap. Även flickor och kvinnor utsätts för uppfostringsresor, men då oftare för att förhindra att de blir (än mer) ”försvenskade” och inte anpassar sig till hedersnormer. Mindre vanligt i materialet var syften såsom könsstympning av flickor och kvinnor och omvändelseförsök av hbtq-personer.

Insatser från samhället innan individerna lämnat Sverige

Majoriteten (64 procent) av de individer som har berörts i intervjuerna med yrkesverksamma har varit kända av myndigheter redan innan tidpunkten för bortförandet, utifrån egen utsatthet, syskons utsatthet eller familjens

situation. Av de som är kända av myndigheter sedan tidigare är 88 procent barn.

Vid intervjuerna framkommer att det relativt sällan öppnas utredning på andra syskon i samband med orosanmälan av ett äldre syskon. Samma mönster, att syskonens situation inte utreds, framträder i ärenden då ett, ofta äldre, syskon har blivit bortförd till utlandet. I vissa fall har de yrkesverksamma förstått att ärendet var hedersrelaterat först när barnet eller den unga var först utomlands. De ser också att de insatser som beviljats inte varit anpassade till en hederskontext. Inte sällan uppger de yrkesverksamma att de har agerat för långsamt, vilket resulterat i att barnet eller den unge hunnit föras utomlands innan åtgärder vidtagits från myndigheter.

De yrkesverksamma har vid flertalet intervjuer beskrivit att socialtjänsten brister i sin riskbedömning och undervärderar de potentiella riskerna. En del i detta är förståelsen för vad som är att betrakta som risker och att bedömningarna inte endast avser vad man tror ska ske, utan även vad som inte kan uteslutas. I intervjuerna lyfts flera exempel på barn som har berättat om utsatthet för hedersrelaterat våld och förtryck och rädsla för att föras ur landet, som har skickats hem utan att en (adekvat) skyddsbedömning⁴ har gjorts.

Relativt få placerade barn i materialet har haft umgängesbegränsningar. Samtidigt kan vi se att flera barn har blivit bortförda vid tillåtna eller otillåtna kontakter eller umgängen med familjen, under en pågående placering. Det framträder ett mönster att kommunerna exempelvis väljer skyddade boenden och familjehem som saknar kompetens om hedersrelaterat våld och förtryck. I flera ärenden i materialet har brist på kompetens hos det skyddade boendet lett till att barnet eller den unga inte känner sig förstådd, söker sig tillbaka till familjen och därefter blir bortförd.

Även bristen på uppföljning och långsiktigt stöd blir uppenbar i de intervjuer som har genomförts samt att

⁴ I enlighet med 11 kap. 1 a § Socialtjänstlagen

de insatser som beviljas i vissa fall saknar evidens, exempelvis familjearbete vid hedersrelaterat våld och förtryck. Kartläggningen visar att flera barn har förts bort under pågående familjearbete eller strax efter avslutat familjearbete.

Vilseledanden

I intervjuerna framkommer att det upprepade gånger har skett att såväl barn som yrkesverksamma blivit vilseledda av vårdnadshavare. När det gäller vilseledande av barn och unga handlar det ofta om att de luras att lämna landet exempelvis under förespeglning av att resan är en semesterresa eller att familjen ska hälsa på en sjuk släkting. Vilseledande av yrkesverksamma uppges ofta ske av välintegrerade och värtaliga vårdnadshavare som upplevs som transparenta. De yrkesverksamma använder ord som att de ”charmats” och att det inte fanns något ”som tydde på att familjen skulle åka”. Av intervjuunderlaget framgår att barn har förts ur landet i sådana ärenden, exempelvis direkt efter möten med socialtjänst och skola, under beviljade umgängen eller mellan två inbokade möten i öppenvårdsbehandling. Det framgår även att vissa utlandsresor, under vilka barnet har utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck och sedan kvarhållits i utlandet, varit kända av socialtjänsten på förhand.

Utreseförbud

I relativt få av ärendena i kartläggningen har socialtjänsten övervägt att ansöka om ett utreseförbud. Några förklaringar till det är att flertalet ärenden i materialet

rör tiden före den 1 juli 2020 då möjligheten infördes i lagstiftningen, samt att syftet med bortförandet faller utanför bestämmelsens tillämpningsområde. Utreseförbudet kunde dock ha aktualiserats i fler ärenden rörande barnäktenskap och könsstympning av flickor än vad som har gjorts. Samtidigt ger materialet en tydlig indikation på att nuvarande lagstiftning är för snäv och att utreseförbudet behöver utvidgas.

Framgångsfaktorer

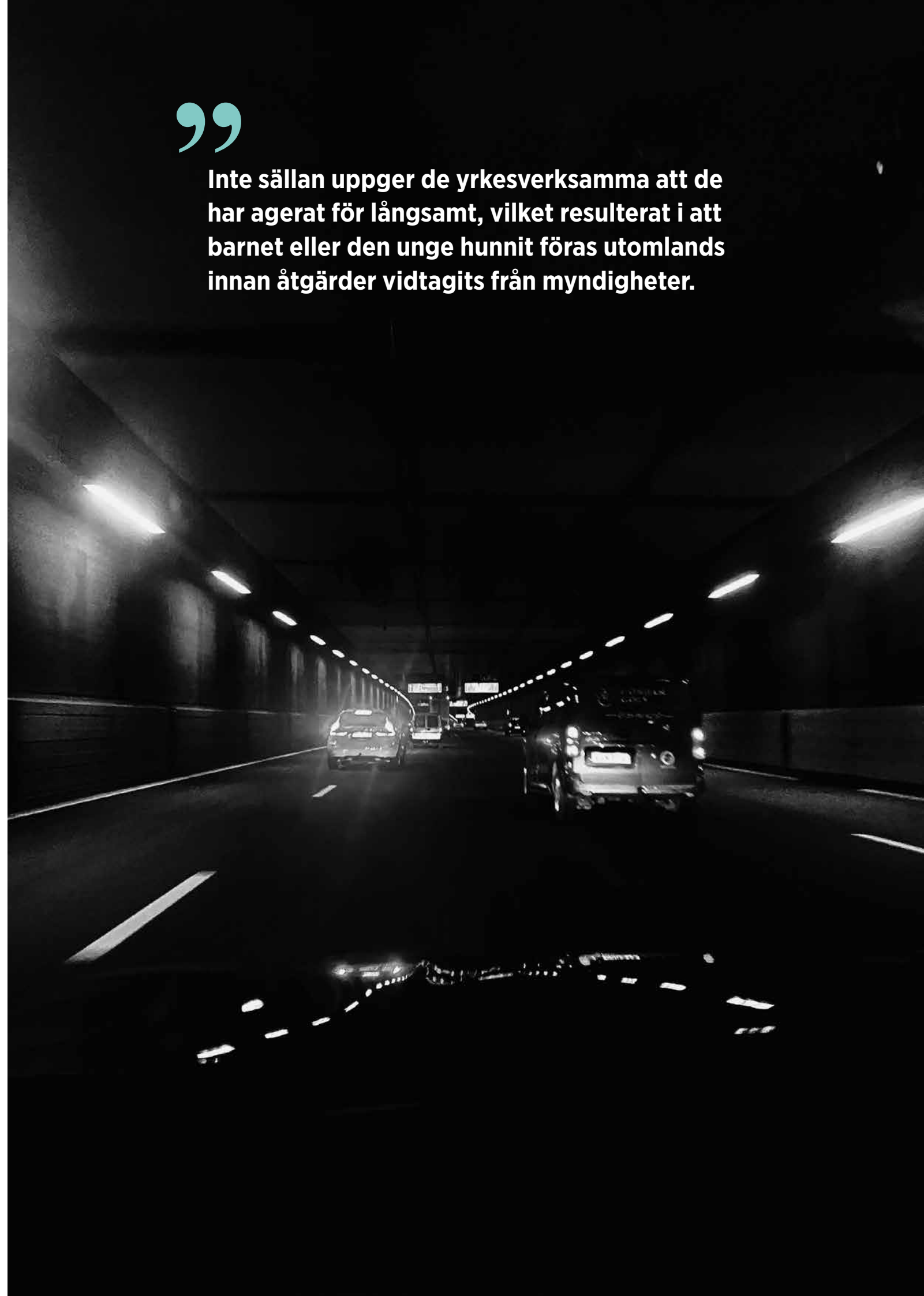
Myndigheter har lyckats skydda barnet eller den unga vuxna från att föras utomlands i syfte att utsättas för hedersrelaterat våld och förtryck eller annat våld, i 28 av de 171 fallen (16 procent). Utreseförbud har visat sig vara ett viktigt verktyg för att lyckas stoppa en förestående resa där syftet har varit barnäktenskap. Även placering utanför det egna hemmet med stöd av antingen LVU eller SoL har återkommande använts för att stoppa en planerad resa.

En återkommande framgångsfaktor som har lyfts av de yrkesverksamma är en kontinuerlig relation mellan den yrkesverksamma och individen, och att den yrkesverksamma har lyssnat och trott på barnet eller den unga. Det beskrivs även som viktigt att ge information om vad svenska myndigheter kan – och inte kan – bistå med om en individ blir bortförd och kvarhållen utomlands.

Även relationsskapande med vårdnadshavare i ett tidigt förebyggande skede beskrivs av flera yrkesverksamma som en framkomlig väg för att förhindra bortföranden.

Inte sällan uppger de yrkesverksamma att de har agerat för långsamt, vilket resulterat i att barnet eller den unge hunnit föras utomlands innan åtgärder vidtagits från myndigheter.

SLUTSATSER

Jämställdhetsmyndigheten har inom ramen för uppdraget identifierat en rad brister, som överensstämmer med vad som framkommit i flera tidigare rapporter inom området:

Det saknas kontinuerlig kartläggning av hur omfattande förekomsten av bortföranden är. Det är viktig kunskap som påverkar samhällets beredskap att förebygga och förhindra bortföranden samt erbjuda tillräckligt stöd till de som utsätts.

Fler bortföranden skulle kunna förhindras om myndigheterna ingrep tidigare och agerade mer skyndsamt.

Många myndigheter saknar, väl implementerade, rutiner och riktlinjer kring hur de ska hantera ärenden rörande bortföranden.

En gemensam nämnare för många ärenden i underlaget är att det funnits tidigare kännedom hos en eller flera myndigheter om den utsatta individen. Det förebyggande arbetet behöver utvecklas, så att yrkesverksamma i större utsträckning ska kunna förhindra eller i ett tidigare skede upptäcka och agera utifrån utsatthet. En viktig del är dessutom att barn och unga får kännedom om sina rättigheter och möjligheter till stöd från samhället.

Uppföljningen under pågående insats och efter avslutad insats brister.

De insatser som beviljas får inte önskvärd effekt för utsatta som riskerar att föras bort och kan även sakna evidens när det gäller den aktuella målgruppen. Det gäller exempelvis familjebehandling i hedersrelaterade ärenden.

Myndigheter och yrkesverksamma saknar i stor utsträckning en fördjupad förståelse för målgruppens utsatthet i förhållande till deras förövare (föräldrar och andra familjemedlemmar). Det får konsekvenser för deras bedömningar av bland annat den utsattas hot- och risknivå samt behov av skydd och andra insatser. Kompetensen kring genomförande av hot- och riskbedömningar behöver förbättras, framför allt hos socialtjänst. Det förutsätter även tillräckliga personella och ekonomiska resurser inom socialtjänsten.

Kunskapsnivån hos yrkesverksamma är ojämn och kan variera kraftigt utifrån geografi, mellan olika verksamheter och över tid.

Det finns stora brister i stödet till bortförda om/när de återvänder till Sverige, inte minst när det gäller långsiktigt stöd.

Lagstiftningen avseende utreseförbud tillämpas inte i tillräcklig utsträckning och lagstiftningen är för snäv i sin nuvarande utformning (det vill säga att den enbart omfattar ärenden där det finns en risk för barnåktenskap eller könsstympning av flickor och kvinnor).

Ytterligare en framgångsfaktor som beskrivs i intervjuerna är samverkan mellan de inblandade aktörerna och att den fungerar bäst när den bygger på prestigelöshet samt att respektive aktör har kännedom om sitt ansvar och mandat.

Insatser från samhället efter hemkomst

Av de 143 fall av bortförande som framkommer i intervjuerna har 62 personer, enligt de yrkesverksamma, återvänt till Sverige. Därutöver har tre barn som fötts under utlandsvistelsen kommit till Sverige som medföljande. En majoritet, 81 personer, är således fortfarande bortförda/kvarhållna, så vitt de yrkesverksamma känner till.

Generellt har de yrkesverksamma ganska begränsad information om vilka insatser som den utsatta personen fick vid hemkomst, och framför allt på längre sikt. I ungefär hälften av fallen saknar den yrkesverksamma helt

information om eventuella insatser vid hemkomsten till Sverige alternativt att samhällets insatser helt har uteblivit. Bland de som har fått insatser från samhället efter bortförandet är det vanligaste någon form av placering (40 procent av fallen) samt insatser som skyddade personuppgifter och samtalsstöd/psykiatrisk behandling (16 respektive 15 procent av de som fick någon slags insatser från samhället). Även för de som har blivit placerade varierar kvaliteten på stödet.

Flera yrkesverksamma vittnar om att bortförda personer som efter återkomst till Sverige inte har fått eller tagit emot något stöd får problem efter en tid, då trauman kommer upp till ytan. Det ska ses mot bakgrund av att många mår mycket dåligt, bland annat på grund av vad de varit utsatta för under utlandsvistelsen och utifrån skuld känslor gentemot familjemedlemmar. Få nämner att den utsatta har fått motiverande samtal eller annat samtalsstöd. ■

LÄS MER:

[Bortförda barn och unga | Jämställdhetsmyndigheten \(jamstalldhetsmyndigheten.se\)](#)

[Myndighetsgemensam vägledning ska skydda barn och unga från hedersrelaterad brottslighet - Hedersförtryck \(hedersfortryck.se\)](#)

Jämställdhetsmyndigheten | Box 73, 424 22 Angered | Besöksadress: Angereds torg 9
031-392 90 00 | info@jamstalldhetsmyndigheten.se | www.jamstalldhetsmyndigheten.se

ATT TÄNKA PÅ

Vad du som yrkesverksam bör tänka på i mötet med barn och unga som riskerar att föras bort

Jämställdhetsmyndigheten har utifrån sitt uppdrag att kartlägga och sprida kunskap om erfarenheter av hedersförtryck och annat våld och förtryck kopplat till utlandsvistelse¹, sammanställt en lista med viktiga saker att tänka på till yrkesverksamma som möter barn och unga.

Listan ger inte en uttömmande beskrivning av hur ärenden av detta slag ska hanteras och ska inte användas som en checklista. Det handlar snarare om sådant som inom ramen för uppdraget visat sig vara viktiga delar i stödet till och bemötandet av barn och unga, för att förebygga bortföranden och förhindra fortsatt utsatthet.

De tips som vi har tagit fram är inte yrkesspecifika och måste sättas i relation till respektive yrkesroll. Oavsett om du arbetar inom skola, socialtjänst, polis, hälso- och sjukvård eller annan verksamhet, behöver du tänka på vad som ligger inom ditt eget ansvarsområden och när en annan samverkansaktör ska ta vid.

RÄTTEN TILL STÖD OCH SKYDD

Tänk på att:

- Inga barn eller unga i Sverige ska behöva leva i ett hem där de själva och/eller andra utsätts för våld. Att dessutom bli bortförd till ett annat land medför en särskild utsatthet. Utsattheten uppkommer oftast inte i samband med bortförandet utan kan ha pågått under en längre tid i Sverige.
- Rätt insatser i rätt tid skyddar barn och unga från bortföranden. Barn och unga som förs bort har i majoriteten av fallen varit kända av en eller flera myndigheter sedan tidigare. Det finns ofta tillfälle att ingripa innan situationen och utsattheten eskalerar och individen förs bort.
- En vanligt förekommande riskfaktor är hedersrelaterat våld och förtryck, som behöver uppmärksammas för att sätta in rätt insatser för att förhindra bortföranden. Flera yrkesverksamma har uppgett att de förbisett att ärendet var hedersrelaterat innan bortförande.
- När myndigheter ingriper i en familj i hederskontext kan risken för bortförande öka. Det ska inte tolkas som att myndigheter ska undvika att ingripa, utan snarare att de behöver se över hur de säkerställer att barnet eller den unga får det stöd och skydd som individen har rätt till och är i behov av. Utan ingripande från samhället kommer barnet och den unga leva kvar i utsattheten.
- Insatser i en familj måste ges utifrån olika familjemedlemmars individuella behov. Anta inte att barns behov av en trygg hemmiljö och möjlighet till hälsa och utveckling tillgodoses för att vårdnadshavare får stödinsatser. Beakta också det kan finnas press från omgivande nätverk/kollektiv som påverkar situationen i familjen.
- Dra lärdom av arbetet med tidigare ärenden. Det är viktigt att systematiskt bygga kunskap om insatser, stöd och bemötande som lämpar sig (och inte lämpar sig) när det gäller exempelvis barn och unga som är utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck.

BEMÖTANDE AV OCH STÖD TILL BARN OCH UNGA

Tänk på att:

- Ett våldsutsatt barn eller en våldsutsatt ung person kan ha svårt att självmant söka upp dig och berätta om sin situation. Var proaktiv och visa att du är intresserad. Bygg relation med den du misstänker är i en utsatt situation. Se till att skapa de bästa förutsättningarna för att barnet eller den unga ska kunna tala fritt utan att oroa sig för vem som ser eller hör.
- Lita på barnets eller den ungas berättelse. Var uppmärksam på att inte falla in i ett vuxenperspektiv eller föräldraperspektiv utan var noga med att ta utgångspunkt i barnets rättigheter och behov.
- När barn och unga berättar om utsatthet och söker hjälp behöver du agera. Låt inte tiden gå så att barnet eller den unga lever kvar i utsattheten.
- Barn och unga är i beroendeställning till vuxna – särskilt sina vårdnadshavare – och befinner sig i en särskilt utsatt situation när det är vårdnadshavarna och andra närstående som är förövare.
- Om barn och unga tar tillbaka sina uppgifter om våld betyder det inte att de inte är våldsutsatta. Det är en vanlig reaktion, inte minst efter påtryckningar, skuldbeläggning, hot eller annan typ av kontakt eller umgänge med familjemedlemmar.
- Avlasta och skydda barnet eller den unga från skuld- och skamkänslor, hot och annan press från familjemedlemmar eller andra släktingar. Yrkesverksamma måste ta ansvar för bedömningar och beslut kring nödvändiga insatser, inte lämna till barn och unga att själva ta ansvar för sin säkerhet.
- Individen måste kunna lita på att samhällets stöd och skydd håller över tid, om individen ska orka vara kvar i samhällets vård och stå fast vid det hen berättat om sin utsatthet.

SÄRSKILT OM RISKER FÖR BORTFÖRANDE

Tänk på att:

- Våldsutsatthet kan leda till olika reaktioner hos individen – allt ifrån utåtagerande beteenden till inbundenhet, psykosomatiska besvär och självmordstankar. Var uppmärksam på om en individ ändrar sitt beteende och verkar orolig eller nedstämd, särskilt inför och efter ett skollov.
- Riskfaktorer för bortföranden kan skilja sig åt mellan tjejer och killar:
 - För unga tjejer rör det sig ofta om handlingar och risker som för det omgivande samhället inte framstår som så farliga. Det kan räcka med ett rykte om att hon agerar på ett vis som går emot hedersnormer för att utlösa händelser i familjen, exempelvis ett bortförande.
 - För unga killar är det oftare kriminalitet eller destruktivitet som kan öka risken för bortförande. Det kan dock finnas en underliggande problematik kopplat till utsatthet för hedersrelaterat våld och förtryck, som kan ha lett till det destruktiva beteendet.
- Riskbilden kan förändras relativt snabbt, till exempel i samband med att så kallade normbrott upptäcks av familjen eller myndigheter ingriper eller planerar att ingripa i familjen. Det kan handla om en tjej som har blivit påkommen med en förbjuden relation, någon som kommit ut som hbtq-person eller en person med funktionsnedsättning som börjar uppnå en viss ålder.
- Barn och unga riskerar att föras bort tillsammans med ett (ofta äldre) syskon, som till exempel kan ha brutit mot hedersnormer. Var uppmärksam på övriga barn i familjen som också kan fara illa eller riskera att fara illa.
- Bortföranden eller hot om bortföranden kan användas för att få individer i kollektivet att “rätta in sig i ledet”. Rädslan påverkar vad en individ vågar berätta om sin utsatthet eller syskons utsatthet. Det gäller både situationer innan ett bortförande och efter att en individ eventuellt har kommit hem till Sverige.

- Samma individ kan föras bort flera gånger. Tidigare bortförande av individen eller ett syskon kan i sig utgöra en risk.
- I situationer då en resa är planerad kan det finnas skäl att agera, även om barnet eller den unga inte själv tror att det finns någon risk med utlandsvistelsen. De kan bli vilseledda genom att lockas med semesterresor och släktfester eller intalas att en äldre släkting är allvarligt sjuk.
- Barn kan föras bort i samband med vårdnadstvister och skilsmässor av den ena föräldern, ofta pappan, mot den andra förälderns vilja. Det kan även leda till att mamman pressas att följa efter till det andra landet, kvarhålls och utsätts för våld.
- Hedersrelaterat våld och förtryck förekommer i alla socioekonomiska grupper, och att även vårdnadshavare som är vältaliga och väletablerade i samhället kan föra bort sina barn. Ställ följdfrågor för att undvika att bli vilseledd. Låt inte dina föreställningar om offer och förövare i en hederskontext påverka hur du agerar eller inte agerar.
- En bedömning av risker handlar om potentiella sådana, inte att fastslå vad man tror eller vet ska hända. Risker samspelar med varandra, ofta finns det flera potentiella risker. Säkerställ att det finns kompetens om hedersrelaterat våld och förtryck när bedömningarna görs.

